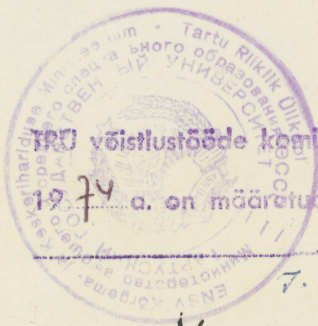

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
NSV Liidu ajaloo kateeder

TRU võistlustööde komisjoni otsusega 18. juuni

1974 a. on määratud käesolevale tööle

T. Pell
T. Pell

TRU Teaduslik sekretär

Kersti Pell

AJALUGU ja MUUSIKA

(Ajaloo-alase fakultatiivkursuse õpetamisest üldhariduslikus koolis Eesti Raadio fonoteegi materjalide põhjal)

DIPLOMITÖÖ

Töö juhendaja
ped. kand. H. Palamets

S i s s e j u h a t u s

"Kommunismile üleminekuks on tarvis kasvatada ja ette valmistada kommunistlikult teadlikke ja hea haridusega inimesi, kes on suutelised tegema nii füüsilist kui ka vaimset tööd, aktiivselt tegutsema mitmesugustel ühiskondliku ja riikliku elu aladel, teaduse ja kultuuri valdkonnas",¹⁾ on kirjutatud NLKP programmis. Ka Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressi materjalides rõhutatase, et sotsiaalse progressi peamiseks eelduseks on igakülgselt arenenud isiksus. Isiksuse struktuuri kujundamisel kuulub aga suur kaal esteetilistele teguritele. Niisugune rõhuasetus on kõigiti põhjendatud, sest on ju aegade jooksul märgitud, et esteetilised mõjutused ergutavad inimeste vaimseid püüdlusi ja huve, annavad toitu humanistlikele töökspidamistele ja sotsiaalsetele ideaalidele, soodustavad harmoonilise vaimu- ja tundemaailma kujunemist. See ongi aluseks kommunistlikule ideelisusele. Ühtlasi võime järeldada, et mida paremale järjele suudame viia esteetilise kasvatuse selle konkreetsetes vormides, seda enam on alust loota edule niisuguses vastutusrikas töös nagu tulevikuühiskonna isiksuse kujunemine.²⁾

Inimkond ei saa rahulduda ainuüksi maailma teadusliku tunnetamisega. Ta pöördub elu mõtestamise ja jäädvustamise teiste vahendite poole - kunsti poole, mille tähtsamaks erijooneks on elu peegeldamise kunstilis-kujunduslik vorm. Omades suurt üldistusjõudu, on kunstiline kujund võimeline esile kutsuma palju uusi mõtteid ja tundeid.

Elu olulised faktid peegelduvad kunstis ja saavad esteetilise hinnangu kui kas kaunid või inetud. Seega mõjutavad ka kunstiteosed inimesi väga mitmesuguseid teid pidi: nad kutsuvad esile mitmekesiseid tundeid, elamusi ja sügavaid mõtisklusi. Nad õpetavad inimest

---

1) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tln., 1961, lk. 113.

2) K. Leht. Mõnest esteetilise kasvatuse oleviku- ja tulevikuvajadusest. "Nõukogude Kool", 1971. nr. 8, lk. 598.

tajuma ja mõistma elu ning ennast täpsemalt ja õigesti.

Veendumuste kujunemisel on seega suur osatähtsus kunstil, sest mitte niivõrd ratsionaalsed faktid kui just emotsionaalselt läbi tunnetatud sündmused, mis jõuavad õpilaseni peamiselt kunstiteoste vahendusel, saavad tema isiklike seisukohtade, tõekspidamiste aluseks. Erinevalt teaduslikest teostest mõjutavad kunstiteosed inimest mitte mõistetega, vaid kujunditega, millel on alati emotsionaalne jume.¹⁾ Selle kohta on ilmekalt kirjutanud V. Belinski: "Poliitökonoom, tuginedes statistilistele andmetele, t õ e s t a b, mõjutades oma lugejate või kuulajate mõistust... Poet, tuginedes tegelikkuse elavale ja eredale kujutlusele, n ä i t a b tõetruu pildi näol... Üks t õ e s t a b, teine n ä i t a b ja mõlemad veenavad, ainult et üks teeb seda loogiliste väidete teine piltlike kujutluste abil."²⁾

Viimasel ajal kurdetakse meie vabariigi ajakirjanduses üha enam selle üle, et koolides on õppeprotsess ühekülgselt ratsionalistlik. Nii kirjutas 1973. a. suvel psühholoog Voldemar Pinn: pakutavate teadmiste hulk koolides on küllalt ränk, ent vaatamata sellele nurisevad nii pedagoogid kui ka lastevanemad laste pealiskaudsete teadmiste üle. Autor jõuab järeldusele, et liialt ratsionalistliku õpetusviisi puhul, mis ei aktiveeri emotsionaalset sfääri, riskeerime astuda risti vastu teadmiste omandamise taotlusele. Emotsionaalne toonus ja paindlikkus on aga intellektuaalse arengu eeldus ja soodumus ning isiksuse kujunemise juhtiv parameeter.³⁾

Enn Haabsaar väidab, et pole üldse võimalik püstitada alternatiivi: kas teadmised või emotsioonid. Tee teadmiseni läheb läbi emotsioonide. Püüd maksu mis maksab puhtaid teadmisi anda, viib tegelikkuses teadmiste puudumiseni. Ta jõuab järeldusele, et emotsioonid kuuluvad nii teadmiste kui isiksuse struktuuri, nende vägivaldne välistamine õppe- ja tunnetusprotsessist viib õppematerjali verbaalse omandamiseni, koormatud on vaid formalloogiline mõtlemine ja mälu. Et isiksus säilitaks oma loodus- ja loomupärase harmoonia, on tarvis inimese psüühikat emotsioonidega rikastada.⁴⁾

---

1) N. Levitov. Lapse ja pedagoogiline psühholoogia. Tln., 1968, lk. 248.

2) В.Г. Белинский. Собрание сочинений, том III, II, 1948, стр. 798.

3) V. Pinn. Emotsioonid ja intellekt. "Sirp ja Vasar", 10. aug. 1973.

4) E. Haabsaar. On's "puhtad" teadmised üldse võimalikud? "Sirp ja Vasar", 26. okt. 1973.

V. Pinni arvates on kunst emotsionaalse sfääri peamisi organiseerijaid ja stimuleerijaid. Ning seetõttu on kunsti esteetilise osasäämise süvendamine õpilastes tungiv ja objektiivne vajadus.

Seda tõendab ka akadeemik H. Liimetsa uurimus¹⁾, milles jõutakse järeldusele, et muusikatundide arvu suurendamine üldhariduslikus koolis tõstab õpilaste emotsionaalset toonust, mille tulemuseks on omakorda teadmiste taseme tõus ka teistes õppeainetes.

Elnevat arvesse võttes tulekski suuremat tähelepanu pöörata just muusikale, kui ühele kõige populaarsemale kunstiliigile õpilaste hulgas ja seega ka kui ühele tõhusamale esteetilise kasvatusvahendile. On teada juhtumeid, kus vahetu kokkupuutumine väärtusliku muusikaga avaldab halva käitumisega murdeaalistele tugevat positiivset mõju, aidates ümber kujundada nii nende käitumist kui hoiakuid.²⁾

Muusika kasvatuslikku osatähtsust rõhutas ka oma ettekandes NSV Liidu Heliloojate Liidu V kongressil Eesti NSV teeneline kunstitegelane Jaan Rääts, öeldes: "Muusika mõju inimesele algab seal, kus läheb korda hajutada kuulaja hirmu "kõrge kunsti rangete reeglite ja nõuete" ees, mis tunduvad olevat kättesaadavad ainult valitutele. Huvi äratamine muusika vastu ja inimeste toomine "suure" muusika juurde ei ole kerge ülesanne. See peab algama juba varases lapsepõlves - aktiivsest osalemisest lihtsa muusikapala esitamisel ja parimate klassikateoste kuulamisest".³⁾

Sageli peavad õpilased muusikaks ainult kergelt ajaviitemuusikat, mille varju kaovad tõelise väärtusega muusikarikkused. Teinekord jääb mulje, et muusika on noorele hoopis teisejärguline, peamine tähelepanu koondub aga populaarse laulja (lauljanna) soengule, rõivastusele, maneeridele, mida püütakse võimaluse piires jäljendada. Tõsise muusika suhtes asutakse aga juba ette tõrjuvale positsioonile, seda peetakse igavaks ja iganenuks. "Seetõttu noor inimene, keda õigel ajal ei ole õnnestunud tuua hea muusika juurde, võib juba üsnagi kiiresti ja hõlpsasti hakata eelistama odavaid Lääne kommertslööklaule, mis nii agressiivselt tungivad meile kõigi võimalike kanalite kaudu, pimestades oma petliku pakendiga. Need lööklaulud ei ole lihtsalt meeldivad viisid, vaid ka meile võõra elulaadi osakesed. Säärasele pseudokunstile ei või me vastata omaenda "lööklaulutööstuse" rajamisega,

1) Факультативные занятия в средней школе. Х. Лийметс. Некоторые воспитательные проблемы, связанные с преподаванием факультативных курсов. М., 1973, стр. 38.

2) Вакрутецкий, Н. С. Психология подростка. М., 1965, стр. 69.

3) J. Rääts. NSVL Heliloojate Liidu V kongress. "Sirp ja Vasar", 12. apr. 1974.

nagu seda mõned mõtlevad, vaid üksnes üldise muusikalise kasvatuses ja hariduse taseme tõstmisega," ütles J.Rääts V üleliidulisel heliloojate kongressil.¹⁾

Üldiselt soodustab sellist olukorda ka muusikalise kasvatuses tundide isoleeritus, kus muusikaajaloo teemad küllaltki episoodilist laadi, jättes teadmised muusikast minevikus lünklikuks. Kuid ometi peab kunst inimest kõrgemale tõstma, õilistama; kunsti nautimine kunsti pärast võib olla paremal juhul üksnes meelelahutuse ja ajaviite objektiks, kuid mitte tõsise esteetilise kultuuri komponendiks.²⁾

Muusika kasvatuslik mõju peaks kindlasti muutuma meie koolides suuremaks. On ju praktikas nii, et kui räägitakse õpilaste esteetilisest kasvatuses, siis mõistetakse selle all eelkõige kujutatavat kunsti. Pärilisele on aga jäänud muusika, kuigi ta võimaldab vägagi emotsionaalselt anda edasi ka ajaloolist koloriiti, aidates muuta minevikku õpilastele lähedasemaks ja mõistetavamaks.

Käesolev diplomitöö püüab lahendada küsimust muusika elementide kasutamisest ajaloo õpetamisel. Esikohale seame seejuures ajaloolise protsessi, mitte aga muusika arenguloo. On ju ajalugu üheks kõige suuremate võimalustega õppeaineks, mille kaudu saab ja tuleb lahendada nõukogude kooli ette seatud kasvatuslikke ülesandeid - kommunistliku maailmavaate, sotsialistliku patriotismi ja proletaarse internatsionalismi kasvatamist.

Teadadolevatel andmetel ei ole vabariigis (ega ka NSV Liidus) tehtud sellise suunitlusega tööd, mille eesmärgiks oleks olnud keskkooli ajaloo kursuses õpitavate ajastute vaatlemine läbi nende ajastute muusikalise prisma, ergutada muusika kaudu õpilaste fantaasiat. Tundmused on tihedalt seotud fantaasiaga, ja soovides esile kutsuda teatud tundmusi, tuleb õpilase teadvuses luua eredaid kujundeid sellest, millele need tundmused peavad olema suunatud.³⁾

Seostades ajalugu ja muusikat jäävad ajaloolised sündmused meelde märksa eredamalt ja püsivamalt. Kõneldes keskajast ja kasutades seejuures ajastut iseloomustavaks illustratsiooniks nukra varjundiga karmi, askeetlikku Gregorianuse koraali, äratame kindlasti õpilastes teatud tundmusi tollest ajastust ja keskaegse uskliku inimese meelelaadist. Muusika kaudu võime muuta ilmekamaks ka kujutlused revolutsioonidest. Kuuldes "Marseljeesi" peaks kindlasti kohe tekkima pilt

1) J.Rääts. NSVL Heliloojate Liidu V kongress. "Sirp ja Vasar", 12.apr.1974.

2) N.Levitov. Lapse ja pedagoogiline psühholoogia. Tln., 1968, lk.257.

3) Samast, lk.257.

revolutsioonilisest Prantsusmaast, kus esmakordselt lauldi hünni vabadusele, vendlusele ja võrdsusele. Rääkides aga Suurest Isamaasõjast, võime selle perioodi teha ilmekamaks sellise agiteeriva laulu läbi, nagu seda sel perioodil oli A.Aleksandrovi "Püha sõda", milles iga sõna kõlas kui lask vaenlase pihta. Eesti talurahva eluolu teevad aga lähedaseks tänini säilinud vanad rahvalaulud.

Antud diplomitöös toodud metoodilisi materjale saab tegelikus koolitöös kasutada kolmel viisil.

Esiteks omaette fakultatiivkursusena. Peavad ju fakultatiivkursused laiendama ja süvendama süstemaatilistes kursustes saadud teadmisi, soodustades õpilaste kasvamist marksismi-leninismi, kommunistliku ideelisuse vaimus, kujundades ajaloolist mõtlemist, äratades ja arendades õpilastes püüet omandada marksistlik-leninlikku teooriat, mis on igakülgsest arenenud inimestele nende igapäevases tegevuses hädavajalik.¹⁾

Esteetilise suunitlusega fakultatiivkursusi esineb meie vabariigis mitmeid. Nii õpetatakse filmikunsti aluseid, teatriajalugu, esteetikat, kujutatavat kunsti, kunstiajalugu, muusikat ja mitmesuguse profiiliga kirjanduskursusi.

Fakultatiivkursused on esteetilise kasvatuse tõhus täiendusvorm. Kuid halb on see, et meil puudub senini üksikasjalisem informatsioon selle õppetöömooduse olukorra ja taseme kohta vabariigis.²⁾ Eesti NSV-s on ainult kaks kooli, kus õpetatakse fakultatiivkursusena muusikaajalugu: Põlva ja Kärđla keskkoolis, kusjuures Kärđlas seostab õpetaja E.Teras muusikaajalugu kunstiajalooaga.

Planeeritava fakultatiivkursuse mahuks on arvestatud 35 tundi, s.t. üks õppetund nädalas, kas IX või X klassis. Loomulikult võiks seda teha ka mõlemas, laiendades kursust 70-le tunnile. Selline planeering peaks jätma aega mitmete seminaride läbiviimiseks, kus õpilased ise töötaksid läbi muusikaalaseid teoseid. 70-ne tunnine variant jätaks rohkem aega kontsertide ühiskülastusteks.

Antud diplomitöös on peaaegu pööratud 35 tunnilise fakultatiivkursuse materjalide esitamisele, mille abil õpilased tutvuvad ajaloo läbi muusika keskajast kuni tänapäevani.

Taoline kursus pole küll seni jõudnud Eesti NSV üldhariduslike

---

1) Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid 1973/74 õppeaastaks. Ajalugu. Tln., 1973, lk. 28.

2) K. Leht. Mõnest esteetilise kasvatuse oleviku- ja tulevikuvajadustest. "Nõukogude Kool", 1971. nr. 8, lk. 597.

koolide praktikasse, vaid on alles teoreetiliseks aluseks, kuid ometi peaks olema alust loota, et edaspidi leidub muusikahuvilisi ajalooõpetajaid, kes diplomitöös esitatud materjale koolis kasutama hakkavad.

Teiseks võib õpetaja antud diplomitöös toodud materjale kasutada ka klassivälise ürituste sarjas. Ükskõik kui põhjalikud ajaloo programmid ka oleksid, ei haara nad kõiki õpilasi huvitavaid ajalooalaseid küsimusi. Samuti ei olene see õpetaja püüdlisusest, sest ikkagi jääb palju tegemata ja häid võimalusi kasutamata, kui teadmiste edasiandmiseks kasutatakse ainult õppetundi. Aine huvitavamaks muutmiseks tuleks aga kindlasti tugineda ka klassivälisele tööle. Seostades muusikat ja ajalugu muusikapalade kuulamise ja vestluste kaudu, arendame igati õpilaste kujutlusvõimet ja lähendame neid ka muusikale ajaloolisest aspektist.

Kolmandaks võiks neid materjale kasutada ajaloo tundides illustreerivate lõigetena. Seda kas vastavalt tunnis läbi võetavat ajaloo epohhi näitlikustades või tunnis kultuuriteemasid illustreerides. Kultuuriteemade juures just seetõttu, et õpik on siinkohal üldsõnaline ja skemaatiline. Seda näitab S.Õispuu uurimus,¹⁾ milles ta teeb järelduse, et paljud õpilased teavad XIX sajandi tähtsamaid vene heliloojaid, kuid nende teadmised piirduvad enamikul juhtudel vaid helilooja nimega. Osa õpilaste puhul lisandub veel mõne kuulsama heliteose mainimine. Lähemalt ei teata heliloojate ja nende teoste kohta midagi jutustada.

Seostades ajalugu muusikaga ja näidates muusika arengut seoses ajalooga, püüame õpilasi lähendada kunsti tõelistele väärtustele ja kasvatada selle kaudu nende muusikamaitset. Arenenud kunstimaitse võimaldab aga eristada head muusikat tühjust jõudemuusikast. Ei tohi unustada, et tundmuse püsivus sõltub temaga seoses olevate kujundite ja ideede rikkusest, nende tugevusest ja mitmekesisusest.²⁾

Töö muusikanäidete valimisel on aluseks võetud Eesti Raadio fonoteek (helihooldla) kui suurim helisalvestus kogu vabariigis.

Eesti Raadios kasutatakse praegu helisalvestusteks üksnes magnetofonilinti, millele on ümber võetud ka kõik heliplaadid. Muusikat saadakse helilintidel ka teistest vennasvabariikidest, sotsialismi-

---

1) S.Õispuu. Olukorrast ja probleemidest NSV Liidu ajaloo kultuuriteemade õpetamisel. Tln., 1968, lk. 61.

2) N. Levitov. Lapse ja pedagoogi psühholoogia. Tln., 1968, lk. 212-213.

maadest ja mujalt maailmast.

Käesoleval ajal on Eesti Raadio fonoteegis umbes 90000 helilinti, kogupikkusega 20000km, mille läbimängimine võiks kesta ligi kaks aastat, isegi siis kui teha seda 24 tundi järjest. Suurima osa fonoteegist, s.o. umbes 4/5 moodustavad muusikavõtted. Kõige hinnalisema ja kahtlemata ka kõige huvipakkuvama osa moodustab arhiiv, kus säilitatakse kultuuriajaloolise väärtusega materjale meie tulevastele põlvedele.

Iga heliteos asub fonoteegis eraldi karbis (vanemate- ja arhiivivõtete puhul isegi mitu, mis^{on} siis üksteisest eraldatud väikeste värviliste ribadega) ning on raamatukogu põhimõttel šifreeritud indeksitega. Iga lindi karbil asuva numbri ette on asetatud vastav täht, millel on oma kindel tähendus. Nii tähendab:

- P - nn. "poolkiirus", s.o. kiirus 38 cm/sek, millele mindi üle 1964. aastast, mistõttu kõik varasemad heliülesvõtted on nn. "täiskiiruse" võtted, 76 cm/sek ja on ilma igasuguse täheta karbil.
- PM - Moskvast saabunud "poole kiirusega" heliülesvõtted.
- M - Moskvast saabunud "täiskiirusega" heliülesvõtted.
- PA - "poolekiiruse" arhiiv.
- A - "täiskiiruse" arhiiv.
- PV - vahetussaadet, mis on saabunud vennasvabariikidest, sotsialismimaadest ja mujalt.
- PST - kõige värskem osa fonoteegis on stereovõtted.

Seega on igal lool oma kindel asukoht fonoteegis, mistõttu on vajalikku helilinti hõlbus leida.

Vaatamata Eesti Raadio fonoteegi suurele mahukusele esines töökoostamisel teatud raskusi, kuna seal puuduvad mõningad tähtsaid ajalooperioode iseloomustavad muusikapalad. Lünklikus esines just XVIII sajandi Prantsuse kodanliku revolutsiooni ja Prantsuse Kommuuni käsitlevate teemade puhul.

Loomulikult pole mõeldav, et tunnis saaks maha mängida tervet ooperit või sümfooniat. Seetõttu olgu valitud katked lühikesed kuid ilmekad. Soovitada võiks ka heliplaate, sest on ju tänapäeval heliplaadi valik küllaldaselt lai ja hea kvaliteetne. Kataloogina võiks soovitada U.Soomere raamatu "Kuulata, mõista, hinnata" lõpus ära toodud üsna head heliplaatide nimistut, mis hõlmab pea kõiki tähtsamaid helimeistreid renessansist kaasajani.¹⁾

---

1) U.Soomere. Kuulata, mõista, hinnata. Tln., 1969, lk. 234.

I p e a t ü k k

Fakultatiivkursuse eesmärkidest, struktuurist ja õpetamise metoodikast

Meie vabariigis on mõningal määral tegeldud ajaloo kultuuriteemade õpetamise metoodikaga,¹⁾ kuid seni on täiesti kõrvale jäänud fakultatiivkursuste õpetamise metoodika, ja seda üleliiduliselt. On ilmunud ainult üksikuid artikleid, mis on pühendatud ajalooalaste fakultatiivkursuste sisule ja metoodikale.²⁾ Samal ajal paistavad Eesti NSV koolid kogu NSV Liidu ulatuses positiivselt silma erksa huviga fakultatiivkursuste õpetamise suhtes. See kehtib ka ajalooalaste fakultatiivkursuste kohta. Eesti NSV Haridusministeeriumi andmeil õpetati meie vabariigis 114 üldhariduslikus koolis 1971/72. õppeaastal 12 erinevat ajalooalast fakultatiivkursust, mida õppis ligikaudu 5500 õpilast VII - XI klassini. Kõige populaarsem oli fakultatiivne kunstiajalugu, mida õpetati 49 koolis 3006 õpilasele. Filmikunsti (ja filmiajaloo) aluseid õpetati 8 koolis 512 noorele. Muusikaajalugu käsitleva fakultatiivkursuse elemente õpetati olemasolevatel andmetel vaid Kärdla Keskkoolis ja Põlva Keskkoolis. Küllaldast tähelepanu pole pedagoogilises trükisõnas pööratud ka muusika seostamisele ajaloo õpetamisega ega tegeldud sellise seose metoodiliste aspektidega.

Antud ajalooalase fakultatiivkursuse ülesehituse aluseks on võetud kaheksaklassilise kooli ja keskkooli ajaloo ja muusika õpetuse programmid, samuti ajaloo õpikud ning muusikaajaloo õpik keskkoolile. Selleks, et kahte õppeainet omavahel paremini siduda ja saavutada eelnevalt töös püstitatud eesmärk, peaks kontakt nende ainete õpetajate vahel kujunema eriti tihedaks.

---

1) S. Õispuu. NSV Liidu ajaloo kultuuriteemade õpetamine VII ja VIII klassis. Tln., 1972, lk. 7.

2) Факультативные занятия по истории и обществоведению. М., 1973, стр. 23.

Ajaloo kultuuriteemade õpetamisele pühendatud metoodilised uurimused¹⁾ toovad esile järgmised nende teemade õpetuslikud ja kasvatuslikud eesmärgid:

- + kultuuriteemade õpetamine aitab kujundada õpilastes õiget, teaduslik-materialistlikku arusaamist ajaloo protsessist;
- + kasvatada õpilasi nõukogude patriotismi ja sõpruse vaimus ning kujundada nende ideaale;
- + luua õigeid kaemuslikke kujutlusi minevikust;
- + paremini aru saada, et kultuuri peamiseks loojaks on rahvas;
- + sügavamalt tunnetada ning hinnata oma ja teiste rahvaste kultuuripärandit;
- + laiendada õpilaste üldist silmaringi.

Ajalooalaste fakultatiivkursuste mõju õpilastele sõltub paljudest komponentidest, eelkõige faktide ja mõistete otstarbekohasest valikust ning õpetamise metoodikast. Otstarbekohaseks ei saa pidada kõigi ajaloo perioodide ja nende muusikas kajastumise käsitlemist ühesuguse põhjalikkusega. Eelistada tuleb ikkagi uut ja tüüpilist ning sellest lähtudes valida omakorda tähtsam, mis õigustab rõhutamist ja esiletõstmist, mille kasvatuslik mõju on kõige tõhusam. Lähtudes eelöeldust võib fakultatiivkursuse "Ajalugu ja muusika" põhilised eesmärgid formuleerida järgmiselt. Kursuse ülesandeks on:

- + näidata vastava aja järgu üldist ühiskondlik-poliitilist arengut ja sellega seoses tolle ajastu muusikakultuuri klassiiseloomu, kahe kultuuri olemasolu klassiühiskonnas.
- + Tõsta esile rahvamasside osa kultuuri loojana ja suunajana, juhtides õpilaste tähelepanu kultuurinähtuste järjekestvusele ajaloos ja tuues esile erinevatel ajaloo perioodidel toimunud muutused muusikaelus ja nende mõju massidele.
- + Näidata muusika aktiivset osa ühiskondlikus elus, eriti selle murrangulistel etappidel.
- + Luua õpilastes muusikalise-emotsionaalseid kujutlusi minevikust, möödunud aegade eripärast, rikastades seega nende minevikutunnetamist.
- + Kujundada õpilaste muusikaalast maitset kunstiväärtusliku muusika hindamise suunas.

---

1) S. Õispuu. NSV Liidu ajaloo kultuuriteemade õpetamine VII ja VIII klassis. Tln., 1972, lk. 9.

Antud fakultatiivkursus on jaotatud üheksaks teemaks. Loomulikult on tegemist näidisjaotusega, milles õpetaja võib vastavalt tingimustele ja vajadustele teha suuremaid või väiksemaid muudatusi nii teemade kui nende õpetamiseks eraldatud aja osas.

I Feodalismi perioodi kajastumine muusikas	3 t.
II Muusika areng Lääne-Euroopas enne Prantsuse kodanlikku revolutsiooni	6 t.
III Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajastu kajastumine muusikas	6 t.
IV USA neegrite elu-olu ja vabadusvõitluse peegeldumine muusikas	2 t.
V Rahva elu ja võitluse kajastumine vene muusikas	6 t.
VI Eesti rahvalaulust ja asjaarmastajalikust koorilaulust Eesti esimeste kutseliste heliloojateni	5 t.
VII Venemaa proletariaadi võitluse ja revolutsioonisündmuste kajastusi muusikas	2 t.
VIII Nõukogude massilaul ja selle arengu etapid	2 t.
IX Suur Isamaasõda ja muusika	3 t.

Kuna muusikalisi näiteid tuuakse peaaegu iga teema juurde liiaga, siis jätab see õpetajale vabad käed muusikapalade valikul ja õpetusliku rõhu asetamisel, kas siis sõnale või muusikale. Ja see rõhu asetamine on juba iga pedagoogi individuaalsusest.

Õpetamiseprotsessis tuleks kindlasti arvestada üksikute teemade omapära ja pidada silmas järgmisi näpunäiteid.

Teema "Feodalismi perioodi kajastumine muusikas" puhul tuleks õpilastele meenutada feodalismi iseloomustust ja kiriku osa, mis oli kogu keskaja kultuuri suunaja, haarates muusika kui vahendi järele, et panna rahvast kuuletuma oma tahtele. Kuna seda ajastut illustreerivad muusikat on meil napilt, siis tuleks siin suurem rõhk panna just sõnalisele esitusele. Renessansi ajastut aga võiksime illustreerida just rohkem muusikaga, sest tolle perioodi elurõõmsad madrigalid annavad ilmekalt edasi tolleaegset ellusuhtumist.

"Muusika areng Lääne-Euroopas enne Prantsuse kodanlikku revolutsiooni" on küllaltki ulatuslik teema. Siin peaks õpetaja eriti tähelepanelikult kaaluma materjali valikut ja rõhu asetamist. Rohke faktilise materjali üldistamine aitab ära hoida teema liigset laialivalgumist. Ühteaegu aktiveerime õpilasi, pannes neid mõtlema juba

varem omandatud teadmistele, aktiviseerides ja süvendades neid.¹⁾ Seetõttu ei tuleks siin hakata jutustama heliloojate elulugusid, vaid tuleks siduda nende elu ja tegevus vastava ühiskondliku korruga, et näidata ajastu vaimu ilmumist nende loomingus. Rõhutada tuleb seda just J.S.Bachi puhul, et loov kunstnik edestab ju kuulajaskonda, olles samal ajal tihedalt seotud oma ajastuga, sest ta teenib siiski oma ajastut ja tahab seetõttu, et kuulajad teda mõistaksid.

Sama ulatuslik on teema "Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajastu kajastumine muusikas". Siin tuleks toonitada, et seni, kuni muusikat kirjutati vaid valitud publiku maitse järgi, arenes helilooming ühekülgseks ja suhteliselt aeglaselt. Alates Prantsuse kodanlikust revolutsioonist (1789-1794) saab muusika lausa tormilise arengu. Antud teema puhul oleks soovitav, et õpilased koostaksid referaate üksikute heliloojate kohta (Mozart, Beethoven, Chopin, Verdi jt.) ja näitaksid nende suurmeeste tegevust tolle aja ühiskonnas. Referaatide koostamiseks on võimalused head, sest mainitud heliloojate kohta on ilmunud mitmeid häid eestikeelseid biograafiaid.

Kõik mis on öeldud eelmise teema kohta tuleks silmas pidada ka "Rahva elu ja võitluse kajastumine vene muusikas" õpetamisel. Ainult teema algul, mis käsitleb vene rahvamuusikat ja selle arengut, tuleks toetuda enam kujundlikkusele, kui konkreetsele muusikalisele materjalile, mis on selles osas väga napp.

Teema "USA neegrite elu-olu ja vabadusvõitluse peegeldumine muusikas" vajab õpetajalt tähelepanu juhtimist neegrite olukorrale USA-s, mis leidis kajastuse nende muusikas; nende mured, kuid samuti lootus paremale elule, lootus vabaduse ideele. Ühteaegu tuleb õpetajal täpsustada mõistet "džässmuusika", mida tihti segatakse väärtusetu estraadi-kommertsmuusikaga.

Tingimata oleks vaja rõhutada Paul Robesoni osa neegrite vabadusvõitluses ja ühiselt kuulata suure laulja ja ühiskonnategelase esinemist 1949.a. Moskvast.

Eesti rahvalaulu ja heliloomingut käsitleva teema juures on vaja muusikat tihedalt siduda kirjandusega õpilasreferaatide kaudu. Seda just meie laulupidusid käsitleva osa juures.

Ilukirjandust võib kasutada lisamaterjalina ka teema "Venemaa

---

1) A.A. Вагин, Н.В. Сперанская. Вопросы культуры в школьном курсе истории (VIII - X кл.). М., 1959, стр. 12.

proletariaadi võitluse ja revolutsioonisündmuste kajastusi muusikas" õpetamisel. Need laulud on õpilastele kindlasti ammu tuntud, kuid ometi ei teata tihti midagi nende tekkeloost. Kindlasti tuleks selle perioodi käsitlemisel meelde tuletada ajaloolist situatsiooni, mil kapitalism jõudis oma kõrgemasse staadiumisse - imperialismi. Õpilastele tuleb meenutada töölisklassi rasket olukorda ja võitlust, mil laul muutus eriti innustavaks kaaslaseks. Emotsionaalse mulje tugevdamiseks võiks ka õpilasi endid kaasa laulma panna.

Nõukogude massilaulu käsitlemisel on otstarbekas kasutada õpilasreferaati, et lähemalt kirjeldada Nõukogudemaa majanduslik-poliitilist olukorda käsitlevatel etappidel ja selle kaudu esile tõsta massilaulu agiteerivat osa. Rõhutada tuleks massilaulu tähtsust just Suure Isa-
maasõja ajal.

Nüüd lähemalt antud fakultatiivkursuse õpetamise meetodikast, mille lähtekohtadeks olgu:

- + tihe seos teiste õppeainetega, eelkõige kirjandusega. Arvestada tuleb õpilaste poolt varem omandatud teadmisi, et mitte muuta õpetust kordavaks ja ebahuvitavaks;
- + õpetamine põhinegu rohkete helinäidete kasutamisel.

Uue aine esitamise meetodid. Kuna puudub õpik fakultatiivkursuse õpetamiseks, siis tuleb uue aine esitamisel kõne alla kolm meetodit:

- + muusikakatkenditega illustreeritud kooliloeng, mille olulised seigad õpilased konspekteerivad. Tundi ei tohi aga muuta puht kirjutamise, konspekti koostamise tunniks;
- + vestlus õpilastega teemade puhul, mis on klassile eelnevalt mingil määral tuntud. Vestluse puhul juhib õpetaja, tuginedes õpilaste teoreetilistele või praktilistele kogemustele, õpilasi küsimuste ja nendele antavate vastuste abil uute teadmiste juurde.¹⁾ Vestlusmeetodiga võiks käsitleda näiteks eesti muusika arengut, mida on õpitud kirjanduse tundides ja millest on ka kontsertidel ning massikommunikatsiooni vahendusel varem kuuldud;
- + õpilasreferaatide koostamine ning esitamine. See ei tohi mingil juhul olla kuiv faktide loetelu, ka õpilane peab tooma helinäiteid ettevalmistatud materjali illustreerimiseks. Seetõttu on esialgu otstarbekas usaldada referaatide koostamine muusika-

---

1) H. Palamets. Uue aine esitamise meetodika ajaloo õpetamisel. Tartu, 1971, lk. 57.

koolis õppivatele õpilastele, kellel juba on olnud varem tihedamaid kokkupuuteid muusikaga. Õpilasreferaadi pikkuseks võiks olla 10-15 minutit.

Antud fakultatiivkursuse juures on peamine näitlikustamine. Eran-dina võib kasutada ka visuaalset (heliloojate portreed, fotod jne.), mis oleks meeleliseks toeks õpetaja jutustuse või kooliloengu jälgi-misel. Üldse esineb näitlikustamisel neli võimalust:

- + vastavalt ettevalmistatud helilint, millele võivad olla ka juba varem õpetaja poolt peale loetud kommentaarid;
- + kauamängivad heliplaadid, mis on koolidele kergesti kättesaadavad ja mille aparaat on kergesti kästletav. Raskused võivad ilmnedagi aga helitööde ajalise kestuse ja kuulamiseks ettenähtud küllalt lühikese aja vahel. Ei ole just lihtne leida sobivat fragmenti küllalt piiratud aja jooksul;
- + suunata õpilasi regulaarselt jälgima sobivaid muusikaalaseid raadio- ja televisioonisaateid;
- + külastada ühiselt kontserte (märksa lihtsam on seda korraldada Tallinnas ja Tartus) vähemalt üks kordki loetava kursuse jooksul.

Mõni sõna fakultatiivkursuse käigus omandatud materjali kontrol-limisest ja hindamisest. Ei oleks õige kursuse eesmärgiks seada üks-nes ratsionaalset teadmiste omandamist ja nende tundmise kontrolli. Kursuse eesmärgiks on ikkagi õpilaste mõjutamine ratsionaalse ja emotsionaalse seose kaudu, nendes huvi äratamine ning süvendamine ajaloo ja muusika suhtes. Seetõttu ei ole otstarbekas läbi viia tavalist teadmiste kontrolli, aga samuti poleks õige hoopiski loobuda kontrollist, piirdudes arvestusega üksnes tundidest osavõtu eest.

Kontrollida ja hinnata võiks:

- + referaadi esitamise eest;
- + vestluses osutatud teadmiste eest;
- + osavõttu seminartundidest;
- + lühikesi kirjalikke töid. Seejuures võiks hinnata vaid kahe palli süsteemis: arvestatud või mitte.

Fakultatiivkursuse õpetamise vormid oleksid järgmised:

- + tavaline õppetund (soovitav oleks siin kasutada paaristundi s.t. kahte tundi kõrvuti);
- + tund-seminar, mis põhineb õpilasreferaatidel või arutlustel ja mis võib ka kontsetile järgneda;
- + kontserdi külastamine või osavõtt koolis korraldatud muusikaõhtust.

Kasutades neid õppevorme ei tohi unustada, et fakultatiivkursuse tund tuleb läbi viia järgmiste nõuete kohaselt:¹⁾

- + Iga tund peab moodustama lõpetatud sisulise terviku. Õppematerjali tuleb planeerida nii, et tund lõpeks väikese kokkuvõttega, mitte ei katkeks juhuslikus kohas.
- + Kuigi iga tund on omaette tervik, moodustab ta siiski ühe osa mingist ulatuslikumast teemast, seetõttu tuleb silmas pidada seoseid nii eelnenud kui ka järgnevate tundidega.
- + Igal tunnil olgu oma selge eesmärk, mis fikseerib üldised õpetuslikud ja kasvatuslikud sihid.

Kindlasti peaks osavõtt antud fakultatiivkursusest olema vabatahtlik, kursus ise sedavõrd huvitav, et ei pruugiks õpilasi vägisi tuua muusikat kuulama ja mõistma, vaid kursus kutsuks muusika kaudu neid ise. Sel juhul muutuks ka meie koolide liialt ratsionaalne õppetöö mõnevõrra emotsionaalsemaks ja selle kaudu ka õpilaste mõjutamine mitmekülgsemaks.

Et kõike eelpoolöeldut saavutada, ei tohi aga unustada aspekti, et huvi teaduse vastu ei teki siiski ainuüksi informatsioonist enesest, vaid ka informatsiooni esitamise vormist, selle kujukusest ja paeluvusest. " Kui tahad teadusega last kasvatada, siis tea ja armasta seda ka ise, ja õpilased armastavad sind ja su teadust," on öelnud L.Tolstoi.²⁾

---

1) H.Palamets. Uue aine esitamise meetodika ajaloo õpetamisel. Tartu, 1971, lk. 20-21.

2) Факультативные занятия в средней школе. Г.В.Клокова. Некоторые вопросы содержания и методики факультативных занятий по истории. М., 1973, стр. 215.

II p e a t ü k k

Feodalismi perioodi kajastumine muusikas

Keskaja ajaloo kursus annab ülevaate feodaalkorra tekkimisest, arenemisest ja lagunemise algusest ning kapitalistlike suhete kujunemisest, hõlmates ajavahemikku V sajandist kuni XVII sajandi keskpaigani.

Püüdes anda pilti ühiskonna arengust muusika kujundlikkuse abil võime jagada feodalismi perioodi muusika arengu kahte suurde ossa: 1) Varase keskaja muusika V - XIV sajandini ja 2) Renessansiajastu muusika XIV - XVI sajandini.

Kuigi keskaja alguseks loetakse Rooma riigi langemist V sajandil, sai kristlik kirikuvõim alguse juba aastal 333, mil Konstantin Suur liitis usu riigiga. Roomlaste arvukad jumalad vahetas välja uus jumal Jehoova, kes tule ja mõõgaga hävitas teisitimõtlejaid. Kultuuri arengut hakkas suunama kristlik kirik. Ja kirik haaras muusika kui vahendi järele, mille abil oma võimu kindlustada.

Inimese asemel, keda Antiik-Kreeka kunst nii ülistas, ilmus nüüd kristlik jumal. Muusika aga suruti kiriku- ja kloostriühendite vahele, kus ta ülesandeks sai issanda ülistamine, inimese põrmu alandamine, pattude kahetsemine, "kõigekõrgema" tänamine tema armu eest.

"Meie ei pea üle Kristuse õpetuse enam midagi otsima. Kristlane ei tohi rohkem uurida, kui lubatud on leida, küsimused, millel otsa ega aru ei ole, keelab apostel ära" - õpetasid paavstid ja munkad.¹⁾

Kogu varajase keskaja muusikas on tunda võitlust rahvamuusika ja kirikumuusika vahel. Rahvalaulikut peeti saatana käsilaseks ja ohtlikuks kiriku võimule. Õpetamisel võib soovi korral rääkida ka toleaeagsetest seadustest, kus igati võideldakse "pahede" vastu,

---

¹⁾ J. Jürisson. Vanast muusikast. Tln., 1961, lk. 16.

mis võiksid kahjustada kirikumuusikat ja keskaegset religioosset mõttelaadi.

Konstantin Suure reformidega keelatakse ära koguduse ühislaul jumalateenistusel, kuna rahvas põimis sageli oma lauludesse rahvalikke viise. Ühislaulu asendatakse 364. aastal professionaalsete lauljate lauludega. Karl Suur annab 789. aastal välja seaduse, millega keelatakse rangelt nunnadel üles kirjutada ja laiali saata tänavalt kuulnud armastuslaule.

Rooma oli kristliku kirikuvõimu keskuseks, Rooma paavst aga kõige vägevamaks maapealseks vaimulikuks valitsejaks. Erilist tähelepanu hakati pöörama jumalateenistuse välisele toredusele, kirikute kaunistamisele ja kooride arendamisele just paavst Gregorius Suure ajal.

Paavst Gregorius Suur (540-604) seadis eesmärgiks luua kõigile kristlikele kirikutele ühtne liturgia ja kirikulaul. Selles nägi ta tõhusat vahendit kirikute allutamisel paavstivõimule. Paavsti enda eestvedamisel vaadati läbi kõik seni käibelolnud laululiigid, parandati ja ühtlustati neid. Suurt rõhku hakati panema laulukoорide asutamisele kirikute ja kloostrite juurde. Tähtis koht oli Rooma laulukoolil, kust saadeti õpetatud lauljaid ka teistesse maadesse.

Kogu jumalateenistus toimus rahvale arusaamatus ladina keeles. Jumalateenistus ise oli aga üle kuhjatud lõputute kummardamiste, risti ettelöömiste, pühakujude suudlemiste ja teiste selliste rituaaliatega. Munkade koor püüdis seejuures laulda kargelt ja eba-
maiselt, et luua kujutlust ingliskoорidest paradisiis.

Võrreldes antiikse muusikaga ja rahvamuusikaga olid need laulud keskaegse uskliku inimese meelelaadi väljendajaks. Need olid enamalt jaolt nukra varjundiga karmid, askeetlikud laulud. Gregorianuse koraal on rütmilt loid ja laiavalguv ja siin ei leidu mingeid inimest otseselt puudutavaid realistlikke elamusi.

Gregoriuse missa

P-6268

Meeskoор Stefan Stuligrosz'i juh.

Rahvalaulu elujõulisele survele ei suutnud aga kirikulaul kaua vastu pidada. Juba IX - X sajandil oldi sunnitud Gregoriuse elukaugeget moraali lihtsustama. Uueks meloodiaks sai XIII sajandil "Dies irae" ("Viha päev"). See koraal annab pildi "viimasest kohtupäevast"

ja selle väljakannatamatuist piinadest, mis pidi ootama neid, kes pööravad end ära usust ja kirikust. Hirm oli see, mis pidi keskaegset inimest sundima kuulekusele ja vagadusele. Seda meloodiat on kasutanud hiljem ka paljud XIX ja XX sajandi heliloojad surma sümbolina.

X - XI sajandil võis tähele panna rahvalaululiste elementide sissetungi kirikumuusikasse, seda just liturgilistes draamadest ja müsteeriumides. Need kujutasid endast usulisi etendusi, mille aluseks olid Kristuse imeteod ja episoodid pühakute elust. Neid etendati kiriku ees väljakutel, turuplatsidel. Seetõttu sattusid sinna ka rahva elust võetud olustikulised stseenid ja laulud. Tihti kasutasid neid etendusi keskaegsed rändlaulikud, kes "unustasid" pühad ettekirjutused ja suunasid tegevuse nalja- ja rahvaviiside patusele teele.

Rändlaulikud olid paigast paika rändavad muusikud, kellel oli suur osa just rahvaloomingu edasiarendamisel. Rändlaulikud, keda Prantsusmaal kutsuti žonglöörideks, Saksamaal špiilmannideks ja Venemaal skomorohhideks, olid üheaegselt akrobaadid, loomataltsutajad kui ka veiderdajad. Keskajal olid nad oodatud vaheldusetooteks nii külades kui ka lossides.

Õpetamisel tuleb eriti rõhutada, et rändlaulikeid võis kohata kõikjal - laatadel, pulmades, rüütlilossides ja kuningate õukondades. Nende suust võis kuulda uudiste kõrval ka teravaid ja iroonilisi salme kiriku, ilmalike valitsejate ning sotsiaalsete olude aadressil. Mõnikord said aga vürstid ja valitsejad rändlaulikeilt teateid oma vastaste kavatsustest ja plaanidest.

Ka keskaja kõige süngemates tingimustes elas rahvas lootus elule, mis oli täis optimismi ning rahvalooming ei lasknud end oluliselt mõjutada ei kirikust ega elukaugest Gregorianuse korraalist.

Suureks kontrastiks tolleaegsele kirikumuusikale oli rüütlimuusika. Vastandina Gregorianuse korraalile oli rüütlike laul tulvil inimese maiseid tundeid, armastusrõõmu ja kurvastust. Oma lembe laulude teksti ja muusika löid rüütlikud tavaliselt ise ja olid ise ka nende laulude esitajateks. Kogu oma loomingu pühendasid rüütlikud oma südamedaami teenimisele ja tema kauniduse ülistamisele. Suureks löögiks rüütlikele oli ehamuusikaalsus, mistõttu ta pidi palkama oma armuavaldusteks tavalise rändlauliku.

Rüütli laulikute hulka kuulusid ainuüksi kõrgema seisuse esindajad - krahvid, hertsogid ja vahel isegi kuningad. Tuntud rüütli laulik oli ka kuulnud Richard Lövisüda. Kuid ajalukku on jäänud püsima veel teisi kuulsate rändlaulikute nimesid, nagu Gottfried von Strassburg, Walter von Vogelweide ja Wolfram von Eschenbach. Eschenbachi nime kasutab ka Wagner oma ooperis "Tannhäuser", kus see kuulsas "Ehatähe laulus" võrdleb oma armastatut ehatähega.

Wagner. Ehatähe laul ooperist "Tannhäuser"
G.Ots ja ER sümf.ork.R.Matsovi juh.

P-1403

Minnes renessansiajastu kultuuri juurde tuleks õpetajal kindlasti juhtida õpilaste tähelepanu asjaolule, et renessansiajastu kultuur on tihedalt seotud linnade arenguga ja kaupmeeskonna tekkimisega. Praktiliste ja leidlike inimestena hülgas kaupmeeskond eluvõõra kiriku skolastika. Muidugi ei eitanud nad jumalat täielikult, vaid panid ka usu teenima oma kasu eesmärgi.

Uus ajastu ja uued vaated tõid endaga kaasa murrangu kultuuris, mis hakkas õõnestama katoliku kiriku ideoloogiat. Kuigi paljud maalid ja muusikateosed näisid veel väga tihedalt seotud olevat kirikuga, paistis neist siiski läbi reaalne inimene. Küll maaliti pilte veel piibli temaatikal, ei kummardatud siiski enam jumalat, vaid inimest. Tihti võis maalitud madonnanägudes ära tunda linna kaunimaid daame. Kui vaimulikud kutsusid üles vagaduse kaudu õndsaks saama, siis renessansiajastu kunst kutsus maapealset õnne tajuma. Keskaegne usufanatism ja rüütliromantika ei vastanud enam teoinimese iseloomule. Uus, humanismi ideedest läbiimbunud muusika arenes kogu Euroopas ja seda vastavalt iga maa rahvamuusika traditsioonidele ja omapärale. Kloostrid, mis olid varajasel keskajal olnud üheks tähtsamaks muusikatsentrumiks, hakkasid üha enam tagaplaanile jääma. Selle asemel ilmusid linnad ja lossid. Võimuahneist valitsejaist said teinekord silmapaistvad kunsti soosijad, kes koondasid eneste ümber kunstnikke ja muusikuid, et lasta ülistada enda kuulsust ja võimu.

Renessansiajastul tungis muusika kõige laiematesse rahvakihtidesse. Itaalia jõukais kaubalinnades peeti igal aastal lõbusaid maipidustusi, kus lauldi hümne kevadele, noorusele ja armastusele. Musitseeriti kodus oma lõbuks. Ühikondades, jõukate kodanlaste kodudes ja ülikoolides hakati korraldama kontserdiõhtuid. Professionaalseteks muusikuteks polnud enam ainult mungad, oskus mängida mõnel instrumendil kuulus hea kasvatuse juurde. "Kes ei armasta muusikat, sellel pole

mõistusega ilmselt kõik korras," on öeldud ühes XVI sajandi käitumisküsimusi puudutavas raamatus.¹⁾ Kuna muusikute järele tekkis nüüd suur nõudmine, hakati neid ettevalmistama erilistes õppeasutustes, kuhu võeti just vaesemate kodanike lapsi. Tegelikult kujutasid need endist vaeslaste kodusid, kuhu koondati vanemateta, väljaspool abielu sündinud või kehalise defektidega lapsi. Hiljem kujunesid neist õppeasutustest konservatooriumid, milledest esimene asutati 1537.a.Napolis.

Juba XIV sajandil jaotati muusikat lihtsaks ja õpetatud muusikaks. Lihtsaks muusikaks nimetati rahva seas levinud laule, tantse ja vabu improvisatsioone mõnel instrumendil. Õpetatud muusika all mõisteti polüfoonilist mitmehäälsust. Nendeks olid motetid, mis kõlasid enamuses väga askeetlikult. Kuigi renessansivaim tõi ka neisse uusi jooni, tihti lülitati neisse populaarsete rahvalaulude viise, mille sõnad olid kaugel usust ja vagadusest.

Õpetamisel tuleb rõhutada, et populaarsem laululiik oli madrigal, mis tekkis XIV sajandil Itaalias ja tähendab tõlkes karjase laulu. Neis oli tunda tolle ajastu ilmalikku iseloomu. Madrigalid kajastasid elusündmusi, igapäevaseid juhtumeid või õrnu tundeid. Nende tekstid võeti sageli oma ajastu silmapaistvate poetide: Petrarca, Boccaccio, Tasso jt. loomingust, kusjuures heliloojale anti suur vabadus teksti, rütmi ja muusikaliste kujundite valikul.

Madrigale kirjutasid paljud tolleaaja heliloojad. Omapäraseimaks neist olid Carlo Gesualdo (1560-1614) madrigalid. Oma sisu poolest võib neid nimetada madrigal-tragöödiateks, sest nende muusika on täis dramatismi, kannatusi, pisaraid, täis suuri kontraste.

Madrigal nr.12 P-9655
Tallinna Kammerkoor K.Arengu juh.

"Ma vaikin" PM-2730
ER segakoor J.Variste juh.

Vastandina olgu toodud madrigal-komöödia, milliste autoriks oli Oratzio Vecchi (1550- 1605).

"Linnuke P-10638
Sõprusühingu kammerkoor K.Arengu juh.

"Madrigal-komöödia" P- 9685
Ansambel "Madrigal"

Madrigali suurimaks meistriks tuleb pidada Orlando di Lassot (1532-1594), keda juba ta eluajal kutsuti "vürstiks muusikute keskel."

---

1) J.Jürisson. Vanast muusikast.Tln.,1961, lk.32.

Keskne koht helilooja loomingus on ilmalikul temaatikal, kus ta annab pildi oma kaasaegsest: lõbusad olustikulised stseenid, joogilaulud, heasüdamlik huumor, tabav satiir, armastuslüürika, loodusehäälled. Ning selle sisu ütlevad ära juba paljud tema palade pealkirjad.

"Hea vein on armastusväärt" P-3645
Berliini Raadio koor H.Koch'i juh.

"Heal põhjusel" P-6587
ÜTU Kammerkoor K.Laulu juh.

"O fabile esprit" P-2530
Praha madrigalilauljad

"Mölder" P-2277
Tallinna Kammerkoor A.Ratassepa juh.

Üks silmapaistvamaid teoseid helilooja loomingus on madrigal "Kaja". See on ülesehitatud kahe koori vastandamisel. Üks koor laulab fortes, teine kordab sama pianos, nagu kaugusest vastu kajades. Teksti autoriks arvatakse heliloojat ennast

"Kaja" PV-1292
RAM G? Ernesaksa juh.

Teiseks renessansiajastu silmapaistvaks meistriks oli helilooja Giovanni Pierluigi de Palestrina (1525-1594), kes elas ja töötas Roomas. Kuigi ta looming on tugevasti mõjutatud katoliku kirikust, ei lasknud Palestrina oma teostega usulisse müstikasse, vaid tema loomingus on tunda tihedat sidet elu ja rahvaga. Katolitsism esines siin kõrvuti humanismiajastule omase lihtrahva elurõõmsa kunsti ja ellusuhtumisega. "Puhastage kirikulaulusid, et meil mitte jumalateenistuse ajal tantsutükke kuulda ei saa, sest nüüd on see nii hulluks läinud, et suured jumalateenistuse laulud - missad - üsna kerglaste viiside peale komponeeritakse," olla kurtnud vaimulikud.¹⁾

Kuigi Palestrina loomingu põhiline osa on kirjutatud vaimulikule tekstile, leidub tema loomingus hulgaliselt ilmaliku sisuga madrigalikus ta kujutab oma kaasaegset maise ja eluterve armastava inimesena. Ning üsna sageli on ka Kristuse kuju Palestrina loomingus lihalik kannatav inimene.

"Hedil Christus natus est" P-10937
Regensburg'är Demchor H.Schremsi juh.

"O che spendor" P-10197
Tallinna Kammerkoor K.Arengu juh.

"Dies Sanctificatus" P-6309
UTU Kammerkoor T.Peäske juh.

---

1) J. Jürisson. Vanast muusikast. Tln., 1961, lk. 55.

Oma mitmekülgse sisu poolest hakkas madrigal aegamööda lähema teatrile - kooridele liitusid soolohääled, esitust hakati lavastama. Madrigalist sai üks operi eelkäijaid.

Õpetamisel tuleb eriti rõhutada, et vaatamata sellele, et muusika järele haarasid kord orjapidajad, kord katoliku kiriku paavstid või lihtrahvast põlgavad rüütlilaulikud, ei suudetud peatada rahvaloomingu arengut. Rahvakunsti mõjutused tungisid katoliku kiriku koraalidesse ja rüütlite armastuslauludesse, avaldades soodsat mõju muusikakultuuri arengule. Ning kui XVI sajandil protestantlik koraal, mida lauldes saksa talupojad lagingusse läksid ja Saksamaal katoliku kiriku võimu murdsid, nimetas Engels seda Martin Lutheri loodud koraali "Üks kindel linn ja varjupaik" XVI sajandi "Marseljeesiks."

III p e a t ü k k

Muusika areng Lääne-Euroopas enne

Prantsuse kodanlikku revolutsiooni

Renessanss ennustas uue ühiskondlik-poliitilise formatsiooni lähenemist. Lähenes kodanlike revolutsioonide ja kapitalismiajastu.

Tugevaks löögiks feodalismile ja katoliiklusele olid reformatsioon ja kodanlikud revolutsioonid Madalmaades ning Inglismaal, mis andsid suure tõuke kodanliku kultuuri arenguks ja levikuks Lääne-Euroopas. Samal ajal tugevnes Prantsusmaal absolutism, mis pani tugeva pitseri ka sealsele kultuurile. Need XVI ja XVII sajandil toimunud poliitilised ja sotsiaalsed nihked ei jätnud mõju avaldamata ka kunstile. Tekivad uued esteetilised ideaalid, uued vormid ja žanrid.

Sel ajajärgul kehastas ilu ideaali barokkstiil, mis tekkis XVI ja XVII sajandi vahetusel ja püsis XVIII sajandini. Ainestikuna eelistati nüüd piiblimüütide asemel ajaloosündmusi, antiiklegende või kaasaegset elu. Hakati ülistama kangelaslikkust, suurte tegude paatost ja liikumishoogu. Püüti luua illusiooni katoliku kiriku ja absolutismi vägevusest.

Kajastades oma ajastut, püüdis barokk-kunst olla esmajoones meelepärane oma peamistele tellijatele - uhketele õukondadele, kes kunstilt ootasid kõrgkihi ülistamist.

Muusikas eelistati barokiajastul kõige enam ooperit. See žanr vallutas nüüd peaaegu kõik suuremad linnad ja õukonnad, esialgu Itaalias, hiljem ka teistes Euroopa maades. Uuteks vokaalsümfoonilisteks vormideks kujunesid oratoorium ja kantaat. Instrumentaalmuusika vormidest mitmesugused soolosonaadid ja kontserdid, fuuga, concerto grosso, avamäng ja süit. Barokiajastu muusikale on iseloomulik hingestatud paatos ja musitseerimisrõõm.

Tolle aja suurimad meistrid hülgasid renessansiajastule omase

üleva rahu ja läksid kaasa baroki rahutuse ja suurte kontrastidega. Üheks selliseks oli Cremonast pärit helilooja Claudio Monteverdi (1567-1643), kelle mõjutajaks peetakse tema sõpra, barokstiili esindajat maalikunstis P. Rubensit.

"Kõigi varasema aja heliloojate teostes ma kohtasin küll pehmet ja rahulikku stiili, kuid mitte kusagil ei leidnud kirglikke ja erutatud tundeid ... Olen täielikult veendunud, et nimelt kontrastid avaldavad sügavat muljet ja et just see on hea muusika lõpp-eesmärk," rääkis Monteverdi.¹⁾ Need seisukohad leidsid muusikalise väljenduse tema helitöodes:

"Oprimavera"	P-2539
Praha madrigalilauljad	
"Cor mio"	P-2536
Praha madrigalilauljad	
"Lehtede varjus"	P-5563
Tallinna Kammerkoor K.Arengu juh.	

Kõige eredama ilmingu leidsid uue ajastu püüdlused Monteverdi ooperites nagu "Ariadne", "Orfeus", "Odüsseuse tagasitulek" ja "Poppea kroonimine".

See oli aeg, kus huvi antiiksüžeede vastu hakkas jähnenema, sest Itaalia jõukaid kaupmehi huvitasid probleemid, mis puudutasid neid endid : võitlus maavalduste, poliitilise võimu ja kasulike abielude ümber. Antiikmütoloogiast jäeti alles vaid tegelaste nimed, sisu aga muudeti põhjalikult.

Õpetajal on vajalik juhtida õpilaste tähelepanu ka sellele, et suure arengu tegi läbi orkester, mis kujunes erakorselt värvikaks. Kui varem polnud pööratud erilist tähelepanu pillide tämbritele, siis nüüd hakati sõjakate meeolude väljendamiseks kasutama tugevaid puhkpillide kõlasid, igatsevate meeolude tarvis flööti, erutatavate teemade juures aga viiulite tremolod. Esimene viiulitremolo ooperis, mida kasutas Monteverdi, kutsus publikus esile lausa naerupuhangu, kuid peagi harjuti. Ariadne kaebelaulu ajal samanimelises ooperis ei suutnud kuulajad aga pisaraid tagasi hoida.

Ariadne kaebelaul ooperist "Ariadne"	PM-9609
B. Gigli	

Barokiajastul loodi ka esimesed mitmeosalised instrumentaalteosed. Sellele ajastule olid eriti iseloomulikud tantsusüit ja concerto grosso. Tantsusüit on mitmeosaline teos, milles osade

---

1) J.Jürisson.Palestrinast Bachini.Tln.,1966,lk.24.

arvust sõltumata leidus tingimata neli erineva rahvusliku päritoluga tantsu. Need olid neljaosalises taktimõõdus saksa tants allemand, tavaliselt kolmeosalises taktimõõdus elav itaalia ja prantsuse tants kurant, kolmeosalises taktimõõdus hispaania sarabanda ja kiire inglise tants džiiig. Concerto grosso - oli orkestriteos, kus väike rühm soolot mängivaid pille võistleb orkestriga. Need olid pidulikult röömsad teosed, kus püüti ära kasutada orkestri kõiki kõlavärve ja luua efektselt mõjuvaid kontraste.

Sellele žanrile alusepanijaks sai kuulus itaalia viiulikunstnik ja helilooja Arcangelo Corelli (1653-1713)

Concerto grosso nr.3 P -9884
Tall^{inna} Muusikakooli kammerorkester
L.Muldre juh.

Sarabanda ja gigue PM-7319
V.Gianu viiulil

Kõige vastuvõtlikumad itaalia muusikute loomingule olid Saksa-
maa ja Austria. 1618.aastal algas Saksamaal kannatusterohke Kolme-
kümneaastane sõda. Selle raske ajastu eelõhtul (1617) kõlas Salz-
burgi peapiiskopi palees ooperimuusika mitmelt itaallaselt. Need
olid itaalia ooperi esimesed sammud väljaspool oma kodumaad. Salz-
burgi eeskujule järgnes Viin. Siis kui Tšehhimaal volas Austria
keisri Ferdinand II vastu võitlevate patriootide veri, pummeldati,
lõbutseti ja nauditi Viinis itaalia ooperit.

Ka Prantsusmaal dikteeris kunstimaitsset kuninglik õukond.
"Kõik, kes on alamaks sündinud, allugu ilma arutlemata - riik -
see olen mina," deklareeris kuningas Louis XIV.¹⁾ Kogu riik pidi
ümardama kuningat. Oli olemas ka hulk norme ja eeskirju, mis allu-
tasid kunsti mõistusele. Mõistus pidi domineerima tunnete üle, aru
kirgedele üle, distsipliin omavoli üle.²⁾

Kujukalt illustreerib seda olukorda tolle aja kõige väljapaist-
vama prantsuse helilooja Jean Phileppe Rameau (1683-1764) muusika.

"Menuett" PM-20498
E.Moskvitina harfil

"Sarabanda" PM-10908
H.Dreyfus klavessiinil

"Lindude häälitsused" PM-19911
E.Gilels klaveril

Viimane nendest kuulub juba rokokoostiili, mida iseloomustab

1) J.Jürisson. Palestrinast Bachini. Tln., 1966, lk.38.

2) Samast, lk.39.

mänglev peensus ja rikkalikult kaunistatud meloodia. Välditi tundepuhanguid, avara hingusega viisi. Väga sageli püüti imiteerida lindude hääli.

Tolle aja Inglismaa eredamaid muusikuid Henry Purcelli (1659-1695) lõi muusikat pea kõigis žanrites. Ta kirjutas palju muusikat näidenditele. Kogu tema loomingus on suuresti tunda inglise rahvalaulu omapära. See oli nagu tugevaks vastukaaluks itaalia eeskujude pimedale kummardamisele.

"Hüvastijätt"

PMST-19636

B. Berman klavessiinil

"Ma kutsun teid kõiki Wodeni õukonda"
operist "Kuningas Arthur"

P-13382

M. Palm, klaveril T. Alango

Reaktsioon, mis vallandus pärast Kolmekümneaastast sõda Saksamaal, püüdis maha suruda ja alandada kogu saksa linnakodanlust, mis kandis endas suuri kuid varjatud jõude. Need jõud, mis jäid kasutamata avalikus ja aktiivses võitluses, hakkasid ilmnema XVIII sajandi piiril ühiskondlikus teadvuses. Püüti leida mõistuse abil teed parema tuleviku poole.

Selle ajastu suurimateks meistriteks muusikas on J.S. Bach ja G.F. Händel, kelle loomingusse suubub kogu XVII sajandi helikunst ja kelle meisterlikkus saab teenäitajaks tulevikku.

Nii J.S. Bach kui G.F. Händel olid rahvuselt sakslased, sündinud ühel ja samal aastal - 1685.a. Nad olid ühe ajastu kaks erinevat suurvaimu.

Bach, vaatamata vaesusele ja rasketele loomingulistele tingimustele, jäi kogu eluks oma kodumaale. Händelit ajas taga pidev rännukihk. Bach oli inimesena enesesse tõmbunud ja tagasihoidlik. Händel seevastu viis oma eesrindlikke vaateid ellu suure aplombiga.

Erinev on ka nende looming. Bachi teoste kangelaseks on tavaliselt inimene lihtrahva hulgast, Händelil aga kesksel kohal rahvajuhth-vägilane, kes vabastab masse orjusest. Bach on muusikas mõtiskleja, filosoof. Händel sarnaneb rohkem oraatoriga. Bach räägib nagu endast ja enesele, Händel aga rahvahulkadest ja rahvahulkadele.

Georg Friedrich Händel (1685-1759)

G.F. Händelit ahvatlesid avarad horisondid, ning talle aplodeerisid Euroopa kroonitud pead: vürstid, õukonnadaamid, kardinalid,

iseegi paavst, rääkimata muusikuist.

Händel alustas ooperikomponistina. Nagu barokkooperid ikka, nii jutustavad ka tema ooperid heroilistest inimestest ning te-
gudest, mida sooritati au ja kuulsuse nimel. Tema ooperi kangelas-
teks on kuningad, väejuhid, printsid, õilsad printsessid ja kunin-
gannad.

Kokku kirjutas Händel 45 ooperit, mis kõik on pärit erinevatest
loominguperioodidest. Näiteks "Nero"(1705), "Agrippina"(1709),
"Sulla"(1714), "Julius Caesar"(1724), "Ariadne"(1734). Viimaseks
ooperiks jäi "Deidamia"(1741). Muusikalise näitena võiks tuua:

Sexti aaria ooperist "Julius Caesar" PM-19718
Placido Domingo

Caesari aaria ooperist "Julius Caesar" P- 1952
Georg Ots

Siinkohal võiks õpilastele rääkida ka "Kerjusteooperist" ja
selle mõjust Händeli loomingule.

1711. aastal viisid kuulsusjanu ja avaramate loominguvõimaluste
otsingud helilooja Londonisse, kus tal tuli õige pea alustada võit-
lust oma lemmikžanri - barokkooperi vastastega. 1728. a. alguses too-
di Londonis lavale operetitaoline teos, nimega "Kerjusteooper", mis
kujutas endast vastandit aristokraatide ooperile. Selle ooperi -
paroodia teravik oli suunatud sisult ühiskonna tippude kombelõtvuse,
vormilt aga itaalia ooperi ning Händeli vastu, milles nähti tõket
inglise rahvusliku kunsti arengule.

Ooperi tegelasteks olid põhjakihi esindajad - mitmenaisepidajad,
kerjused, vargad ja röövlid. Nende moraali samastati ministrite
kabineti ja aristokraatia ladviku moraaliga.

Händelile - heliloojale, kes teenis omakasupüüdmatult sügavat
ja üldinimlikku kunsti, oli "Kerjusteooper" raskeks moraalseks
löögiks. Mida rohkem mõlgutas ta mõtteid oma senise loomingu-
lise tee üle, seda enam sai talle selgeks, kui võrd perspektiivitu on
tegevus ooperipõllul. Nüüd otsustas ta kõik jõud koondada oratooriumi-
de loomisele. Selle žanri suhtes polnud aristokraatsel eliidil
nimetamisväärseid pretensioone. Siin polnud vajalik keerukas armas-
tusintriig ja lavalise tegevuse puudumine soodustas tähelepanu
keskendamist muusikale.

Oratoorium oli barokiajastu uudisžanriks ja siin väljendus

Händeli talent ka kõige jõulisemalt. Süžeedes eelistab ta piiblist võetud ainetikku. Oli ju tol ajal piibel teos, mille tõdede varjus toimusid sõjad ja revolutsioonid, ta oli katoliikluse vastu sõdivate puritaanlaste ja Inglise kodanliku revolutsiooni võitlusraamat.¹⁾

Händeli oratooriumi kangelaseks on rahvas. Üheks selliseks on oratoorium "Messias", mis põhineb juudi usundist tuntud legendil. Legend räägib Messiasest, kes pidi ilmuma maa peale ja päästma inimesed ülekohtust ja rõhumisest.

Nimelisi tegelasi teoses ei ole. Kogu oratooriumi sisu antakse edasi kooride, aariate, ansamblite ja retsitatiivide kaudu. Esimeses osas kujutatakse kannatavat rahvast, Messiasse ootamist ja selle ülistamist. Teises osas päästja eneseohverdamist rahva heaks, kolmandas osas Kristuse surmast ülestõusmist ja tema kui päästja ülistamist.

Kesksel kohal on jõulised koorid, kontrastiks aga lüürilised aariad Kristuse kannatustest. Kõige eredam on teise osa lõpukoor "Halleluuja", mis väljendab rahva kannatust, võidulootust ja rõõmu.

Aaria oratooriumist "Messias" PM-10040
Kirsten Flagstadt

Koor "Halleluuja" oratooriumist "Messias" P- 1185
Eesti Raadio segakoor ja sümf.ork.
R.Matsovi juh.

Händeli loomingus on tunda nii kaasaega erutavaid rahva vabaduse probleeme kui ka inimhinge sügavusi ja vastuolusid. Händelit on nimetatud üheaegselt inimese tundemaailma üldistajaks kui ka muusikaliseks maalijaks.

Johann Sebastian Bach (1685- 1750)

" Teda poleks pidanud mitte nimetama Bachiks (tõlkes: oja) vaid - mereks," on ütelnud Beethoven.²⁾

Kuigi Leipzigile andis näo kaubandus ja kaupmeeskond, oli siin ka üsna kaalukas osa arvukal vaimulikkonnal ja kirikul, kelle ülesandeks oli hoolitseda, et igapäevases ärilises hasardis ei unustataks kõigevägevamat. Inimene, kes tahtis vaimulikule meelepärane olla, tuli juba pühapäeva varahommikul pühakotta. Võttes osa hom-

1) J.Jürisson. Palestrinast Bachini. Tln., 1966, lk. 97.

2) БШТейнпрессе. Популярный очерк истории музыки до 19 века. М., 1963, стр. 267.

miku-, lõuna- ja õhtujumalateenistusest, möödus usklikul peaaegu terve pühapäev kirikus. Üheks peamiseks kirikusse meelitamise ja jutlusest väsinud inimeste ergutusvahendiks oli muusika: orelimäng, poistekoor ja ühislaul.

Sel ajal kui paljud Bachi kaasaegsed heliloojad püüdsid kaasas käia moe viimase sõnaga, teenides mõjukate metseenide maitset ning juurutades Saksamaal itaalia ja prantsuse muusikat, arendas Bach saksa rahvuslikku muusikakultuuri, toetudes rahvalaulule ja sellega tihedalt seotud protestantlikule koraalile. Ta töötas suurema osa oma elust Leipzigi kuulsa Thomaskirche (Tooma-kiriku) kantorina.

Töötades organistina, süüdistati aga alatihti Bachi, et tema kirikumuusika on liig ilmalik. Kaasaegsete märkmete järgi olla see tõesti ka nii olnud. Lähtudes koraali eel- ja järelmängudes vabast improvisatsioonist, väljus Bach sageli ka vaimuliku vagaduse piiridest. Vahel läks ta eneselegi aru andmata koraalilt üle mõnele rahvaviisist tulenevale improvisatsioonile.

Olgu näitena toodud mõned J.S. Bachi koraaliprelüüdid:

"Issand, ava meile taevas" PMST-17792
A. Johheles klaveril

"Sinus on rõõm" PMST-17816
A. Johheles klaveril

J.S. Bach kirjutab kõigis tolle aja žanrites, väljaarvatud ooper. Tema kunsti sisuks on sügavmõttelised arutlused elust, õnnest, üksildusest, kannatustest (Brandenburgi kontsertide aeglased osad) või siis lõbusad ja humoristlikud olustikupildid (Brandenburgi kontsertide finaalid). J.S. Bachil on Brandenburgi kontserte arvult kuus ja nad on pühendatud markkrahv Christian Ludwig Brandenburgile, kust nad ka oma nime on saanud.

Brandenburgi kontsert nr. 2 F-duur PVST-3422
Berliini Filharmoonikud
Herbert von Karajani juh.

Filosoofiliste arutluste kandjaks on tal sageli erineva iseloomuga väljendusrikkad motiivid. Kord on nad mõtlikud, kord kaeblikud. Samas on jälle motiivikesi, mis on tulvil tahtejõudu, energiat ja ülevat rõõmu.

Prelüüd ja fuuga g-moll PV-2676
H. Kästner orelil

Fuuga d-moll P-2950
Ans. "Les Swingle Singers"

Fuuga D-duur P-2948
Ans. "Les Swingle Singers"

Kaanon

P-2945

Ans. "Les Swingle Singers"

Täielikuks vastandiks on neile aga:

Fantaasia ja fuuga g-moll

P-8937

H.Lepnurm oreliil

kus esineb mitmeid meeleolulisi kontraste, mis on täis improvisatsioonilisi tundepuhanguid, samas aga mõtisklevaid arutlusi ja jõuetuid ohkeintonatsioone. Siin ilmneb kaks teineteisega kontrastset meeleolu. Esimene on tugevas fortes antud, suurejooneline ja pateetiline improvisatsioon. Teine tagasihoidlik, vaikne ja enesesesüvenenud pihtimus.

Rahuldades ajastu kapriiside nõudmisi, kujunes Bachile helilooming tööks, mida tuli teha vastavalt käskudele ja soovidele. Kui palju oli vürstide elus "tähtsaid sündmusi" - sünni- ja nimepäevi ning kõrgete külaliste vastuvõtte. Nende kõikide jaoks nõuti vastavasisulist kantaati. Veelgi suuremate pretensioonidega olid vaimulikud. Igal pühapäeval taheti ka kirikus kuulda mõnd uut kantaati või motetti. Suurematel pühadel, nagu jõulude, lihavõtte ja paastu ajal, mil jumalateenistusi peeti iga päev, olid soovid veelgi suuremad. Neist kandvaim osa kuulus Bachi isiklikule loominguks. Siit tuleneb ka tema kolossaalselt suur looming: ligi 300 kantaati, 5 passiooni, 3 oratooriumi ja hulk teisi muusikavorme.

Bachi ilmalikest kantaatidest võiks nimetada "Kohvikantaati" ja "Talupojakantaati"

"Kohvikantaat"

P-2270

S.Seep, E.Ani, T.Maiste ja

ER Kammerorkester N. Järvi juh.

Teos on kirjutatud humoristlikus toonis ja kujutab pildikest tolleaegsest Leipzigi elust. XVII sajandi lõpul läks Leipzigi moodi Prantsusmaalt tulnud kohvijoomise komme. Avati hulk mugavaid kohvipoode, kus sageli korraldati ka muusikaõhtuid asjaarmastajate orkestrite osavõtul. Iseenesestki mõista meelitasid kohvimajad noori rohkem kui kirik.

See asjaolu tekitas aga muret isadele-emadele. Ning selles kantaadis vaidlevadki isa ja tütar kohvijoomise teemal. Teose lõpul jääb aga kõlama moraal, et nooruse soove ei suuda vanad takistada.

"Talupojakantaat"

P-1837

Leipzigi Gewandhausorchester K.Thomas'i juh.

Teos on kirjutatud mõisniku Carl Heinrich von Dieskau sünnipäevaks. Tegelasteks on kaks talupoega, kes mõisniku ülistamise kõrval ka oma elust-olust vestlevad. Samal ajal on kosta irooniat kirikhärra ja köstri, ning peremehe suurte sissetulekute üle.

Õpilaste tähelepanu tuleks juhtida ka sellele, et see kantaat on talupoeglik mitte ainult oma teemalt vaid ka muusikalt, kuna Bach on kasutanud hulgaliselt naiivselt lihtsaid ja siiraid meloodiaid. Teos koosneb üldse 24-st numbrist. Number 16-da aaria aluseks on võetud viis, mis on talupoegade keskel tuntud jahitemaatilise lauluna. Paljud meloodiad meenutavad talupojatantsude seadeid. Ka orkester tuletab meelde külapillimeeste väikest ansamblit.

J.S. Bachi loomingu kõige grandioosemateks ja sügavamateks teosteks on "Johannese passioon", "Matteuse passioon" ja "Missa h-moll". Kuigi need teosed on kõik piiblitemaatilised, on nad nagu helilooja hingest tulevad enda pihtimused. Eriti tugevad on koorid, mis sümboliseerivad rahvast ja rahva kannatusi.

"Johannese passioon" PM- 16866
Londoni Filharmonia ork.A.Bolt'i juh.

"Missa h-moll" PM- 1483
Dresdeni sümf.ork. R.Mauersberg'i juh.

J.S. Bachi tunnistati tema eluajal kui silmapaistvat oreli-virtuoosi, kuid tema looming, mis oli liiga suureks vastandiks kiriku maitsele ei leidnud Saksamaal hindamist. Tema teened muusikas on aga hindamatud. J.S. Bach oli mees, kes vabastas muusika skolastika kitsapiirilisusest ja tõi oma loomingu keskpunkti inimese tema tunde- ja meeltemaailmaga. Kõlama jäi üleskutse rahuliku- ja õnnelikule elule.

IV p e a t ü k k

Prantsuse kodanliku revolutsiooni

ajastu kajastumine muusikas

Teine periood uusaja muusikas hõlmab XVIII sajandi 2. poole ja XIX sajandi alguse. Seda perioodi on muusikaelus nimetatud ka Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajastuks, mis moodustab muusika ajaloos terve omaette peatüki.

XVIII sajand oli suurte poliitiliste ja kultuuriliste muutuste sajand - feodaalselt kultuurilt kodanlikule kultuurile ülemineku sajand. Seda epohhi iseloomustab kolmanda seisuse tugevnemine ja antifeodaalse võitluse teravnemine. XVIII sajand kujunes valgustus-sajandiks. Prantsuse valgustajate - entsüklopedistide J. Rousseau', J. d'Alembert'i, D. Diderot' jt. tegevus avaldas tugevat mõju ka tolle aja muusikale. Nad nõudsid kunstilt eelkõige loominguvabadust, sõltumatust kirikust ja monarhiast, siirust, elulisust ning lihtsust. Arenev muusika tungles üha enam vaimulikult temaatikalt ilmalikule, õukonna suletud ringidest massidesse. Üha rohkem hakati korraldama avalikke, ilmaliku sisuga kontserte.

Tekkisid mitmesugused "Asjaarmastajate kontserdiorganisatsioonid" Pariisis. Saksamaal tärkas avalik kontserdielu eelkõige Leipzigin ja Hamburgis. Leipzigin algas aktiivne muusikaelu 1781. a. valminud kaubamaja - Gewandhaus - avarates ruumides. Veelgi varem, 1761. a. sai endale kontserdisaali Hamburg.

Kontserdiorganisatsioonid ja saale avati pea igas suuremas Lääne-Euroopa linnas. Eriti intensiivistus see protsess Prantsuse kodanliku revolutsiooni päevil. Muusika sai vääriliseks kaaslaseliseks seesmisest käärimisest õhutatud revolutsioonilisele ajastule.

Prantsusmaa oli maa, kus sündis revolutsioonimuusika. Lauldi hüüni vabadusele, vendlusele ja võrdlusele. Turuplatsidel, tänavail, töötubades õpetati viiuli abil uusi laule.

Õpetajal tuleks eelkõige juhtida õpilaste tähelepanu just

Prantsusmaal toimunud sündmustele, mis sünnitasid uued võitluslaulud. 14. juunil 1789. a. langes ülestõusnud rahvamasside surve all Bastille. Sellele järgnes aga tormiline aasta. Revolutsiooniline Pariis valmistus tähistama ülestõusu aastapäeva. Ükski pealinna väljakutest polnud küllalt avar mahutama tohutut rahvahulka. Selleks oli vaja puhastada Marsi väljak. Asuti otsekohe tööle, valgus kokku massiliselt töölisi, käsitöölisi, inimesi mitmelt elualalt ja ametilt - poodnikke, üliõpilasi ja muusikamehi. See päev muutus pidupäevaks, kus parimaks innustajaks sai laul. Just laul sai ühendajaks, mis liitis kogu rahvahulga. Selleks lauluks oli "Ça ira" (tõlkes "küllap see läheb"), mis veel enne "Marseljeesi" ühendas prantsuse revolutsionääre nende suures ürituses.

Kuulsusrikkail aastail 1789-1794 loodi palju innustavaid poliitilisi laule. Enamusel neist on sõjaväeline iseloom, nad on reipad rännakumarsid. Revolutsioon tõi muusika salongidest välja kuule. Esile kerkisid puhkpilliorkestrid, kelle helidega olid täidetud Pariisi tänavad ja väljakud küll poliitiliste manifestatsioonide ajal, küll matusetalituste ajal ja rahvalike pidustuste ajal.

1792. a. aprillis lõi muusikuile tundmatu revolutsioonivägede ohvitser Rouget de Lisle Strassbourgis "Reini armee võitluslaulu", mis hiljem rändas koos vägedega läbi Prantsusmaa, jõudis Pariisi ja muutus seal "Marseljeesiks".

"Marseljees"

P - 874

ER segakoor ja sümf. ork. J. Variste juh.

Prantsuse vabariigi tulevane riigihümn võitles ja võitis lahinguväljadel koos sõduritega. Ega muidu kirjutanud üks revolutsioonilise vabariikliku armee kindral: "Saatke mulle tuhat meest toetusks või tuhat eksemplari "Marseljeesi"!"¹⁾

Suur hulk revolutsioonilaule on pärit prantsuse helilooja Francois Joseph Gossee sulest, kelle muusika kõlas kõikidel võimsatel rahvaüritustel.

Prantsuse revolutsiooni aastail tekkinud uuel muusikal oli suur mõju ka väljaspool Prantsusmaad. Õpetamisel tuleks rõhutada, et eriline koht XVIII sajandi teise poole ja XIX sajandi alguse muusikas kuulus Viinile, mis oli feodaal-absolutistliku Habsburgide monarhia pealinnaks. Selle monarhia koosseisu kuulusid peale

---

1) A. Allikvee. Huvitavaid lehekülgi muusikast. Tln., 1967, lk. 67.

Austria veel Ungari, Tšehhia, Slovakkia, Moraavia, samuti mitmed Poola ning Ukraina alad ja palju teisi maid. Sellest tulenes, et Viin sai üheks tähtsamaks erinevate kultuuride ristumispaigaks Euroopas. Viin oli rikas mitmete rahvaste lauludest ja tantsuviisidest, mis kõlasid siinsetes arvukates parkides ja õllepoodides. Sellelt muusikaliselt pinnaselt said aluse C.W.Glucki ooper, F.J.Haydn'i, W.A.Mozarti ja L.van Beethoveni looming. Nimetatud heliloojad moodustasid omaette koolkonna, mida hakati kutsuma Viini klassikaliseks koolkonnaks.

Nende loomingu kaudu mõtestati lahti kogu ajastu oma mitmekülguses. "Me tajume, kuidas samm-sammult asendub puuderdatud parukas loomulike juustega, aristokraatne etikett - loomuliku ja sündimatu käitumisega, kuidas kõrgema seltskonna tantsurütmid asenduvad talupojatantsude ja rahvaviiside loomulikkusega ja lihtsusega."¹⁾

Christoph Willibald Gluck (1714-1778), tuntud ooperi reformaator, ei suutnud enam leppida barokkooperi ebaloomulikkusega. Ta püüdis muusikat allutada nii teksti kui sündmustiku mõttele. Oma ajastu suurimat ooperimeistrit erutasid antiikmütoloogiast võetud tegelased ja ideed. Franz Joseph Haydn'i (1732-1809) huvitasid seevastu igapäevaste inimeste, sagedasti talupoegade tunde- ja mõttemaailm, nende muhe ja heatahtlik huumor, rahva elu-olu. Haydn'it võib pidada üheks suuremaks optimistiks muusikas. Püüdes loobuda XVIII sajandi menuetist, saab helilooja loomingu aluseks rahvalaul ja rahvatants, mis teeb ta muusika lähedaseks ka lihtrahvale. Haydn kirjutas, "Sageli, kui ma võitlesin iga liiki takistustega..., kui ma tundsin nõrkust ja mul oli raske, sosistas salajane hääl: selles maailmas on nii vähe rahulolevaid ja õnnelikke inimesi, kõikjal jälitab meid hool ja mure. Võib-olla saab sinu töö kunagi allikaks, kust muredega koormatud ja askeldustest väsinud inimene ammutab vaimustust ja reipust."²⁾

Mõtlike^{*} ja raskemeelseid meeleolusid kohtame helilooja loomingus harva. Tema teosed on enamuses maamehelikult sirgjoonelised, lopsaka huumoriga ja väga elujõulised.

Õpetamisel tuleks rõhutada, et Haydn'i looming on arvult väga suur ja tähtis muusika arengus. Ta on keelpillikvarteti stiili ra-

---

1) Lääne-Euroopa muusika literatuur. II osa. Tln., 1965, lk. 11.

2) Samast, lk. 31.

jaja, tema teostes kristalliseerus klassikaline sonaat, sümfooni-
line tsükkel ja orkestrikoosseis.

Siiralt rahvalik on Haydn'i oratoorium "Aastajaad". Oratoorium
on loodud inglase James Thomsoni poeemide tsüklile ja kujutab
talupoegade elu-olu. Ta kutsub üles austama tööd, talupoegade loo-
mulikku tundesiiirust, looduse ilust rõõmu tundma. Isegi tujukül-
lase külanoorte tantsupeo ja lõbusa veinijoomise ülistamist ei pea
vanameister patuks.

Teoses on neli osa ("Kevad", "Suvi", "Sügis", "Talv") ja kolm
tegelast (vana talupoeg Simon, tema tütar Hanne ja talupoiss
Lucas). Rahvast kujutab koor.

Oratoorium "Aastajaad"

P- 1 (1-4)

Solistid, Tšehhoslovakkia Raadio koor
ja sümf.ork. V.Irački juh.

Oratooriumi tutvustamisel võib õpilastele seletada tema sisu.
I osa "Kevad". Vana talupoeg Simon räägib veel valitsevast talvest.
Järgnevas Lucase retsitatiivis on juttu vulisevatest kevadvetest.
Hanne retsitatiivis on tunda aga soojade tuulte hingust. Kevade
võitu talve üle tähistab võidukas talupoegade koor. II osa "Suvi".
Siin kujutatakse üht koiduga algavat ja õhtuehaga lõppevat suvepäe-
va. Algul Simon jutustab oma aarias karja järel sammuvast vanast karja-
sest. Siis tuleb Hanne retsitatiiv ja koor, kes laulavad kiidulaulu
valgusele ja päikesele. Vahepealne osa räägib keskpäeva kõrvetavast
päikesest ja sumbunud õhust. Järgneb suvine äike. Osa lõpeb vihma-
järgse, lõhnava looduse ja õhtukellade helina kujutamiselega. III osa
"Sügis" on talupojale kõige õnnelikum aastaaeg, kus loodus jagab
tasu tehtud töö eest. Siin ülistatakse tööd ja agarust, mis on õn-
neliku elu alus. Edasi tuleb jahitseen, viinamarjakorjamisestseen
ja lõikuspidu. Tõeline talupojatants algab just lõikuspeo ajal.
IV osa "Talv" .Helilooja andub mõtisklusele elust ja inimestest.
Kevad sümboliseerib inimese noorust, talv aga vanadust. Hanne kurdab
taga kadunud suvist soojust. Lucas jutustab lummetuisanud teedest
ja eksinud rändurist. Talvisesse tardumasse toovad rõõmu vokivurina
saatel tehtavad naljad. Naeru tekitab Hanne jutustus aadlikust, kes
tahtis väärtasjadega võita taluneiu armastust. Kõige dramaatilisem
on Simoni aaria, kus vana talupoeg hüüab kadunud nooruse järele.
Oratoorium lõpeb ülistuskooriga loodusele ja loojale.

Nii nagu Haydn oli ka Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) väga

mitmepalgeline helilooja. Ta oli universaalne komponist, kelle kogu looming kajastab valgustusaja XVIII sajandi vaimu.

Õpetajal on otstarbekas juhtida õpilaste tähelepanu asjaolule, et see oli aeg, kus Prantsusmaalt kandunud revolutsiooniliste ideede vastukajad levisid kogu Euroopas, äratades lootusi, rahutusi ning ärevust isegi kõige konservatiivsemates kolgastes. Üldine meeleolu elevus ja mõtete käärimine olid iseloomulikud ka Austriale. Keiser Joseph II oli samuti haaratud utoopilistest unistustest. Ta kirjutab Salzburgi peapiiskopile: "Riik, mida ma valitsen peab juhinduma minu põhiprintsiipidest. Eelarvamused, fanatism, vaen rühmituste vahel ja vaimu asjus tuleb hävitada, iga minu alam peab saama nende vabaduste osaliseks, mis talle sünnipäraselt kuuluvad."¹⁾

Kuigi monarhi utoopiad viisid sageli otse vastupidiste tulemusteni, andsid nad siiski teatava mõttevabaduse ja tekitasid teatud opositsioonilist suhtumist feodaalse korra tardumusse. Hakati pilkama feodaalset maitset, eelarvamusi ja igandeid.

Hoopis elavamat vastukaja leidsid revolutsioonilised ideed noore kodanliku intelligentsi juures, kelle hulka kuulus ka Mozart. Nende ideede värskust ja ülevust tundis ta eriti selgesti pärast lahkumist Salzburgi peapiiskopi teenistusest, kus ta oli sunnitud taluma alandust ja valusaid solvamisi. Salzburgist kirjutab Mozart isale: "Ma ei suuda seda välja kannatada. Süda õilistab inimest. Ma pole vürst, kuid olen võib-olla ausam paljudest nendest, kes on vürstid oma päritolult."²⁾ Viinis tundis Mozart end paremini kui kuskil mujal. Tema loomupärane kalduvus filosoofiliste järelduste tegemiseks ja lähem suhtlemine kriitiliselt mõtleivate inimestega avaldas peagi mõju tema loomingu üldsuunale. Helilooja jälgis väga põhjalikult inimeste karaktereid ja vastastikuseid suhteid, nende sotsiaalseid kokkupõrkeid ja ülevaid püüdlusi. See elutunnetus on pandud ka tema meloodiatesse ja väljendusvahenditesse.

Üle kõige oli Mozart kiindunud ooperisse. Mozarti oopereid läbib mõte armastuse, headuse ja valguse jõust, mis muudab inimese suuteliseks võitma saatuse salakavalaid sepitsusi ja iseenda nõrkusi.

Mozarti kõige silmapaistvamate ooperite ("Don Juan", "Figaro

---

1) J. Berljand. Mozart. Tln., 1956, lk. 44.

2) Samast, lk. 41.

pulm", "Võlufloöt" ja "Röövimine serailist" ehk meil tuntud nime all "Haaremirööv") novaatorlus avaldus nende muusikas ja uudsetes lavakujudes.

Traagilise ja koomilise, üleva ja naljaka, poeetilise ja groteskse, reaalsuse ja fantastika ühendamine ühes teoses, erinevate inimtüüpide psühholoogia väljatoomine, nende tundemaailma igakülgne esiletoomine - need olid Mozarti operireformi põhilised komponendid.

Raske on kirjeldada tegelaste peeneid hingedetaile, mida helilooja on püüdnud muusikasse panna. Mozartil pole oluline mitte situatsioon vaid inimene - armastav ja kannatav ning õnne poole püülev inimene kõigis oma hinge nüanssides ja keerukustes. "Figaro pulma" sisuks on kavala ja ettevõtliku toapoisilise Figaro konflikt oma herra krahv Almavivaga, kes segab Figaro armastuse ja abielu vahele toatüdruku Susannaga. Figaro võidab ja see nagu sümboliseerib kolmanda seisuse üleolekut aristokraatiast. Figaro pole vanade itaalia komöödiate rumalavõitu lakei, samuti mitte kaval teener tavalistest koomilistest operitest. Ta on oma õiguste, au ja õnne eest võitleja, järeleandmatu ja järjekindel nagu ta revolutsiooniline ajastugi.¹⁾

Figaro aaria I vaatusest

PMST-21356

G.Ots ja RAT"Estonia" ork.N.Järvi juh.

Figaro aaria "Te vaesed tottrad narrid"

P- 8930

G.Ots ja RAT"Estonia" ork.N.Järvi juh.

Susanna aaria

2944

E.Lepa ja ER sümf.ork.V.Järvi juh.

"Don Juan" on Mozarti kõige novaatorlikum ooper. Huvi "Don Juani" teema vastu ei tekkinud Mozartil juhuslikult, vaid see langeb ühte iseloomuliku pöördega ühiskonna meeleolus. Nagu juba öeldud, tärkas 80-date aastate lõpul saksa intelligentsi hulgas eriline huvi filosoofiliste, moraalsete ja eetiliste probleemide vastu. Mõtteid inimese kõrgest kutsumusest, elumõttest, armastuse ja surma saladustest võime kohata paljudes selle ajajärgu lava- ja kirjandusteostes (Goethe "Noore Wertheri kannatustes" ja "Faustis", Schilleri "Don Carloses"), Aktiivne ühiskondlik mõte, mis ei leidnud väljapääsu riigi poliitilises elus, otsis seda kunstis ning filosoofias ja leidis sagegi selle väljenduse äärmuslikus indi-

---

1) Lääne-Euroopa muusika literatuur. II osa. Tln., 1965, lk. 81.

vidualismis. Vaidluste ja diskussioonide lemmikteemadeks said probleemid, mis puudutasid isiksuse vabadust ja õigust isiklikule õnnele. Elu meelelise algme tormilisele jaatamisele vastandati üldise õigluse, üleva idee ja moraalse kohustuse kummardamine. See konflikt leidis käsitlust ka Mozarti "Don Juanis". Inimese moraalse palge ja tema meelelise olemuse vastandamisel jõutakse siin nende vastandite ühtsuse ja võitluse tunnustamiseni.

Teose keskseks kujuks on Don Juan, ühest küljest Komtuuri mõrvar, petis ja naistevõrgutaja, teisest küljest kiirgab temast lausa nakatavat elurõõmu. Hoolimata peategelase muretusest ja sädlevast lõbususest on Mozart Don Juani pannud suurel hulgal erilist üllust ja mehisust. Tema kuulus "Vahuveini aaria" esimesest vaatusest lausa põleb elutulest ja temperamendist.

"Vahuveini aaria"

PM - 153

G.Ots ja ER sümf.ork. S.Prohhorovi juh.

Elurõõmsa Don Juani meloodiatele on vastandiks Komtuuri ähvardavalt karm ja minoorne muusika. Traagiline on Komtuuri tütre, Donna Anna n n. kättemaksuaaria, kus tasumisiha kujutav energiline muusika vaheldub kannatust väljendavate episoodidega.

Donna Anna kättemaksuaaria

PM-19924

M.Callas ja Pariisi Konservatooriumi
orkeste N.Rescigno juh.

Soovikorral võib õpilastele tutvustada ka Mozarti instrumentaalmuusikat, mis on ainulaadselt viisirikas, tema meloodiad nõtked ja mitmekesised, täis kergust, sädelust ja graatsiat.

"Väike öömuusika"

PM 5676

Praha Kammerorkester J.Blach'i juh.

Eriline tähtsus Mozarti loomingus on Reekviemil. 1791.a.kevadel külastas komponisti mustas mantlis tundmatu ja esitas tellimise - talle oli vaja surnute mälestuseks reekviemi. Võõra lahku-des tunnistas helilooja, et tuppä jäi surma jäist hingust. Ja nii see oligi, sest see teos jäi heliloojale viimaseks.

"Reekviem"

4192

ER segakoor ja sümf.ork.R.Matsovi juh.

See teos on eriline oma sügava üldinimliku sisu ja väljendusjõu tõttu. Muusika väljendab siin reaalseid inimtundeid, sellest hoovab traagilist surmaaimust, inimkannatuste alalist sügavust ja samas siiski lootuse imepärasest jõudu. Oma kontrastsete meeleolude ja tugevate tundeaktsentidega on ta ülemineku astmeks valgustus-

ajastust revolutsiooniliste konfliktide ja Beethoveni juurde.

Prantsuse kodanliku revolutsiooni sündmused 1789.aastal avasid uue lehekülje ajaloos. Need äratasid feodalismi rüpes uinunud rahvad aktiivsele tegevusele, tõstes esile mitmeid silmapaistvaid kirjanikke, kunstnikke ja heliloojaid.

Ludwig van Beethoven (1770-1827) oli selle ajastu üks suurimaid muusikuid, kes võitles oma loomingus võrdsuse ja vabaduse eest. Revolutsioon vallutas maailma ja Beethoveni, kirjutas Beethoveni elu uurinud R.Rolland.¹⁾

Ja tööpoolest on see nii, sest Beethoveni muusikat kuulates kerkivad silme ette hiiglaslikud massistseenid: Bastille'd vallutavad pariislaste hulgad ja Marseille' võitlejate rivid, kes lähivad laulu ning suurtükimürina saatel lahingusse.

Helilooja enda elu kulges raskes võitluses teda jälitava karmi saatuse ja ümbritseva sotsiaalse ebavõrdsusega, kuid neile allumata seadis ta oma elu juhtmõtteks: "Head teha kus saab, vabadust üle kõige armastada, tõe mitte troonilgi salata."²⁾

Helilooja ülimaks sihiks oli elada ja luua muusikat kogu inimkonnale. Ta unistas kõigi rahvaste võrdsusest ja vabadusest, tahtis tuua rõhutuile oma kunstiga kergendust ja usku elusse. Beethoven oli helilooja, kes tõi esimesena instrumentaalmuusikasse võitlusmeeleolusid.

Beethoveni sümfooniad vastavad Prantsuse kodanliku revolutsiooni vaimule, nad on vastukajaks rahvaste võimsale liikumisele, täidetud draamatiliste konfliktide ja eluliste kokkupõrgetega. Neis on esikohal kangelaslikkus, inimese murdmatu tahe võidelda nende jõudude vastu, mis püüavad takistada vabaduse, võrdsuse ja vendluse võidulepääsu. Beethoveni sümfooniade kangelane võitleb kartmatult: kui vaja, annab ka elu, sest võitlust jätkavad teised. Sellepärast kõlabki Beethoveni muusika titaanlikult-võimsalt ja tema sümfooniad on kui suured draamad.³⁾

Kõige jõulisemalt on neid meeleolusid tunda just Beethoveni III, V ja IX sümfoonias.

III Sümfoonia

Ürsümf.ork. K.Ivanovi juh.

M-16015

1) R.Rolland. Beethoveni elu. Tln.,1970, lk.14.

2) Lääne-Euroopa muusika literatuur.II osa.Tln.,1965, lk.85.

3) A.Allikvee. Huvitavaid lehekülgi muusikast.Tln.,1967, lk.17.

Teos kannab nimetust "Eroica" ning oli algselt pühendatud Napoleonile. Otsustav muutus suhtumises Napoleonisse toimus aga 1804. aastal, mil viimane kroonis ennast keisriks ja mil helilooja veendus, et kõige vähem tegutseb Bonaparte revolutsiooni huvides. Beethoven rebis puruks sümfoonia pühenduse - usaldus, mida ta tundis väejuhi vastu, oli kadunud. Sest ei saa ju sümfooniat, mis on pühendatud heroilisele võitlusele vabaduse eest, pühendada türannile, kes astub vaba mõtte vastu.

Kindlasti tuleks siin õpetajal õpilaste tähelepanu juhtida teatud kindlatele väljendusvahenditele, millega helilooja midagi öelda tahab. Sümfoonia algab ilma sissejuhatusega. Otsekohe kõlab kangelasteema. Teiseks osaks on leinamarss, mis meenutab Prantsuse revolutsiooni aegseid leinamarsse. Kaks viimast osa on pühendatud jällegi võitlusele.

V sümfoonia

PM-18055

Sümf.ork. "L' amore"

I. Markewicz'i juh.

Loodud on see teos, mis praegu on ehk kõige populaarsem sümfoonia maailmas 1805-1808. a. Teda nimetatakse ka saatuse sümfooniaks, sest sümfoonia algab motiiviga, mille kohta Beethoven ise ütles: "Nii koputab saatus uksele." Sümfoonia esimene osa on lakooniline ja kompaktne, kajastades enneolematu jõulisusega rahvamasside vabadusvõitlust. Teine osa põhineb kahel teemal. Esimene on mõtlik, lüüriline, teine muutub üha jõulisemaks, heroilisemaks, kujunedes kutseks võitlusele. Kolmas osa algab otsivalt ja salapäraselt, küsimuse ja vastusena, mida järsult katkestab "saatuse" motiiv. See valmistab ette üleminekut finaalile. Neljas osa kõlab kui inimest ülistav triumfimarss. See on mehisuse ja tahtejõu võit, mis kinnitab teose mõtet: pimedusest valgusesse, võitluse kaudu võidule.

IX sümfoonia

M- 9943

ÜR sümf.ork. V. Gauk'i juh.

Ka siin kasutab helilooja Prantsuse revolutsiooniks sündinud marsi- ja fanfaaritaolisi motiive. Esmakordselt muusikaajaloo on siin sümfoonias kasutatud koori ja soliste. Tekst pärineb F. Schillerilt ("Ood rõõmule").

Vene eesrindlikud muusikakriitikud nägid selles sümfoonias "oodi vabadusele" ja ütlesid, et selle sümfoonia lehekülgedel on

jäädvustatud revolutsioonilise ajastu suurimad rahvaliidumised. Uskus ju Beethoven ise kogu südamest, et revolutsiooni loosungid pääsevad kindlasti võidule.

Soovi korral võib õpilastele rääkida veel teistestki Beethoveni võitlevatest teemadest, millede hulka kuuluvad:

Avamäng "Leonore" nr. 3 M-4023
NSV Liidu Riiklik sümf. ork. J.Ivanovi juh.

Avamäng "Egmont" PM-15196
Berliini Filharmoonia Orkester
W.Furtwängler'i juh.

Avamäng "Egmont" kuulub Beethoveni kõige revolutsioonilisema sisuga teoste hulka. Siin kujutatakse Madalmaade rahvaste vabadusvõitlust Hispaania ülemvõimu vastu XVI sajandil. Avamängu aluseks on võetud W. Goethe tragöödia .

Juba sissejuhatuses teemas on vastandatud kaks rõhutatult kontrastset muusikalist kujundit. Alguse tõsised sünged akordid, mis meenutavad aeglast pidulikku sarabandi (vanaaegne hispaania päritoluga tants) kehastavad Hispaania despotlikku ülemvõimu. Sellele on vastandatud erihäältel vastastikku hüüdlevate kurbade intonatsioonide vaikne ja ilmekas kõla. See kujund väljendab rahva häda, kes nõrkeb välismaalastest orjastajate surve all.

Lähedane V sümfooniale on Beethoveni Klaverisonaat nr.23, mis on tuntuks saanud "Appassionata" nime all. Teos, mis kuulus V.I.Lenini lemmikteoste hulka ja mille kohta ta on öelnud: "Ma ei tea midagi paremat kui "Appassionata", olen valmis seda iga päev kuulama. Hämmastav, üleinimlik muusika. Ma mõtlen alati, võib-olla küll naiivse uhkusega: näed, missuguseid imesid võivad teha inimesed!"¹⁾

"Appassionata" PM-4800
M.Grünberg klaveril

Oma lühipalades kasutab Beethoven revolutsioonipäevil käibel olnud revolutsiooniliste laulude rütme ja viisikäände.

Marss D-duur PST-12506
A.Klas ja B.Lukk klaveril

1789.a. kodanliku revolutsiooni tulemusena varises Prantsusmaal kokku feodaalne süsteem. Selle tagajärjel intensiivistus võitlus kodanliku korra eest terves Euroopas. Mitmetes maades liitus feodalismivastastele väljaastumistele veel võitlus võõramaise ülemvõimu vastu (Poola, Tšehhi, Ungari) ja maa poliitilise

---

1) V.I.Lenin. Kirjandusest ja kunstist. Tln., 1964, lk.629.

killustatuse vastu (Itaalia, Saksamaa). Revolutsioonilist liikumist saatsid tõusud ja mõõnad, võidud ja kaotused. Ülestõusude lummutis jälitas valitsejaid nii ööl kui päeval. Enesekindlust leiti julmades repressioonides, jälitamistes ja väljasaatmistes.

Ja kui 1830. ja 1848. aastal puhkesid mitmetes maades revolutsioonid, suruti need veriselt maha. Kunagised meeliülendavad vabaduse, võrdsuse ja vennluse loosungid tuhmusid. Eesrindlikult mõtleivate inimeste hulgas võttis üha enam maad pettumus ja rahulolematus.

Kogu selline ühiskondlik-poliitiline situatsioon sai toitepinna- seks uuele kunstilisele voolule - romantismile. Ühest küljest protesteeriti siin ühiskondlike pahede vastu, teiselt poolt püüti põgeneda aktuaalsete probleemide eest minevikku.

Ühed kunstnikud, eriti neis maades, kus hõõgus rahvusliku vabadusvõitluse säde, olid haaratud revolutsioonilisest entusiasmist, teised aga igatsesid taga kadunud minevikku, kerkisid üles ebamaised ideaalid, kõlasid õnne ja unistuste teemad. Kuid unelmad jäid unelmateks, olid kättesaamatud, elu oli tulvil pettumusi, kibestumist ja lootusetust üksindust.

Kõigele vaatamata olid vabadusvõitlus ja revolutsioonid haaranud kaasa paljusid suuri heliloojaid, kes olid suutelised jätkama Beethoveni traditsioone.

Fryderyk Chopin (1810-1849) lahkus 20 aastaselt Poolast ega näinud enam kunagi kodumaad. Kuigi tema keha on maetud Pariisi kalmistule, toodi helilooja süda ta enda soovil urniga Poolasse.

Välismaal viibides jälgis Chopin väga tähelepanelikult kodumaal arenevaid sündmusi ning seal sai ta kuulda tsarismi vastu suunatud 1830/31.a. ülestõusust ja selle mahasurumisest. Oma maa tõelise pojana elas ta kaasa toimunule ja lõi kuulsad teosed:

"Revolutsiooniline etüüd" (c-moll)
mängib Adam Harasièwicz

PV-1036

Chopini muusikas on tunda kojuigatsust ja valu kodumaa saatuse pärast. Ikka ja jälle on ta oma teostesse põiminud poola viise ja viisikesi. Traagiliselt lõppenud ülestõus meenutab end aeg-ajalt kirglike protestipuhangutega, ülestõusu sütitavate meeleoludega või süngelt kõlavate leinamõtetega.

Prelüüd Des-duur
mängib Adam Haraièwicz

M-2073

Hulgaliste klaveriteoste kõrval on Chopinil ka mitmeid laule,

mis on pühendatud tema sünnimaale, Poolale.

"Soov"

PV-1034

A.Bollchowska, klaveril B. Maewe

Viis aastat pärast 1830.-1831.aasta ülestõusu purustamist
kirjutatud laul

"Kurbus"

2698

H.Peep, klaveril T.Koha

on lähedane ballaadile, kus meenutatakse poola rahva kangelaslikku võitlust ja ohvreid. Kuigi see laul on kirjutatud masurka rütmis, meenutavad siin rütm ja internatsioonid leinamarsi suursugusust ja kurba pidulikkust. "Kurbus" lõpeb mõttega Poola tulevasesst taassünnist:

"Ah, meil läevad mööda ükskord kurjad aastad,
rahvas tõuseb koos ja priius põlve taastab."

Samasuguse entusiasmiga tervitas 1830.a. revolutsiooni noor ungarlane Ferenc Liszt (1811-1886). Täis loovat vaimustust asus ta kirjutama revolutsioonilist sümfooniat, mis jäi aga lõpetamata.

1834.a. kui Lyonis toimus kangrute ülestõus, kirjutas Liszt klaveripala, mille epigraafiks oli tööliste võitlusloosung: "Elada töötades või surra võideldes!"¹⁾ Nüüd ohverdas ta hulga oma varasemate kontsertide sissetulekuist vaeste heaks.

Õpilaste tähelepanu võib juhtida ka Lisztile kui suurepärasele interpreedile. Oma interpretatsioonilises tegevuses tuleb Liszti vaadelda kui klaverimängu uue stiili loojat, kes viis kõrgpunkti kogu ajastu pianismi. Klaver muutus salongi-instrumendist jõuliseks, inimesi sütitavaks instrumendiks.

"Kodumaa igatsus"

2486

M. Grinberg klaveril

Aastail 1839-1840, mil Liszt kontsertide ja rahaliste annetustega oma kodumaal üldise vaimustusetormi esile kutsus, ilmus ajakirjanduses luuletus, kus kutsuti Ungari kuulsat poega pühendama oma talent kodumaa teenimisele. Talt oodati kunsti, mis jutustaks rahva kannatustest, ajaloost, mis kutsuks üles isamaa-armastusele ja võitlusele rahva vabaduse eest.

Liszti poolt viljeldud rahvusliku kunsti lähtepunktiks sai ungari olustikumuusika, mille aluseks olid romansitaoline laul, XVIII sajandi vabadusvõitluse ajal sõdurite värbamisel tantsitud tantsud ja mustlasmuusika.

---

1) J.Jürisson. Heliloojad romantikud.Tln.,1967,lk.93.

Ungari rapsoodia nr.15
Lajos Hernady klaveril

M-14985

Helilooja armastatuimaks teoseks oli sümfooniline poeem "Prelüüdid". Teose aluseks on prantsuse romantiku, luuletaja ja poliitiku Alphonse de Lamartine'i samanimeline luuletus, kus võrreldakse inimese eluetappe erinevate muusikaliste prelüüdidega, millistele lõpuakordi mängib surm. Siin on peateemaks võitleva inimese teema. Kõrvalteema on aga rahulik ja unelev. Teos lõpeb juubeldava võidumarsiga, kus ülistatakse suurt inimest, humanismi ja progressi.

"Prelüüdid" Sümfooniline poeem nr.3
UR sümf.ork. Golovanovi juh.

2920

Ka Itaalia helilooja Giuseppe Verdi (1813-1901), kes on tuntud kui kuulsamaid ooperikomponiste, oli vabadusvõitluse aastail Itaalias rahvusliku liikumise juhtide kõrval rahva suuremaid lemmikuid. Seda tõendab asjaolu, et Verdi valiti Ühendatud Itaalia esimese parlamendi liikmeks.

Aasta 1848. Põhja-Itaalia tõuseb üles Austria võimu vastu. Legendaarne Garibaldi organiseerib vabatahtlike nn. "punasärkide" väe. Ja samal 1848.a. kirjutab Garibaldi võitluskaaslane poliitik Mazzini noorele heliloojale Verdile: "Seda mida mina ja Garibaldi teeme poliitikas, mida meie ühine sõber Manzoni teeb poeesias, seda teete teie muusikas. Me kõik teenime rahvast, nii kuidas oskame. Rohkem kui kunagi varem vajab Itaalia Teie muusikat."¹⁾

Mazzini üleskutsele lõi Verdi 1848.a. revolutsioonilise hümn "Hüüa trompet" ja saatis selle Mazzinile kaaskirjaga: "Kõlaga see hümn Lombardia orus läbi kahurite mürina."²⁾

1868.a. pöördus Egiptuse valitsus Verdi poole ettepanekuga kirjutada ooper Suessi kanali ja Kairo uue teatri avamispidustusteks. Ooperi ajaloolise tõepärasuse saavutamiseks uuris Verdi Egiptuse minevikku, kogus andmeid looduse ja rahva kohta, tutvus selle maa kunstiga. Nii valmis ooper "Aida", kus tõuseb keskseks ideeks vabaduseaade ja õnneigatsus, vihkamine vägivalla ja rõhumise vastu.

---

¹⁾ A.Allikvee. Huvitavaid lehekülgi muusikast. Tln., 1967, lk.65.

²⁾ Samast, lk.65.

Aida aaria ooperist "Aida" P-643
A.Külvand ja sümf.ork.V.Järvi juh.

Marss II vaatusest ooperist "Aida" PM-7733
RAST sümf.ork.B.Haikini juh.

Ooperis "Don Carlos" vastandab helilooja monarhi absolutismile (Philipp II) ja kiriku survele infant Carlose inimlikkuse ja vabadusearmastuse. Huvitav ja psühholoogiline on julma, kardetud ja kõike umbusaldava Philipp II kuju.

Philippi aaria oop. "Don Carlos" PMST-21367
M.Palm ja RAT "Estonia" ork. N.Järvi juh.

Selle ooperi muusika on sünge ja masendav. Õnneküllased ja helged laigud puuduvad peaaegu täiesti.

Rõhutada tuleks, et Verdi ajaloolis-heroilised ooperid olid nii mõjuvad, et kutsusid isegi esile rahva meeleavaldusi. Kaas-aegsed nimetasid Verdit "itaalia revolutsiooni maestroks". Kord pidanud üks tolleaegne itaalia poliitikategelane kõnelema rahvale maja rõdult. Ootamatult aga saabus teade itaallaste lahinguvõidust. Meeleliigutuses ei leidnud kõneleja sõnu ja hakkas laulma vabadusvõitleja Manrico aariat Verdi ooperist "Trubaduur", mis olla haaranud rahvast hoopis rohkem kui tavaline kõne.

Manrico aaria oop. "Trubaduur" P-2716
Mario Lanza

1879.aastal tabas Verdit raske kaotus: varises maamulda suur itaalia kirjanik-patrioot Alessandro Manzoni. Järele jäi aga tema mälestusele pühendatud Giuseppe Verdi "Reekviem", mis kuulub vokaal-sümfooniliste tippteoste hulka ka tänapäeval.

Olgu öeldud, et katolikust leinamissast on see teos kaugel. Äärmiselt tunnetesügav muusika põhineb erinevate meeleolude ja kujundite vastandamisel. Siin on kuulda heroikat, raevukat protesti, sügavaid kannatusi, lüürikat ja kirglikke õnneunelmaid. Eriti võimsalt ja julgelt kõlavad sissejuhatavad fanfaarid.

"Reekviem" P-1819

NBC sümf.ork. ja Robert Show koor
Dirigeerib Arturo Toscanini

Vaadeldes perioodi, mida muusikas on nimetatud Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajastuks, peab üttelema, et laul ja muusika pole kunagi kõrvale jäänud vabadusvõitlusest ja revolutsioonist.

sioonist. Siin ei kehtinud tuntud väljend: "Kui kõnelevad rel-
vad, siis vaikigu muusad". Muusad kõnelesid koos rahvaga.

V p e a t ü . k k

USA neegrite elu - olu ja vabadusvõitluse
peegeldumine muusikas

Uusaja orjakauplejad ületasid oma eelkäijate tegusid nii ulatuselt kui julmuselt. 1619.a. augustis müüdi Jamestowni sadamas inglise kolonistidele Ameerikas esimene partii Aafrikast toodud orje.

Arvatakse, et iga Aafrikast kinnipüütud neegri kohta tuleb vähemalt üks kohapeal tapetu, sest vangi võeti vaid terveid ja tugevaid - raugad ning väikesed lapsed tapeti. On tulnud järeldusele, et orjakaubanduse tulemusena rööviti Aafrika mandrilt vähemalt sada miljonit inimest. Kui see tõesti nii on, siis selle kõrval jäävad varju isegi maailmasõdade kohutavad kaotused.

Teekond uude maailma oli äärmiselt kannatusterohke ja selline oli ka rada, mida mööda aafrika laulud tulid Ameerikasse, sügaval südames, orja ainukese omandina. Orjadelt võeti kõik, isegi nende emakeel, paisates sihilikult laiali kokkukuuluvad sugukonnad ja lähedased omaksed, sundides aafrika rahvaid Ameerika pinnal algusest peale suhtlema inglise keeles.

Mis puutub Aafrika ja Euroopa muusikaliste pärimuste esimestesse kokkupuudetesse, eeldatakse, et neegrite põhimass, kes puutus kokku valgete kehvikutega, jagas laulus ka ühiseid muresid. Konkreetsemalt võib neegrite omapäraste muusikavormide teket jälgida seoses vaimulike lauludega - spirituaalidega. Nii puritaani koraalid kui ka neegrite vaimulikud laulud kandusid sügavale rahva igapäevasesse ellu. Nii lauldi ka töö juures hoogsa rütmiga spirituaale, mis peagi muutusid tavalisteks rahvalikeks lauludeks ja minetasid oma vaimuliku sisu.

Töölaulud on sajandite jooksul saatnud inimeste kollektiivseid

pingutusi, tööd istandustes, raudtee ehitustel, Mississipi tam-
mide püstitamisel ja loendamatuil teistel töödel. Rõhutada tuleks
õpetamisel, ~~ka~~ et siin oli orjapidajatel veel teine mõte. "Kartes
orjade vaikimist, käskisid isandad neil laulda, et kõrvaldada iga
võimalust rahulolematuiks mõtisklusteks või kättemaksu- ja pääs-
misplaanide haudumiseks."¹⁾

Huvitavaid näiteid töölauludest pakub G. Gershwini ooper "Porgy
ja Bess."

"It take along pull"

P-7250

L. Armstrong, koor ja orkester

Õpilastele võib jutustada ka ühest tuntumast neeger interpreedist
Louis Armstrongist, kes säilitas oma isikupärase loomingulise pal-
ge, minnes alati ajaga kaasa. Võib-olla oli see tingitud sellest,
et ta ei tahtnud kunagi midagi kunstlikult ellu kutsuda: ta mängis
ja laulis nii nagu tundis. Armstrong oli iseõppinud pillimees, kel-
lele kunagi vaid korneti sõrmestik kõrvalt ära näidati - kõik muu
tuli juba iseenesest. Rääkides Armstrongist kui lauljast, võib kii-
ta või laita - see on maitseküsimus. Iseasi on aga väljendus, sest
ta laulab tõetruult ja ilustamata, andes edasi miljööd, millest on
väljakasvanud kogu tema kunst.

Spirituaalidesse valati kogu lootus paremale elule, lootus va-
banemisele. Lauludes otsiti lohutust ja kergendust maapealsetele
piinadele. Siin on neegrite unistused, mis on seotud igapäevase elu
ja olustikuga.

Üks spirituaalide elamusrikkamaid, jõulisemaid ja sugestiivsemaid
esitajaid on lauljatar Mahalia Jackson.

"Palve"

P-6032

"Jõe ääres"

P-6035

"Ta teab miks"

P-6036

"Missugune tee valida"

P-6029

"Varsti lõpevad maailma hädad"

P-6030

Õpetamisel tuleks rõhutada, et seoses orjuse kaotamisega, ei
saabunud see suur vabanemine, mida põlvkonnad allasurutud orje olid
oodanud ja paljudes oma spirituaalides palavalt palunud, sest te-
gelikkuses jäid püsima paljud kitsendused. Lagunesid seni sunnivii-

---

L) V. Ojakäär. Džässmuusika. Tln., 1966, lk. 47.

sil koos hoitud, kuid siiski viletsa toidu ja kehva kehakattega varustatud orjade kollektiivid. Tekkisid vabade palgatöölaliste perekonnad, kellele keegi enam toitu ega peavarju ei garanteerinud. Probleemiks sai isikliku omandi puudumine.

Need mured leidsid endale väljenduse blues'i kaudu, sest muret on kergem kanda kui seda on kellegagi jagada või kuuldavale tuua. Bluesides on valdav koht inimeste vahelistel suhetel, tunnetel ning intiimelul. Räägitakse õnnelikust, magusast armastusest, mis laseb igasuguseid elumuresid kergemalt kanda.

Tavaliselt on bluesi tekst napisõnaline, rahvalikult lihtne ja otsekohene. Intiimsemate teemade puhul on tekst vahel isegi šokeeriv, mistõttu on bluesi peetud isegi patuseks lauluks. Väidetakse, et bluesist saavad täielikult aru vaid need, kes ise elavad samades tingimustes, millest blues on välja kasvanud. Näiteid võiks valida järgmiste blueside hulgast:

"Sügava jõe blues"	P-5390
" Doz Watson	
"Salakauba vedaja"	P-5395
Jackie Washington	
"Nuta, mulle, jõgi"	PV-1691
Shirley Bassey	
"Nad ei saa seda võtta minult"	PV-1690
Shirley Bassey	
"Tolmune kaubavagun"	P-5396
Eric Andersen	
"900 miili"	M-15393
Jerry Silverman	
"Rasked ajad vabrikus"	PM-4101
Peter Seeger	

Aafrikast toodud rütmid, intonatsioonid ja tämbrid elasid edasi uuel pealesunnitud kodumaal sündinud töölauludes, spirituaalides ja bluesides, millest loomuliku arenguprotsessi tulemusena kasvasid omakorda välja džässmuusika vokaalsed ja instrumentaalsed vormid.¹⁾

Džässmuusika hälliks sai Mississipi jõe suudmes asuv New Orleansi linn, mis asutati 1718.a. prantslaste poolt. ja mis pärast mitme riigi käest kätte käimist liideti 1803.a. ostu teel Ameerika Ühendriikidega. Suure osa linna elanikest moodustasid neegrid, kelle olukord oli siin mõnevõrra vabam kui mujal, ja seda tänu linna minevikule, sest olid ju prantslased orjade suhtes sallivamad kui inglased või

---

1) V.Ojakäär. Džässmuusika. Tln., 1966, lk.7.

ameeriklased. Toonitada tuleks, et suur osa oli siin just nimelt prantsuse kultuuri mõjudel, mis andsid ka orjadele linnas oma tavade ja kommete harrastamiseks suuremaid vabadusi kui mujal ja aitasid kujundada džässmuusika varaseid vorme. Kuulsaks said orjade pühapäevased tantsupeod Kongo väljakul. Sellest kujunesid hiljem New Orleansis traditsioonilised džässmuusika orkestrite võistlused. See traditsioon on säilinud tänapäevani, kannab aga nüüd New Orleansi džässmuusika festivali nimetust.

Ameerika rahvas on paljude rasside, hõimude ja rahvuste kokkusulamise resultaat: valged, kollased, punanahad ja mustad - kõik on andnud sinna oma osa, kõik on toonud ka kodumaalet kaasa omapärase muusika, mis Ameerikas on läbi teinud mitmeid muutusi.

Ameerika on andnud maailmale suure laulja-tribuuni Paul Robesoni. Neegrinoorukil tuli varakult kokku puutuda karmi eluga, töötada sulase, laadija ja ettekandjana. Vaatamata raskustele, millega puutusid kokku neegrid USA-s, õnnestus tal tänu visadusele omandada juriidiline haridus.

Juristina ta tööd ei leidnud, kuid laval sai Robeson peagi kuulsaks. Tema mahlakas bassihäääl kõlas esmakordselt publiku ees 1925.a. Krimhed pakkusid talle head "bisnessi", kuid Robeson ei unustanud oma päritolu, suguvendi neegreid, ameerika töölisi ja nende laule.

1936.a. esines ta Hispaania kodusõja ajal vabariiklaste kaevikus ja külastas esmakordselt Nõukogude Liitu. Esinedes 1949.a. Nõukogude Liidus Puškini 150.sünnipäeva pidustustel, ütles ta: "Ma olen olnud, olen ja jään alati nõukogude rahva sõbraks."¹⁾

Robesoni repertuaari tuumiku moodustavad ameerika neegrite ja tööliste laulud, ning paljud neist on tänu temale saanud ülemaailmselt tuntuiks.

Robesoni repertuaari pärliks on aga "Joe Hill". Selle laulu lõi 1935.a. Earl Robinson noorest töölisest ja rahvalaulikust, kelle agitaatoritegevus ja laulud ei meeldinud valitsevale klassile. Valekaebuse alusel süüdistati Joe Hilli mõrvas ja ta hukati 1915.a. Hilli viimased sõnad olid: "Ärge mind leinake vaid ühinege võitluses oma õiguste eest."²⁾

---

¹⁾ A.Allikvee. Huvitavaid lehekülgi muusikast. Tln., 1967, lk. 76.

²⁾ Samast lk. 76.

Laulab Paul Robeson:

"Joe Hill"	2378
"Mu käharpäine poiss"	M-8245
"Siin kõnnib inimene"	M-8959
"Rongi rattad"	M-8961

P. Robesoni esinemine Puškini 150. sünnipäevapidustustel 9.06.1949.a. Moskvas, algab lauluga "Piirist piirini", millele lisandub kõne vene keeles. A-169(2)

Õpetamisel tuleb eriti rõhutada, et džässmuusika pole kunagi olnud ainult ajaviitelise otstarbega muusika, vaid temas on kõigile oma näiliselt kergetele ja muretutele meeleoludele vaatamata osake ameerika neegrite raskest minevikust ja tänapäevast.

Tihti paisutatakse džässmuusika mõiste võhiku silmis nii laiaks, et sinna alla mahub tohutul hulgal kommertsmuusikat: pisaratest nõretavat sentimentaalsust, odavat erootikat ja närvilisi rütme, kõike seda, millel ei ole kuigi palju ühist tõelise rahvaliku loomingu-
gulise džässiga. See on n.n. kommertsiaalne džäss, kus on loomingu-
line fantaasiaküllus asendatud lihtsate ja kergesti jälgitavate
efektsete võtetega. Tõeline džässmuusikute kunst baseerub vabal fan-
taasial, improvisatsioonil, kus antud meloodiale luuakse üha uusi ja
uusi variante. See on see kunst, mis on alguse saanud muusikaliselt
kirjaoskamata (noodikirja mittetundvate) pillimeeste poolt, mis-
tõttu algmeloodia sai endale igakordsel esitamisel ikka ja jälle
uue rüü. Selles peitubki džässmuusika rahvalik olemus. Eriti tähtis
osa on improvisatsioonil neegrite rahvamuusikas, kus muusika looja
on alati ka interpreediks-lauljaks või mängijaks.

Siin peab õpetaja õpilaste tähelepanu juhtima asjaolule, et tun-
nustuse leidis džässmuusika alles peale I Maailmasõda ja just Euroo-
pa riikides, sest võrreldes džässi sünnimaaga - Ameerikaga - oli Eu-
roopa üle rassilistest eelarvamustest. Kõige varem hakkas džässmuu-
sika juurduma Inglismaal, tänu nende kahe maa tihedatele ajaloolis-
tele sidemetele, ühisele keelele, kultuuride ühtsusele. Prantsu^smaal
aga aitas kaasa džässmuusika levikule prantslaste ergas reageerimine
kõigisse uuesse kunsti vallas.

VI p e a t ü k k

Rahva elu ja võitluse kajastumine

vene muusikas

Venemaa majandusliku ja kultuurilise mahajäämuse tõttu lan-
geb kutselise heliloomingu algus siin tunduvalt hilisemasse aja-
järku kui see oli Lääne-Euroopas.

Vene muusika^{on} erakordselt rikas ja põliste traditsioonidega,
kajastades kogu oma rahva ajalugu kõige vanematest aegadest ala-
tes. Rahvalaule lõi rahvas ka siis, kui Kiievi-Venemaa võitles
stepi-rändrahvaste rüüsteretkede vastu ning mongolite vallutus-
retke aegadel. Rahvalauludes kajastuvad mitte ainult oma kodu-
maa ajalugu, suured inimesed ja tähelepanuväärsed sündmused, vaid
ka kõige tavalisem argipäevane elu. Vene rahvas on muusikasse
jäädvustanud oma tavad, töö ja ajaloo ning põiminud lauluks oma
mured ja rõõmud. Rahvalauluga oli seotud ka kogu ühiskondlik elu,
mis vastavaid mõtteid, tundeid ja meeleolusid esile kutsus.

Vanimad lauludest - töö- ja tavandilaulud - pärinevad juba
ürgkogukondliku korra ajast. Tolleaegne looming jutustab slaav-
laste peamisest tegevusalast - põlluharimisest.

Vana päritoluga on bõliinad - jutustava sisuga pikaldased,
poolkõnelise-poollaululise meloodiaga laulud, mida esitati kas
üksi või mitmekesi. Saateinstrumendina kasutati kolmnurkset kand-
letaolist guslit. Bõliinade sisuks on vägilaste võitlus vaenlas-
tega ja kangelaslikud tööd. Need on ülevad lugulaulud võimsa-
test vägilastest Ilja Murometsist ja Dobrõnja Nikititšist, kes
kindlalt seisid Venemaa piiride kaitsel ega lasknud vaenlast Kiie-
visse.

Bõliina Ilja Murometsist
F. Saljapin ja koor

PM-12582

Bõliina Nikita Dobrõnjast
J. Sapagova

PM-20348

Õpilastele tuleks rääkida ka vene lüürilistest laulukestest, milles jutustatakse tundeelamustest, rõõmudest ja kurvastustest. Kuigi need vanad talurahvalaulud kõnelevad sagedamini küll murest kui rõõmudest, sest ägas ja vene talupoeg feodaalide ikke all, elades viletsuses ja üle jõu käivas töös. Seetõttu on neis tunda sügavat hinges peituvat kurbust, mille kohta ütles Belinski: "See on tugeva, võimsa ja murdmatu hinge kurbus".¹⁾

"Ah sind, saatatus" PM-12930
A. Vedernikov ja rahvapilliorkester

"Dubinuška" M-6659
F. Saljapin ja orkester

"Põllul lodjapuu" PM-20172
Gnessinite-nim. Instituudi Uliõpilaskoor
V. Surovi juh.

"Tasa heliseb kelluke" M-6240
RAM'i kvartett

Kuigi kurdeti oma kurba saatust ja rasket elu, jätkus siiski tahtmist ka nalja heitmiseks ja naljalaulude jaoks, mis tõid iga-päevasesse ellu rõõmsat vaheldust.

"Oli ämmal seitse väimeest" M-11491
F. Saljapin ja vokaalansambel

"Ah sind, Vanja" M-6033
F. Saljapin

"Naljalaul" PM-14643
L. Ostapenko ja dombraansambel

Hilisemas rahvaloomingus, s.o. XIV-XVI sajandini kajastas rahvas suuri ajaloolisi sündmusi ning avaldas protesti feodaalse rõhumise vastu. Siin ülistati lihtsaid vene inimesi.

Rahvalooming jutustab võitlusest mongoli-tatari khaanide ikke vastu, Jermak Timofejevitsši retkest Siberisse, Pihkva kangelaslikust kaitsmisest.

"Jermak" M-11051
P. Kiritšek ja UR rahvapilliorkester

Palju lauldakse ka suurest vene jõest Volgast, ülistades teda kui Venemaa ema ja toitjat. Samas aga laulavad burlakid oma raskest tööst ja elust.

"Kui emake Volga ..." PM-14368
V. Sokolov ja vene rahvapilliorkester

---

¹⁾ С.Г. Азутин. Русские народные песни. М., 1965, стр. 5.

"Mööda emakest Volgat" PM-6365
F.Šaljapin ja koor

Burlakkide laul "Aasal" M-16627
M.Rešetin ja rahvapilliansambel

"Hei, uhnjem" PM-6361
F.Šaljapin ja orkester

Õpetajal tuleks rõhutada, et XVII sajandi talurahvasõjad, ülestõusud linnades ning ukraina ja valgevene rahva vabadussõda kajastusid samuti oma aja rahvaloomingus. Nii lauldi suurtest talurahva ülestõusu juhtidest Ivan Bolotnikovist ja Stepan Razinist.

"Stepanka Razin" M-11588
F.Šaljapin klaveri saatel

XVIII sajandil loodi palju laule talurahvasõjast Pugatšovi juhtimisel, kuid kahjuks on neist vaid vähesed jõudnud meie ajani, sest revolutsioonieelsel ajal ei kirjutanud rahvalaulude kogujad neid peaaegu üldse üles. Karistuse kartusel ei oleks ka rahvalaulikud ise hakanud laulma selliseid laule vähetuntud inimestele. Ning juba hoopis võimatu oleks olnud neid trükkida, ilma tsensuuri moonutusteta.

Õpilaste tähelepanu tuleks juhtida ^{olü}asjadesse, et XVIII sajandi majanduselus mängisid suurt osa uued tekkivad manufaktuuretevõtted, kus töötasid nende juurde kinnistatud sunnismaised talupojad ja kelledest saab alguse vene töölisklass. Koos elutingimuste muutumisega muutus ka nende maailmavaade, mis leidis väljenduse nende suulises omaloomingus, mis sai rahvaloomingus oma temaatikalt, probleemidelt ja väljendusvahenditelt päris uueks etapiks.

Töölislaulude peateemaks sai nende töö ja sellega seotud probleemid, mis tekkisid tööliste ja nende peremeeste vahel, kellele nad olid sunnitud alluma.

Käsitöönduslik ning manufaktuurne tootmine koondus peajaslikult linnadesse. Seetõttu tõi tööstusliku tootmise arenemine endaga kaasa ka linnade kasvu, mis saavad vene rahvaliku heliloomingu teiseks allikaks, kust kasvab välja linnaromanss, mis kuulub üldrahvaliku nähtusena niisama lahutamatuks vene linnaolustikku kui talupojalaul maakeskkonda.

Alguse sai ta XVII sajandi lõpul aristokraatlikest ringkondadest. Muusikaõhtuid hakati aga varsti korraldama ka kõikjal, ka väiksemates salongides. Need romansid on väga lüürilised, nukrad, igatsevad ja ülihingestatud.

"Akna avasin ma"

PM-19410

G.Ots, klaveril E.Kelder

Tihti ühendati siin professionaalne kunst ja rahvaloomingu elemendid. Taotledes rahvuslikku omapära, jäljendasid poeedid ja heliloojad folkloori kujundeid. Kohati läheneb ta selleni, et teda võib pidada isegi rahvalauluks.

A.Aljabjev "Ööbik"

M-5137

G.Gasparjan ja UR sümf.ork., Samosudi juh.

A.Varlamov "Punane sarafan"

P-11268

RAM-3

Võit, mille vene rahvas oli saavutanud Napoleoni vägede üle, tõestas Venemaa sõjalist tugevust. Selle võidu otseseks tagajärjeks oli mitte ainult vaenlase välja kihutamine Venemaalt, vaid ka imperaatorliku režiimi langus Prantsusmaal ja prantslaste ülevõimu lõpp Euroopas.

1812.aasta Isamaasõda kutsus esile ennenägematu patriootilise tõusu, mis näitas vene rahva suurust ning võitlusvaimu raskete katsumuste ajal. 1812.aasta Isamaasõda ja rahva kangelaslikku võitlust oma isamaa eest annab kõige ilmekamalt edasi rahva enda looming.

"Püha Venemaa eest"

PMS-5632

(1812.a. laul)

B.Deinikov ja instr.ans.

"Võimas pealinn"(1812.a.)

PMS-5612

B.Deinikov ja instr.ans.

Vene inimestes Isamaasõjaga äratatud rahvuslik uhkus ja patriotism ei leppinud tõsiasjaga, et Venemaa, kes oli nii suurt osa mänginud Euroopa vabastamisel Napoleoni ikke alt, jäi veel ikka mahajäänud, õigusetuks maaks, mida valitseb despoot-isevalitseja. Siit sai alguse ka vabadusarmastavate püüete ja rahvalikkuse taotluse ärkamine aadli kõige eesrindlikemas ringides.

Pärast Isamaasõda leidsid Radištševi ideed uue ja värskel pinnasel. Seda võib öelda ka kogu vene rahvusliku kunsti kohta, mis kasvas ja arenes opositsioonis valitseva korra ja tsaarivõimuga. Tugevat mõju avaldas algav demokraatlik liikumine ja pärisorjuse vastu peetav võitlus vene muusikale.

Olulise tähtsusega sündmuseks sai dekabristide ülestõus. Dekabristidega olid seotud luuletaja A. Puškin ja helilooja A. Aljabjev, vene esimese professionaalse helilooja M. Glinka noorpõlve kasvatajaks pansionis oli dekabrist W. Kūchelbecker.

Õpetamisel tuleb eriti rõhutada, et murrangu vene muusikasse tõi Mihhail Glinka (1804-1857), klassikalise koolkonna rajaja vene muusikas, ja kelle kogu looming kuulub sisuliselt dekabristide perioodi. Dekabristide vaadete ja veendumustega oli ta tuttav juba pansioniaastaist, ja jägas neid. Tema teostes peegeldub 1812. aasta Isamaasõjale järgnenud patriotismitunde tõus ja rahvusliku iseteadvuse kasv.

Helilooja on pannud oma romanssidesse, sümfoonilistesse teostesse ja ooperitesse kogu oma kodumaa-armastuse, lihtrahva kangelasteod, rahva ilu ja ülevuse.

Suureks inspiratsiooniallikaks oli heliloojale rahvalaul, mille kohta Glinka ise on öelnud: "Mitte meie ei loo, vaid loob rahvas; meie ainult kirjutame üles ja aranžeerime".¹⁾

Sidemed rahva elu ja folklooriga tegid Glinka loominguga oma- ja mõistetavaks ka kõige laiematele hulkadele. Siin võiks nimetada tema oopereid "Ruslan ja Ludmilla" ning "Ivan Sussanin".

Viimatimainitu süžeeks valis Glinka ajaloolise sündmuse XVII sajandi algusest, kui Venemaad ähvardas Poola interventsioon. Haaratud kodumaa armastusest sooritas rahvas mitmeid kangelastegusid. Üks rahvakangelastest oli talumees Ivan Sussanin, keda sunniti hakama poola väesalga teejuhiks ning kes eksitas selle läbipääsmatusse metsapadrikusse. Vaenlased tapsid Sussanini, kuid leidmata teed, hukkusid ka ise.

---

¹⁾ V. Vassina-Grossman. Esimene raamat muusikast. Tln., 1955, lk. 45.

Enne surma esitab Sussanin oma monoloogi. See on inimene, kellel on kahju lahkuda elust, kalleist kodustest, kuid kes läheb saatusesele vastu rahulikult, teades, et hukkub kodumaa eest.

Ivan Sussanini aaria ooperist "Ivan Sussanin" PV-4060
Al. Vedernikov ja RAST ork. M. Ermleri juh.

Ooperi patriootiline motiiv jääb kõlama lõpukooris.

Rahvas koguneb pärast sõja lõppemist Moskvas Punasele väljakule ja laulab ülistuslaulu kodumaale ja võidutoojaile.

Lõpukoor "Austus, au sulle, Venemaa!" M-10953
RAST koor ja orkester Nebolsini juh.

Õpetajal on vaja juhtida õpilaste tähelepanu asjaolule, et paljud haritlased-demokraadid tervitasid uut ooperit vaimustusega ja mõistsid selle pöördelist tähtsust vene muusikas. See tähendas vene klassikalise heliloomingu sündi. Kuigi selleks, et kindlustada ooperi lavastamist, tuli muuta pealkirja. Nii sai "Ivan Sussaninist" "Elu tsaari eest".

Eriliselt hindas uut ooperit V. Odojevski, kes kirjutas: "Selle ooperiga sai otsustatud tähtis küsimus kunstis üldse ning vene kunstile eriti, ja nimelt: vene ooperi olemasolu, vene muusika olemasolu... Glinka ooperiga ilmub see, mida Euroopas juba kaua otsitakse ja ometi ei leita - uus ületamatu loodusnähtus kunstis, ja algab tema ajaloo uus periood, vene muusika periood".¹⁾ Põlgusega suhtus uude ooperisse vene aristokraatia, nimetades seda labaseks kutsarite muusikaks, mis kõlbab küllatänavale ja kõrtsi, mitte aga ooperilavale.

Rahvuslikke traditsioone jälgib Glinka ka sümfoonilises muusikas. Poeem "Kamarinskaja" kujutab pildikest vene külaelust, põhinedes kahel rahvaviisil: aeglasel vanal pulmalaulul "Mäe tagant," kõrge mäe tagant" ja populaarsel vene tantsuviisil.

"Kamarinskaja" PM-14604
New-Yorgi Raadio orkester A. Toscanini juh.

M. Glinka kaasaegsena ja tema vaadete väljendajana ning töö jätkajana tuleks nimetada Aleksander Dargomõžski't (1813-1869), kelle loomingu suurem ja parem osa on seotud juba 1840-50-ndate aastatega. Teda on sageli võrreldud Gogoliga kirjanduses ja Fedotoviga maalikunstis. Esimese kriitilise realistina tõi ta vene

---

¹⁾ Очерки по истории русской музыки XIX века. М.-Л., 1965, стр. 64.

muusikasse sotsiaalse teema. Oma teostes näitab Dargomõžski kaas-aegsete varjukülgi ja inimlikke nõrkusi. Helilooja jutustab klassiühiskonna vastuoludest, elu poolt alandatud ja solvatud inimestest, vastandades neid valitsevale klassile.

Suurema osa tema loomingust moodustavad laulud ja romansid, mis on tihti muusikalised portreed. Ta püüab iga inimese iseloomule vastavalt leida muusikalist väljendust, püüdes inimeste kõneviisi jäljendada vokaalmeloodias.

"Mölderi"

PM-19816

V.Kastorski klaveri saatel

"Titulaarnõunik"

PM-10071

Al.Vedernikov. Klaveril I.Naumova

Selles laulus jutustatakse tagasihoidliku tšinovniku armastusest kuulsa kindrali tütre vastu. Lihtsa meloodiaga joonistatakse välja argliku ja enesekindlusetu titulaarnõuniku armuavaldus. Kui juttu on kindrali tütredest muutub meloodia kindlamaks ja otsustavaks. Kuid väike tšinovnik osutub ära tõugatuks. Laul lõpeb lihtsa stroofiga:

läks titulaarnõunik, jõi terve öö

ja viinauimas nägi enese ees kindrali tüdart.

Glinka loodud ajaloolisele ja eepilisele ooperile lisas ta uue ooperitüübi - sotsiaalse mõttega psühholoogilise draama ("Näki-neid").

XIX sajandi teine pool sai vabadusliikumise hoogustumise aastateks. Tsarismi lüüasaamine Krimmi sõjas ja talurahva üha halvenev olukord soodustas Venemaal revolutsioonilise liikumise süvenemist.

"Umbes poole sajandi kestel, ligikaudu möödunud sajandi 40. aastaist 90. aastateni, otsis Venemaa eesrindlik mõte ennenägematult metsiku ja reaktsioonilise tsarismi surve all kirglikult õiget revolutsioonilist teooriat, jälgides imetlusväärse agaruse ja hoolega iga "viimast sõna", mis sel alal ilmus Euroopas ja Ameerikas,"¹) kirjutas V.I.Lenin.

Õpetamisel tuleks rõhutada, et ühiskondlik teadlikkus oli tunduvalt muutunud ja koos sellega ka vaade kunstile. Nii ilmusid ka

---

1) V.I.Lenin. Teosed, 31 .kd.,lk.9.

kunsti uued teetähised ja nende seadjad.

Eesrindlikule kunstnikkonnale said teenäitajaiks revolutsioonilised demokraadid. Peanõudeks sai elutõde ja mõistetav väljendusvorm laialdastele hulkadele. Ühiskondliku tähenduse sai ka kunst. Rahva, eriti talupoegade saatus, sest oli ju talurahvaküsimus muutunud 60-70-ndate aastate peamiseks ühiskondlikuks probleemiks, mis erutas kõiki eesrindlikke inimesi, muutudes peateemaks vene kunsti-loomingus.

Muusikaelu arengust ja demokratiseerumisest annavad tunnistust ka 1860-ndatel aastatel toimunud muudatused kontserditegevuses ja muusikahariduses.

Sel ajal hakati Venemaal korraldama esimesi avalikke kontserte, muusika toodi salongidest rahva ette. 1862.aastal avati Peterburis Venemaa esimene konservatoorium, kus said muusikalise hariduse mitte ainult vene vaid ka teiste rahvuste muusikud, sealjuures kõik eesti vanema põlve heliloojad.

1860-ndate aastate alguses tekkis heliloojate loominguiline koon-dis, mida hakati nimetama "võimas rühm". Sinna kuulusid M.Balakirev (rühma rajaja ja juht), C.Cui, M.Mussorgski, A.Borodin, N.Rimski-Korsakov, ideoloogina V.Stassov. Tuliselt võideldi demokraatlike ühis-kondlike ideede ja kunsti eest.

Nõuti, et vene heliloojad ei kordaks vööra häälega vööraid lau-le, vaid arendaksid oma, venepärast laulu. Muusika peab lähtuma rah-va elust ja väljendama rahva hinge. Ringi ideede ja saavutuste pro-pageeri ja V.Stassov on öelnud: "Vene muusikud... pole kõrvalised kü-lalised, nad on omad selles maailmas, kus sündisid rahvalaulud ja üldse slaavi meloodiad ning seetõttu valdavad nad neid ka vabalt ja on täielikult võimelised andma neile õigust kõlada kogus tões ja jõus, võimelised neile andma oma koloriiti, meelelaadi ja iseloomu."¹⁾ Tuginedes N.Tšernõševski väitekirjale "Kunsti esteetilised suhted tegelikkusega," nõuti ilu otsimist elus endas.

Kõige enam pöörati tähelepanu operile ja laulule, kui laiemale publikule kõige kergemini mõistetavatele muusikaliikidele. Erilise koha "võimsa rühma" loomingu saavad ajaloolisel temaatikal loodud operid. Üldiseks huviobjektiks saavad sündmused, mis on seotud suu-remate sotsiaalsete ümberkorraldustega ajaloos. Selleks said Ivan

---

¹⁾ Очерки по истории русской музыки XIX века. М.-Л., 1965, стр. 135.

Groznõi, Peeter I-se või XVII sajandi talurahvasõdade ajastu.

Õpilastele tuleb rõhutada, et kõige järjekindlam revolutsiooni-
lis-demokraatlike ideede kandja ja kõige julgem novaator "võimsas
rühmas" oli Modest Mussorgski (1839-1881).

Olles veendunud, et kunst peab olema ühiskondliku progressi tee-
nistuses, tõestas ta, et muusika, mida tol ajal peeti eelkõige tunne-
te ja elamuste väljendajaks, on võimeline ühiskondlikes küsimustes
kaasa rääkima. Eelkõige erutas teda vene talupoja elu. "Mussorgski
looming on terve ookean vene elu ja vene inimesi, nende karaktereid,
omavahelisi suhteid ja eluraskusi... selleks, et kõike seda kujutada,
on vaja selle kõige keskel sündida ja seda kõike näha oma silmadega
ja kuulda oma kõrvadega, seda kõike on vaja tunnetada kogu oma hin-
gega, mitte kuulda ainult võõraste sõnades," kirjutas V.Stassov.¹⁾

Selleks, et kujutada oma kaasaegset, kasutab helilooja enamuses
vokaalžanrit, arendades edasi Dargomõžski poolt alustatud teed. Ka
temal domineerib nn. muusikaline portree.

"Kalistraat" PM-1342
(tekst N.Nekrasõvilt)
Al.Vedernikov, klaveril I.Naumova

"Vaeslaps" M-15794
(tekst autorilt)
B.Hristov, klaveril A.Labinski

Mussorgskilt on hulk satiirilisi laule, milles ta pilab ruma-
lust ja lipitsemist.

"Kirp" M-6032
F.Šaljapin

"Seminarist" P-5061
M.Popov (see on laul, mille tsensor alg-
selt keelas ta kirikupilkelise sisu tõttu)

Kõige kaalukama osa M.Mussorgski loomingu moodustavad ooperid
"Boriss Godunov" ja "Hovanštšina", mida helilooja ise nimetas muusi-
kalisteks rahvadraamadeks. Mussorgski püüab näidata rahvast oma aja-
loolise saatuse otsustavatel momentidel. Ja kuigi ta pöördub mine-
vikusündmuste poole, püüab ta nende kaudu näidata ka olevikku. Oli
ju tsaristliku Venemaa olevikku võimalik kujutada tõetruult ainult
mineviku kaudu. Mussorgski poolt kujutatud rahvas pole ainult deko-
ratiivne taust, vaid tõeliselt aktiivne ajalooline jõud, kes võtab
sündmustest osa ja mõjutab nende käiku.

Ooperi "Boriss Godunov" süžee põhineb XVI ja XVII sajandi vahe-

¹⁾Очерки по истории русской музыки XIX века. М.-Л., 1965, стр. 128.

tusel, tsaar Borissi valitsemisajal ning algab Borissi kroonimisega tsaariks. Siin näitab Mussorgski tuima ja ükskõikset rahvahulka, kes bojaaride käsul on kiriku juurde kokku aetud.

Borissi kroonimine

PM-12654

F.Saljamin ja orkester

Borissi valitsemisaeg ei kujune õnnelikuks. Nälgiv rahvas näeb temas oma viletsuse põhjustajat. Nüüd pole see enam tuim ja passiivne inimmass vaid rahvas, kelle nõudmistes on tunda suurt jõudu ja võitlusvaimu.

Koor ooperi IV vaatusest

PM-18034

RAST'i koor ja orkester M.Ermleri juh.

Boriss on rahvahulkade ees võimetu. Ta ei suuda aidata viletsuses vaevlevat Venemaad. Sügavat piina valmistab talle ka mineviku veretöö. Godunov hullub ja sureb.

Hullumise stseen

P-3932

T.Kuusik ja ER sümf. ork. R.Matsovi juh.

Aastaid venitati ooperi "Boriss Godunovi" lavale toomisega. Esietendusel oli aristokraatlik kuulajaskond šokeeritud - kinnitati, et see pole enam ooper, vaid lavale toodud revolutsioon. Suurvürst Konstantin ütles etenduse vaheajal: "See on häbiplekk tervele Venemaale."¹⁾ Ning kui tsensor pani mõningate helilooja teoste ettekandmise keelu alla, tundis Mussorgski isegi headmeelt, sest ta oli tabanud õigesse kohta.

Rahvuslikkuse püüdlused leidsid väljenduse ka "võimsa rühma" esinaja Aleksander Borodini (1833-1887) loominguks, kes oli helilooja, keemik ja ühiskonnategelane. Kelle kohta keemikud kurtsid, et muusika kisub Borodini eemale teaduse juurest ja kunstiinimesed kaebasid, et teadus ei lase tal tegelda küllaldaselt muusikaga.

Tema mehine ja jõuline muusika kannab kuulaja muistsetesse vägilasaegadesse, ülistades oma rahva suurust ja vägevust. Siin on tunda rahva aheldatud jõudu ning selle vabanemist ja ärkamist. Eriliselt on kõike seda tunda Borodini II sümfoonia, mis on tuntuks saanud "Vägilassümfoonia" nime all.

"Vägilassümfoonia"

PM-10143

Prantsuse Raadio sümf. ork. I.Dobrowen'i juh.

Kaugetest aegadest jutustab ka ooper "Vürst Igor", mille aluseks on XII sajandi lõpust pärinev eepos "Jutustus Igori sõjaretkest".

---

1) A.Allikvee. Huvitavaid lehekülgi muusikast. Tln., 1967, lk.70.

Borodin nägi selles loos mitte ainult ühe vene vürsti sõjaretke polovetside vastu, vaid nägi kogu rahva vastupanu barbaritele. Vaatamata sellele, et ooper kannab nime "Vürst Igor", pole Igorit kujutatud üksikkangelasena, vaid paljude tuhandete vene inimeste tahte avaldajana.

Kangelane ja rahvas (koor) just nagu täiendavad teineteist. Igor näib seetõttu veelgi suurema ja võimsamana, sest temaga on võimas jõud - rahvas.

Helilooja iseloomustab igat tegelast omaette aaria kaudu, sidudes neid omavahel kooriga, s.t. rahvaga.

Igori aaria II vaatusest P-2127
T.Maiste ja ER sümf. ork. J.Hargeli juh.

Siin on antud Igori kõik tüüpilised jooned: suur kodumaa-armastus, julgus, vaprus ja eneseväärikus. Sattudes polovetside juurde vangis, rändavad ta mõtted kodumaale. Ta ei lepi oma saatusega, palavaks sooviks on vabaneda ja koondada jõud uueks võitluseks vaenlasega:

"Oh andke vabadus mul jälle,
et häbist saaksin lunastada end."

Kontšaki aaria P-2667
E.Tordik ja ER sümf. ork. V.Järvi juh.

Polovetside tantsud PMPMST-22502
Pariisi vabariikliku kaardiväe ork. R.Boutry juh.

Polovetside khaani kujutatakse koos oma hordiga. Hoogsad tantsud ja laulud polovetside laagris toonitavad selle barbaarse maailma stiihilist jõudu. Kuid ometi helilooja ei alahinda neid, selles on tunda omapärast metsikut ilu ja kogu seda nomaadide maailma.

Galitski retsitatiiv ja laul P-2128
T.Maiste ja ER sümf. ork. J.Hargeli juh.

Selles vürsti kujus mõistetakse hukka üksikute vene vürstide omavoli, nende kasuahnus, mida vastandatakse rahva ühistele huvidele. Veelgi tühisemana tundub Galitski, koosnäidatuna arutute ning südametunnistusega joomaritega.

Tugev side rahvapärandiga on Nikolai Rimski-Korsakovil (1844-1908). Helilooja on palju kasutanud vanu vene laulu- ja tantsuviise. Mitmed teosed said algmaterjali rahvajuttudest ning vanadest rahvakommetest.

Rimski-Korsakovi lemmikžanriks oli ooper. Õnnestunumaiks tuleks lugeda tema oopereid "Lumivalgeke" ja ooper-bölliinat "Sadko". Viimase aluseks on vana Novgorodi bölliina osavast guslimängijast Sadkost

ning vene muinasjutt meretsaarist ja tema kaunist tütrest. Selle laulja ja kanneldaja Sadko kaudu, kes laulu ja mängu võluvõimuga alistab veealuse riigi, laulab helilooja kiidulaulu kunstile.

Sadko aaria

PM-1776

V.Damajev orkestri saatel

Rimski-Korsakovi tähtsaks tegevusalaks oli veel muusikapedagoogiline töö. Ta oli üks juhtiv ja tooniandev isik Peterburgi konservatooriumis, kelle kasvandikeks olid mitmed eesti vanema põlve heliloojad: Rudolf Tobias, Artur Kapp, Mihkel Lüdigi, Mart Saar ja Artur Lemba.

Tulihingelise demokraadina oli helilooja haaratud 1905. aasta sündmustest, mis panid käärima kogu Venemaa. Pärast 9. jaanuari puhkesid streigid ka kõrgemates õppeasutustes. Nõuti autonoomiat ka Peterburgi konservatooriumile. Neid nõudmisi toetas Rimski-Korsakov. Tulemuseks oli Vene Muusikaühingu tagurliku direktsiooni otsus - kustutada Rimski-Korsakov konservatooriumi professorite nimekirjast. Protestilaine haaras kogu Venemaa. Siinkohal võiks klassile lugeda kirja, mille heliloojale saatsid Vladimiri ümbruse talupojad:

"Vallandatud professorile Rimski-Korsakovile!

Ajalehtedest saime teada Teile tehtud ülekohtust. Oma harimatuse pärast polnud me seni kuulnud Teie nime, kuid siiski kirjutame Teile, et väljendada oma tundeid. Saime aru, et kannatasite töö pärast, sellepärast, et Teie ei tahtnud ühineda politseiga. Te toimisite õigesti. Meie, talupojad, avaldame kaastunnet Teid tabanud vahejuhtumi puhul."

Lisatud oli kirjale 2 rubla 17 kopikat - talupoegade korjandus vallandatud professori toetamiseks.¹⁾

"Võimsa rühma" kaasaegseks oli Pjotr Tšaikovski (1840-1894), kiu- gi tema looming erineb nende loomingust nii sisult kui väljendus- laadilt. Tšaikovski muusika on psühholoogilise sisuga, väljendades eelkõige psüühikat. Suurimaks probleemiks oli tal alati inimese saatus, inimese võitlus oma õnne eest nende jõudude vastu, mis takistavad eesmärgile jõudmist. Seda teemat arendab ta väga mõjuvalt oma 4., 5. ja 6. sümfoonia, mis kõnelevad vastuoludest ilusate õnneunel- mate ja armutu saatuse vahel. Just saatus ripub ähvardava "damokle- se mõõgana pea kohal, mürgitab hinge ja valvab kadedalt, et heaolu

---

¹⁾ A. Allikvee. Huvitavaid lehekülgi muusikast. Tln., 1967, lk. 71.

ja õnn oleks pilvitu" (katkend Tšaikovski kirjast Nadežda von Meckile)¹⁾

IV sümfoonia PM-12997
NSV Liidu sümf. ork. J.Svetlanovi juh.

VI sümfoonia ("Pateetiline") PM-12999
NSV Liidu sümf. ork. J.Svetlanovi juh.

Seda sümfooniat võib nimetada ka helilooja enda unistuste ja kannatuste sümfooniaks, mis kujunes Tšaikovski luigelauluks.

I osa on rikas kontrastidest ja sagedastest tempovahetustest. Sissejuhatuseks kõlavad madalates toonides leinahelid. Sellele järgneb algusmotiiv lõppedes kahtlustesse. Motiiv areneb ja kordub, vabudes lõpuks vaevukuuldavaks. Teravate, erutavate meeleoludega algab võitlus paratamatusega.

II osa on õrn valss, mis kujutab rida kauneid mälestusi, hellades toonides kuuleme armastusigatsust. Teise teemana kõlab eesti rahvalaulu "Kallis Mari" motiiv, täis nukrat, tungivat igatsust.

III osa kehastab lootusetut võitlust saatuse tahte vastu, mis lõpeb saatuse võiduga.

IV osa on hingepõhjast kerkiv leinalaul. See on lõpp - see on surm. Kuid see ei tule kohe, selle ees käib raske ja piinav võitlus, aga surm võidab ja marsi järel kõlavad lootusetud finaali matusehelid.

Kogu tema sümfoonilises muusikas on tunda äärmist hingestatust. Sellest, mida tunneb süda, kõneleb avameelselt ka muusika.

"Mälestusi Haapsalust" 3306

A.Klas ja B.Lukk klaveril
(Kirjutatud 1867.a., kui helilooja suvitas Haapsalus).

Õpilastele võib nimetada, et ainuke teos, milles on tunda tollel ajal heliloojaid vaimustanud võitlusteemasid, on Tšaikovski

"Pidulik avamäng" 1812.aasta. PM-12965
NSV Liidu sümf. ork. K.Ivanovi juh.

Maailmakuulsuse on helilooja saavutanud ooperižanris. Ise hindas ta ooperit seetõttu, et tänu tekstile ja lavalisele tegevusele on ta hästi mõistetav laiale kuulajaskonnale. Meistriteosteks tema kümne ooperi hulgast on "Jevgeni Onegin" ja "Padaemand". Olgu siin kohal toodud mõned näited:

Tatjana kirjastseen ooperist "Jevgeni Onegin" PM-12734
P.Botezat ja sümf. ork. L.Hudolei juh.

Hermani aaria ooperi "Padaemand" III vaatusest PMST-22279
V.Atlantov ja RAST'i ork. M.Ermleri juh.

¹⁾ Очерки по истории русской музыки XIX века. М.-Л., 1965, стр. 290.

Kui V. Belinski nimetas Puškini "Jevgeni Oneginit" "vene elu entsüklopeediaks" XIX sajandi kahekümnendate aastate tingimustes, siis Tšaikovski ooperit võib pidada "vene elu entsüklopeediaks" XIX sajandi seitsmekümnendate aastate tingimustes. Mõlemad mõistavad hukka oma epohhi, kus pole õiget kohta õilsail tundeil ja aateil. Puškin teeb seda irooniaga, Tšaikovski südamevaluga.¹⁾

---

¹⁾ A. Allikvee. Huvitavaid lehekülgi muusikast. Tln., 1967, lk. 43.

VII p e a t ü k k

Eesti rahvalaulust ja asjaarmastajalikust
koorilaulust Eesti esimeste kutseliste heliloojateni

Eestlaste laulutraditsioonid ja lauluarmastus, mis on andnud meile laulurahva kuulsuse, ulatuvad sajandite taha. Laulud ja pillilood on alati põimunud eesti talurahva igapäevase elu, töö ja tegevusega. Laulmine on andnud jõudu töös ja võitluses, leevendanud kurbust ja muret, kaunistanud puhkehetki. Eesti naisele on olnud lauluoskus auasjaks, selle järgi on hinnatud sageli neidude väärtust. Mehed teadsid, et lauluoskajad tüdrukud toovad rõõmu ja elavust vaiksesse ja sageli vaasesse kodusse, seetõttu olid paremad laulikneiuud poiste silmis kõrgelt hinnatud.¹⁾

Sellest annavad tunnistust tänaseni püsima jäänud fragmendid vanast töö- ja tavandilauludest ning muistenditest, mis kujunesid välja juba meie ajaarvamise esimestel sajanditel ja säilisid suuremate muutusteta XVIII saj. lõpuni. See on eesti vanem rahvalaul ehk runolaul, milles eestlane laulab oma tolle aja töödest ja tegevustest. Runolaulu liike on palju. Üheks vanemaks liigiks on töölaulud. Need on tavaliselt seotud töödega, mida tehti hulgakesi koos. Runolaulu näidetena võiks tuua järgmisi:

1) Helletused ja karjaselaulud PA-1117(1)

Huiked

Marta Vist, Suure-Jaanist

Ae, ae, Loori, ae

Anna Lindvere, Kodaverest

2) Lõikuslaulud PA-1117(1)

Lõpe, lõpe, põllukene

Marie Sepp, Kolga-Jaanist

Sirise, sirise, sirbikine

Pauline Vapper, Muhust

¹⁾ H.Rannap. Muusika eesti perekonnas ja rahvakoolis. Tln., 1972, lk.7.

3) Koduste tööde laulud

PA-1117(1)

Sõõru, sõõru, sõrgajalgne
Helmi Ots, Kaarmalt

Mede taar apneb
Selma Lätt, Hallistest

Ka perekondlikud sündmused ja kalendritähtpäevad ei möödunud lauluta. Nn. tavandilaule, mis on seotud kindla kombestikuga, on eesti rahvaloomingus arvukalt. Eriti pidulikult ja laulurohkelt tähistati pulmi.

1) Pulmalaulud

PA-1117(2)

Neitsikene, noorukene
Maria Lambot ja Anna Paalberg, Kuusalust

Peiukene, poisikene
Hendrik Jantson, Tõstamaalt

Oidke rahvas, tehke ruumi
Maria Koert, Mustjalast

Sõõge langud, jooge langud!
Liisa Irdt, Tõstamaalt

Vana päritoluga perekondlike tavandilaulude hulka kuuluvad ka mitmesugused itkud, leinalaulud.

Koolja ikmine
Anne Vabarna, Setust

PA-1117(2)

Koolja ikmine
Anne Vabarna ja koor Setust

Lauludega tähistati ka kalendritähtpäevi - eriti pööripäevi ning mardi-, kadri- ja vastlapäeva. Kevadel ja suvel oli noorte armastatumaks kooskäimise kohaks kiigeplats, kuhu koguneti laupäeva-õhtutel ja pühapäeviti ning sellest räägivad kiigelaulud.

1) Kalendrilaulud

PA-1117(1)

Laske sisse mardisandid
Hindrek Tamm, Jõelähtmest

Laske sisse kadrisandid
Marie Helimets, Karksist

Linaliugu, pitka kiudu
Reet Sutt, Kihnust

Tulge jaaniku tulele
Marie Sepp, Kolga-Jaanist

2) Kiigelaulud

PA-1117(1)

Kiigesepad, hellad vennad
Lisette Kantlenbach

Oi, minu hella kiigutaja
Marie Lambot ja Anna Paalberg, Kuusalust

Hulgaliselt on teada ka hällitamise ja mängitamise ning laste endi laule.

1) Hällilaulud

PA-1117(2)

Äiu, äiu, kõssi, kõssi
Anna Köster, Kihnust

Eia-tuia
Anna Paalberg, Kuusalust

2) Mängitamislaulud

PA-1117(2)

Ptruu, sõida Riiga
Ottilie Niinemägi, Annast

Tii, tii, tihane
Selma Lätt, Hallistest

3) Lastelaulud

PA-1117(2)

Kile, kile, karja
Anna Lindvere, Kodaverest

Pisi-iiri, kus sa lähed
Maria Koert, Mustjalast

Mõisaori laulis raskest tööst ja väsimusest ning vaevast; neiu igatses kallima ja võõrsilviibi ja kodu järele, vaeslaps nuttis emataga, lesknaine kurtis kurba saatust. Paljude laulude sisuks oli laulik ise, laul ja laulmisrõõm. Näidismaterjali võiks valida järgmistele laulude seast:

1) Laul ja laulik

PA-1117(3)

Laula, laula, suukene
Liisu Orik, Tõstamaalt

Kui mina hakkan laulemaie
Marie Sepp, Kolga-Jaanist

2) Kodu, noorus, armastus

PA-1117(3)

Peretütar, neitsikene
Albert Lauri, Annast

Vellekene, hellakene
Hella Keem, Põlvast

3) Vaeslaps ja orjus

PA-1117(3)

Iki, iki, mina vaene
Hella Keem, Põlvast

Aeti mu mõtsa
Helmi Vill, Urvastest

4) Loodus, töö, nali ja pilge

PA-1117(3)

Humal huikas
Kadri Asu, Kolga-Jaanist

Sõitsin, sõitsin, vennikene
Hindrek Tamm, Jõelähtmest

Mis te tühja muretsete
Hindrek Tamm, Jõelähtmest

Õpetajal tuleks õpilaste tähelepanu juhtida ka vanade eestlaste pillimängu armastusele, sest on ju pillimäng olnud rahvale aastasadu omane. Instrumentide valik oli küll üsna suur, kuid nende hulgas oli rohkesti päris primitiivseid pille, mis sobisid rohkem ajaviiteks karjalapsele, kui musitseerimiseks täiskasvanuile. Kõik instrumendid olid valmistatud kodusel teel.

Kõige täiuslikum puhkpill oli juba ammust ajast tuntud torupill.

Räditants PA-1117(5)
Jaagup Kilström, Kuusalust
Torupilli Jussi valss ISP-2350
Aleksander Maaker, Hiiumaalt

Oli veel terve rida pasunaid, mille valmistamisviis oli väga lihtne. Puukoor keerati ruuporitaoliselt toruks või aeti pikuti lõhki, õõnestati seest tühjaks ja pandi siis uuesti kokku.

1) Karjapasun IS-124

4 lugu karjapasunalt:
1) Koselt
2) Mustveest
3) Rõugest
4) Avinurmest

2) Lepapasun PA-1117(5)

Lepapasuna lugu
Mihkel Tiitus, Torilt

Sarved tehti loomasarvedest, mille otsa lõigati puhumiseks ava. Viisi nende pillidega mängida ei saanud, küll oli võimalik puhuda signaalitaolisi motiive.

1) Sokusarv IS-42

Sokusarve lugu
Arnold Puls

2) Sarvepill PA-1117(5)

Sarvepilli lugu
Sido Nikit

Vilepillidest oli üks levinumaid roopill:

Setu tants P-9302
Olev Roomet

Suurem murrang toimus meie rahvamuusikas alles möödunud sajandi keskpaiku. Klassivõitluse teravnemisega aktiviseerub ka rahvalooming; tekib uuem eesti rahvalaul. Koos sellega suureneb meeste osa rahvalaulude loomisel ja esitamisel, sest nüüd käsitletakse rohkem aktuaal-

seid päevaprobleeme ning poliitilisi teemasid. Pilgatakse mõisnikke ja pastoreid, kurdetakse väljarändamise üle.

" Eesti mees ja tema sugu "

PA-655

Eesti mees see elab koti riided seljas suitsutares,
nurm ja mets on härra päralt.
Enne meile usku anti, pärast orjus peale pandi.
Koerte vastu vahetati, odavasti ära anti.

" Kas tunned maad, kus rendiolud... "

PA-195

on korratumad, segased
ja võimumeeste paksud kolud ja paksud kõhud rasvased.

" Kord ma Peipsi piiril käisin "

PA-195

Laulus räägitakse Laksi Tõnisest ja eestlaste väljarändamisest Volga äärde. Kui aga sealt maad ei leitud, tuldi tagasi. Laksi talu oli aga juba teistele antud. Siis tuli ja kutsus surm teda ning pakkus hingemaad.

" Kõik parunid ja vonnid on rikkad, rumalad ... "

PA-195

ja õllevaadi punnid on nende jumalad.

" Oh mina vaene Karja-Tõnu "

PA-655

... alati saan halbu sõnu
pekka pealegi.

" Oh mina vaene orjanaine "

PA-1633

... sandikene saunanaine
pean rikkailt kõike nuruma.

Naiste repertuaar kaldub seevastu sentimentaalsesse armuromantikasse. Tugevat mõju avaldas siin saksa tõlkekirjandus, kust on pärit meie lauludes esinevad lossid, kloostrid ja vangitornid, hüljatud armastus, roosiaiad ja mõrtsukad.

Antud teema käsitlemisel peaks kõlama jääma mõte, et rahvalooming, ükskõik millises vormis ta esineb, näitab kujukalt, et rahvas on olnud kõigil aegadel suur kunstimeister. Masside traditsiooniline kunstilooming on tekkinud ja arenenud rahva töös ja võitluse käigus. Seepärast väljenduvad rahva suulises loomingu ehk folklooris eriti selgesti töötavate inimeste eesrindlikud mõtted ja tunded, nende püüded, ootused ja lootused.

XIX sajandi esimesel poolel, feodaalkorrast kapitalismile ülemineku perioodil, hakkasid ka eestlased kunstmuusikale teed rajama. Asjaarmastajad, peamiselt kooliõpetajad ja köstrid - organistid, asutasid laulu- ja pillikoore ning juhtisid nende tegevust.

XIX sajandi 60-80-datel aastatel tekkis aga Eestis juba laialdane liikumine balti-saksa mõisnike keskaegse võimu, mõisnike ja kiriku vaimse surve ning rahvusliku rõhumise vastu. Siit sai alguse eesti rahvuslik liikumine, mis tõi võitlusse oma õiguste eest eestlaste kõige laiemad kihid. Rahvuslik liikumine seadis üles peale poliitiliste ning majanduslike taotluste ka rahvusliku kultuuri arendamise nõude.

Eriti hoogustus rahvusliku liikumise ajal kooride tegevus ning suurenes puhkpilliorkestrite arv. Kasvas ka nende ühiskondlik tähtsus. Lauljate ja koorijuhtide peamise osa moodustasid koolmeistrid (s.o. rahvuslik haritlaskond), kes tõid kooridesse ka rahvusliku liikumise meelesolusid. See aga suurendas kooride külgetõmbejõudu ka talupoegade hulgas. Rahvusliku liikumise ajal hakkas kooris laulma üha enam nii peremehi kui sulaseid. Nii väljusid koorid pastorite poolt ettenähtud raamest ning said rahvusliku iseteadvuse äratajaiks ning kandjaiks.¹⁾

Suuresti aitasid kooriliikumisele kaasa Valga õpetajate seminari kasvandikud. Tänu seminari juhatajale ja muusikaõpetajale Jānis Cimzele said siin õppinud sadakond eestlast ellu kaasa head teadmised ja suure entusiasmi tööks muusika alal.

Laulukooride kõrval tekkisid ka esimesed pasunakoorid. Esimesteks olid Torma ja Väägvere pillikoorid.

Nagu öeldud, hakkasid laulu- ja pillimänguharjutused kaasa tõmbama järjest laiemaid hulki, kusjuures ei piiratud üksnes oma koori esinemisega, vaid korraldati mitme kihelkonna kooride ühiskontserte - laulupühi, mis said eelkäijateks üldlaulupidudele.

Esimene üldlaulupidu toimus 1869.a. juunis Tartus. Mõttealगतaja ja elluviija oli "Eesti Postimehe" toimetaja J.W.Jannsen, keda abistas tema poolt 1865.a. asutatud laulu- ja mänguselts "Vanemuine", kus kiriku mõju oli üsna vähene ja ilmalik koorilaul moodustas peamise tegevusala.²⁾

---

1) Eesti muusika. I.Tln.,1968, lk.58-59.

2) R.Põldmäe. Esimene Eesti üldlaulupidu 1869.Tln.,1969, lk.21.

Peo ettevalmistamisest võttis algul agaralt osa ka C.R.Jakobson, kuid õige pea ilmnes kahe rahvusliku rinde põhiline vastuolu, sest demokraatlik rühmitus ei saanud minna balti saksa kirikumeestega säärasele kokkuleppele, nagu seda nõudis laulupeo toimetulek ja millega J.W.Jannsen oma poolehoidjatega nõustus. Jakobsoni taotluseks oli laulupeorepertuaari koostamine võimalikult rahvuslikust muusikast ... ent Tartu meeste paindumatus jättis tema saavutused rakendamata, mis sundis Jakobsoni lõplikult koostööst loobuma.¹⁾

Terav vaidlus, mis käis repertuaari ümber, lõppes sellega, et üldlaulupeo kava koostati pastoritest ja mõisnikest moodustatud peakomisjoni poolt ja see koosnes peamiselt saksa lauludest. Eesti laule oli nende hulgas ainult kaks. Need olid Aleksander Saebelmann - Kunileidi poolt kirjutatud viisid L.Koidula patriootilistele värssidele. Al.Kunileid oli J.W.Jannseni kõrval ka üldlaulupeo kaasdirigendiks.

A.Kunileid "Sind surmani"
Riiklik Akadeemiline Meeskoor

P-10800

A.Kunileid "Mu isamaa on minu arm"
ER segakoor J.Variste juh.

5191

I laulupeost võtsid osa ainult meeskoorid. Kokku oli neid 46 koori 789 lauljaga ja 4 pasunakoori.²⁾ Lauljaid oli kogunenud üle kogu maa, välja arvatud Lääne- ja Saaremaa. Nad tulid talupojavankritega või isegi jalgsi, noot põues, pill ning leivakott seljas, kaugematest paikadest mitu ööd ja päeva.³⁾

Rõhutada tuleks õpetamisel, et vaatamata konservatiivse leeri survele, eesti laulude vähesusele ning pastorite saksameelsetele peokõnedele kujunes I üldlaulupidu siiski eestlaste oma peoks ja andis omalt poolt tõuke patriootiliste meeleolude kasvule rahva hulgas ja innustas julgemini võitlema.

Rahvuslik repertuaar suurenes iga laulupeoga. Hakati võitlema segakooride laulupidudele lubamise eest. Kolmel esimesel laulsid ainult mehed.

II üldlaulupidu toimus 1879.a. Tartus ning III üldlaulupidu 1880.a. Tallinnas.

Demokraatlik leer püüdis laulupidude korraldamisele kaasa tõmata progressiivseid jõude. Eriti aktiivselt tegutseti III laulupeo eel. C.R.Jakobsoni algatusel kutsuti Tartus kokku Lõuna-Eesti koo-

1) R.Põldmäe. Esimene Eesti üldlaulupidu 1869. Tln., 1969, lk. 186-187.

2) Samast, lk. 159.

3) Eesti muusika I. Tln., 1968, lk. 60.

rijuhtide koosolek ning valiti laulupeo teine komitee eesotsas M.Veskega vastukaaluks Tallinna peakomiteele, kelle eesotsas olid balti-sakslased . C.R.Jakobson kirjutas M.Veskele: " ... laulukooride otsust edaspidist laulupidu ühe komitee läbi elusse kutsuda, tallavad papid jalgadega ja tulevast laulupidu saab jälle üks õpetaja, kes enne lihunikusell võiks olla, õpetaja Grohmann juhatama. See ei tohi korda minna, siis oleks meie rahva partei täitsa kaotanud ... "1)" Üldjuhi koht loovutatigi Johannes Kappelile Peterburgi konservatooriumist.

Õpetamisel tuleks rõhutada, et siit sai alguse eesti rahvuslik helilooming. Kodanlik-rahvusliku liikumise ajal tõusid peaaegu üheaegselt esile kolm asjaarmastajat heliloojat; Aleksander Saebelmann-Kunileid, Aleksander Thomson ja Friedrich Saebelmann, kelle koorilaulud on eesti rahvusliku heliloomingu esimesteks näidisteks.

A.Thomson "Kannel" P-726
ER segakoor J.Variste juh.

F.Saebelmann "Kaunimad laulud" P-710
ER segakoor J.Variste juh.

Asjaarmastajaliku perioodi kõige aktiivsem muusikategelane ning meie muusikaelu juht oli Karl August Hermann (1851-1909). Agaralt jagas ta muusikaõpetust kirjasõna ja nooditrükiste kaudu, ning andis välja "Eesti Postimehe Muusika Lisalehte", milles avaldas hulgaliselt sega- ja meeskoorilaule.

Kuigi ta enda looming ei ole veel vaba saksa väikekodanliku laulu mõjutusist on nad meelde jääva meloodiaga ja seetõttu ka küllaltki populaarsed.

"Kungla rahvas" PST-11456
ER segakoor A.Üleoja juh.

"Isamaa ilu hoieldes" M- 6224
RAM G.Ernesaksa juh.

"Mingem üles mägedele" 4510
ER segakoor J.Variste juh.

Soovi korral võiks õpilastele näiteid tuua ka K.A.Hermanni lavalis-muusikalisest teosest (lauleldus) "Uku ja Vanemuine", mis on kirjutatud rahvamuistendi aineil. Naiivsele tekstile vastab ka diletantlik muusika.

"Uku ja Vanemuine" P-10368
TRK II kursuse üliõpilased

---

1) Eesti muusika I. Tln., 1968, lk.64.

Möödunud sajandi lõpul ilmusid asjaarmastajate kõrvale meie muusikapõldu harima juba üksikud professionaalsed muusikud.

Suurem osa eesti professionaalseid muusikuid sai hariduse Peterburgi konservatooriumis, kust nende kaudu kandus ka meie muusikasse selle õppeasutuse rahvusliku ja realistliku kunsti austavat vaimu.

Esimese eestlasena lõpetas selle õppeasutuse Johannes Kappel (1855-1907).

"Rändaja rõõm" 2542

RAM'i kvaržett

"Ma teretan sind hommik" M-6223

RAM G.Ernesaksa juh.

Kappelile järgnes Miina Härma (1864-1941), kes hakkas kohe usinasti tööle eesti muusikakultuuri huvides ja tõi meie muusikaellu palju elevust ja värskendas rahvuslikku vaimu.

Suurt agarust ilmutas ta orelikunstnikuna, koorijuhina ja heliloojana. Ta kirjutas umbes 150 koorilaulu. M.Härma laulud on viisirikad, lihtsad ja südamlikud.

"Kui sa tuled too mul lilli" P-11932

(Tekst A.Haava) E.Laidre,
klaveril E.Avesson

"Ööbiku surm" 4595

(Tekst A.Haava) ER segakoor J.Variste juh.

Parima andis M.Härma oma heroiliste lauludega, kus on palju mehisust ja jõudu, mis on lausa üllatav naishelilooja kohta.

"Meeste laul" P-10802

(Tekst J.Liiv) RAM G.Ernesaksa juh.

Palju on kasutanud helilooja ka meie eesti rahvaviise:

"Tuljak" P-11799

ER segakoor J.Variste juh.

"Lauliku lapsepõli" P-11798

ER segakoor J.Variste juh.

Alates M.Härmast ei jäänud Peterburgi konservatoorium aastakski eestlasteta. Nendest tuleks nimetada Konstantin Törnpu'd (1865-1927), kelle loomingus oli tunda tolle ajastu rahvusliku liikumise patriootilist vaimu.

"Priiuse hommik" M-7838

ER segakoor J.Variste juh.

"Tervitus" M-4639

RAM G.Ernesaksa juh.

Samalaadne on ka Aleksander Lätte (1860-1948).

"Kuldrannake"

P-10794

RAM G. Ernesaksa juh.

"Laul rõõmule"

PM-2125

ER segakoor J. Variste juh.

Interpreetidest ei tohiks unustada Eduard Sõrmust, kes kujunes tõeliseks proletariaadi kunstnikuks. Hüljates kodanliku kontserdi-
publiku, esines ta meelsasti töölistele, sageli otse vabrikutes ja
kaevandustes.

Kohe pärast tsarismi kukutamist organiseerisid eesti bolševikud
töörahvale revolutsiooniliste laulude õpetamist. Vabrikutes ja te-
hastes propageeriti revolutsioonilisi laule. E. Sõrmuse sõna ja viiul
hakkasid kõlama revolutsioonilistel miitingutel.

Eesti muusika üldises arengus kuulus tähtis koht 1919. a. raja-
tud Tallinna Konservatooriumile.

XX sajand tõi endaga kaasa tõusu meie kultuurielus, muusikaelu
muutus mitmekesisemaks ja omandas kõrgema kunstilise taseme. Koos
sellega süvenes rahvuslik vaim ja algas rünnak saksapärase vastu.

Selle ajastu suurmeistriks tuleb pidada Mart Saart, kelle arvu-
kas looming äratab suurt tähelepanu veel tänapäevalgi. Rahvuslike tra-
ditsioonide jätkajaks oli ka Cyrillus Kreek, kelle põhiline looming
põhineb eesti rahvaviisidel. Tolle aja silmapaistvamaid sümfoniste
oli Artur Kapp, kelle loomingut iseloomustab tõsine süvenenud mõ-
tisklev laad. Suurnimeks oli ka Mihkel Lüdig. Rahvusliku helikeele-
ga instrumentaalmuusika viljelejana sai tuntuks Heino Eller, kes
tänapäeval on tuntuks saanud meie keskmise ja noorema põlvkonna heli-
loojate kasvatajana.

VIII p e a t ü k k

Venemaa proletariaadi võitluse ja
revolutsioonisündmuste kajastusi muusikas

XIX ja XX sajandi vahetusel jõudis kapitalism oma arengu kõrgemasse ja viimasesse staadiumi - imperialismi. Koos suurtööstuse kasvuga tõusis vabrikutöölise arv, kihistumine maal suurendas maa-proletariaati. Töölise olukord oli äärmiselt raske, neil puudusid poliitilised õigused, nende samme jälgis valvsalt tsarism. Agenes rahvahulkaade võitlus tsarismi ja mõisnike vastu. Selle etteotsa asus tööliklass, keda juhtis bolševike partei.

Aastad 1905-1907 said tööliklassi ja talurahva revolutsioonilisteks tuleristseteks, mis kõigutasid tugevasti sajandeid kestnud Vene tsaaririigi alussambaid.

Innustajateks selles võitluses said revolutsioonilised võitluslaulud, mis revolutsioonide lahutamatu kaaslaseks kutsusid rahvahulki ühiste lippude alla.

"Marseljees" oli Venemaal tuntud juba dekabristide ajal. Pariisi Kommuuni päevil 1871.a. juunis, kui kommuun uputati verre, lõi luuletaja-kommunaar Eugene Pottier "Internatsionaali" sõnad. Vaimustatuna "Internatsionaali" sõnadest lisas tööline-helilooja Degeyter sellele viisi. "Internatsionaal" levis üle maailma ja sai kõigi maade proletaarlasi ühendavaks lauluks. 1902.a. tõlgiti laul esmakordselt vene keelde. Pärast Oktoobrirevolutsiooni lõppu sai "Internatsionaalist" noore nõukogude riigi hümn ja alates 1944 aastast on ta NLKP hümniks. V.I.Lenin on öelnud: "Ükskõik missugusele maale klassiteadlik tööline ei satuks, ükskõik kuhu saatus teda ka paiskaks, ükskõik kui võõrana ta ennast ka tunneks, ilma keeleoskuseta, ilma tuttavateta, kaugel kodumaast, - "Internatsionaali" tuttav meloodia võimaldab tal endale seltsimehi ja sõpru leida."¹⁾

"Internatsionaal"

ER segakoor ja sümf.ork.J.Variste juh.

3123

1) V.I.Lenin. Kirjandusest ja kunstist.Tln.,1964, lk.127.

Laulu teksti autoriks on revolutsioonilise liikumise aktiivne tegelane, noor teadlane ja D. Mendel^{jevi} õpilane Leonid Radin, kes kirjutas selle 1897.a Moskva Taganski vangla üksikkongis. Ta ise valis oma tekstile ka viisi. Laul sai kiiresti populaarseks vene revolutsionääride ja poliitvangide seas ning kõlas revolutsioonilistel demonstratsioonidel ja miitingutel, eriti 1905.a. revolutsiooni päevil.

"Varšavjanka"

PM-11734

Aleksandrovi nim.lauluansambel

Laulu esialgse poolakeelse teksti autoriks on poola poeet - revolutsionäär Waclaw Swiecicki. Tekst on loodud 1883.a. Viisiks valiti poola marsilaul. Kuuldes seda laulu poola poliitvangide esitusel, sattus sellest vaimustusse tulevane teadlane - energeetik ja akadeemik Gleb Kržižanovski, kes juba 1897.a. kirjutas kuulnud meeloodiale venekeelsed sõnad. Siin tuleks õpilaste tähelepanu juhtida asjaolule, et tõlke läbi on muudetud esialgset teksti, talle juurde lisades võitluslikke ja revolutsioonilisi jooni.

G.Kržižanovski lõi "Varšavjanka" sõnad Moskva Butõrski vanglas, enne Siberisse sundasumisele saatmist. Esimestena laulsid seda laulu Butõrski vangla poliitvangid protestiks vangla administratsiooni omavolitsemise vastu: " ... Uhkelt ja võimsalt tõstame siiski tööliste võitluslippu me käes, astume rahvaste võitluseritta, nõuame õigust ja vabadust väes."

"Sind vaevatud orjuseikkas"

PM-12505

Aleksandrovi nim. lauluansambel

Leinalaul, mida vene revolutsionääride keskkonnas hakati laulma möödunud sajandi 70-ndate aastate teisel poolel. Teksti aluseks on võetud kirjaniku - revolutsionääri G.Matšeteti luuletus "Viimne hüvastijätt", mis on kirjutatud 1876.a. üliõpilase - revolutsionääri Tšernõševi mälestuseks, kes vanglas surnuks piinati.

See laul oli V.I.Lenini ja tema tsaarikohtu otsusel hukatud vanema venna Aleksandri eriti armastatud lauluks.

Soovi korral võiks siin muusikat siduda ka ilukirjandusega ja lugeda õpilastele ette katkend A.Fadejevi romaanist "Noor Kaardivägi", et näidata millise jõuga kõlas vana revolutsiooniline laul Krasnodoni kangelaste suust enne nende hukkamist: "Nad paigutati eraldi autodesse - poisid ja tütarlapsed. Sõdurid, lõõnud veoautode lahtikäivad

küljelauad kinni, ronisid üle servade tungil täis autokastidesse. Allohvitser Fenboug võttis istet juhi kõrval esimeses veoautos. Autod hakkasid veerema. Need sõitsid üle tühja väljaku, möödusid lastehaiglast ja Vorošilovi-nimelisest koolist. Esimesena liikus auto tüdrukutega. Ulja, Saša Bondarjova ja Lilja hakkasid laulma:

"Sind vaevatud orjuse ikkes,
kuid surma ei kartnud su meel ..."

Ka teised tütarlapsed ühinesid nendega. Hakkasid laulma ka poisid tagumisel autol. Nende laul kostis külmas liikumatus õhus kaugele."¹⁾

"Leinamarss"

PM-11988

UR koori meesrühm K.Ptitska juh.

See on vene revolutsiooniliste tööliste leinalaul, mis levis eriti kiiresti peale 1905.a. revolutsiooni. Teksti autoriks on V.Arhangelski.

N.K. Krupskaja kirjeldab oma mälestustes Leninist, kuidas grupp vene emigrante - bolševikke eesotsas Leniniga laulsid seda laulu 1905.a. 9.jaanuari veriste sündmuste teate mulje all: "Koolesijad peaaegu ei rääkinud omavahel, liialt erutatud olid kõik. Alustasid "Leinamarssi" ... pilgud olid keskendatud. Kõiki valdas teadmine, et revolutsioon on juba alanud ... et nüüd on juba lähedal aeg, mil "tund tulnud, kus purustab priiuse väes ju ahelaid ärganud rahvas!"²⁾

Ka siin võib õpetaja kirjanduse kaudu tuua näite muusika suurest mõjust rahvale. "Leinamarssi" massilisest laulmisest räägib M.Gorki oma jutustuses "Ema".³⁾

"Punane lipp"

P-242

ER segakoor ja sümf. ork. N.Järvi juh.

"Ilm ägab, pisarad tal laugel
ja vaevleb orjaahelais,
kuid kohtupäev ei ole kaugel,
pilv paisub, torm on tulemas."

Algselt oli see meloodia aluseks prantsuse kommunaaride 1871.a. võitluslaulule "Le drapeau rouge". Venekeelse teksti lõi G. Kržižanovski. Kõrgelt hindas seda laulu V.I.Lenin. Laul omandas rahvusvahelise tähtsuse ja seda laulsid paljude maade revolutsioonilised töölised (on teada, et laulu saksakeelne tõlge on pärit Rosa Luxemburgi sulest).

1) A.Fadejev. Noor Kaardivägi. Tln., 1963, lk.606.

2) СВКатанова. Музыка, рождённая революцией. Л., 1968, стр. 64.

3) M. Gorki. Ema. Tln., 1963, lk.142.

Soovi korral võib rääkida õpilastele, et Oktoobri-järgsetel aastatel kujunes "Punane lipp" kommunistliku noorsoo üheks armastatumaks lauluks ja vaadata episoodi N.Ostrovski romaanist "Kuidas karastus teras", kus kirjeldatakse noorsoo kommuuni avamist (2.osa I peatükk).¹⁾

Õpilastele tuleks eriti rõhutada, et kõik need laulud sündisid rasketes põrandaalustes tingimustes, ning nende autoriteks olid saageli asumisele saadetud ja vanglas vaevlevad revolutsionärid, kelle nimedki jäid mõnikord tundmatuiks.

Revolutsioonilised laulud levisid suust suhu, kuid ilmusid ka illegaalsetes ajalehtedes ja ajakirjades.

Need olid viisid mis said innustajaiks töölisklassivõitluses ka Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja ajal, millele lisandub aga veel hulk uusi viise.

"Noored sepad" P- 243
(Tekst F.Škulevili 1912.a. Erilise populaarsuse võitis kodusõja aastail)
ER segakoor ja sümf.ork. N.Järvi juh.

"Nüüd julgelt võitlusse" PM-11686
(Teksti aluseks on vana soldatilaul, viisi aluseks aga üldtuntud romanss.)
Aleksandrovi nim. lauluansambel

"Vedur" P- 8415
(Esimene kommunistlike noorte laul.
Teksti ja muusika looja tundmatu)
V.Gurjev ja ER estr.ork. R.Merkulovi juh.

"Sina, põld" PM-18537
(Laulu aluseks on vana vene rahvalaul.)
Pjatnitski nim. Riiklik Vene rahvakoor

"Meie, Punaarmee sõdurid" PM-18537
(Laulu seadnud N.Kusnetsov)
ÜR koor ja estr.ork. J.Silantjevi juh.

"Noor kaardivägi" 3151
ER segakoor J.Variste juh.

Eesti töölisklassi laulurepertuaari tulid rahvusvahelised võitluslaulud vene keele kaudu peamiselt 1905.-1906.a. Kuidas esimesed eestikeelsed tõlked tekkisid, selle kohta pole kuigi palju andmeid. On teada, et laulude tõlkimise asjus pöördus J.Lillienbach tollal Saksamaal viibiva H.Pöogelmanni poole. "1905.aasta kevadel sain temalt välismaal olles kirja, milles kurdab, et töölistel

---

1) N.Ostrovski. Kuidas karastus teras. Tln., 1961, lk. 195.

kirjandust vähe on, isegi revolutsioonilised laulud puuduvad, mida parajatel silmapilkudel vaja läheks. Ta tahaks, et ma mõned tõlgiksin ja ühtlasi midagi tema albumi jaoks kirjutaksin, mida ta jõuluks töölistele tahtvat välja anda," meenutab H.Pöögelmann.¹⁾ Ja nii ilmuvadki siis 1905. aastal esimesed trükitud revolutsioonilaulikud koos eestikeelsete tekstidega.

"Marseljeesi" eestikeelse teksti autoriks on H.Pöögelmann. "Julgesti, vennad, nüüd tööle!" tänapäeval tuntud tõlge ilmus noore Fr.Mihkelsoni (Tuglase) sulest. Võitluslaulu "Punane lipp" tõlki- jaks oli Voldemar Grünstamm. 1906.aastal tõlkis Hans Pöögelmann eesti keelde "Varšavjanka" ja "Internatsionaali", mis oli ilmunud eesti keeles esmakordselt 1905.a. ("Uudiste" vesteosas) V.Grünstammi tõlkes pealkirjaga "Rahvastevaheline tööliste hümnus".

Õpetajal on vaja juhtida tähelepanu asjaolule, et erksalt rea- geeris elunähtustele ja poliitilistele sündmustele ka rahvalaul, mida õpilased tunnevad juba kirjanduse kaudu. Rahvalaulus lööb välja sügav vihkamine mõisnike ja pastorite vastu. Sellisteks on laulud:

"Ei abi saa ... "

PA-669

" Ei abi saa me keisri käest,
kes rahva verest elab,
me peame ikka omast väest
priiust taga nõudma."

Selle laulu levikuaeg oli suhteliselt lühike, 1905.-1917.a. ja selle kasutamine oli seotud eelkõige kindla eesmärgiga - segada jumalateenistust. Nimelt väljendati revolutsioonipäevil oma põlgust ja viha vaimulike vastu jumalateenistuse häirimisega, pastorite altarist mahakarjumisega ja nende kottiajamisega. Ning see laul oligi sellistel juhtudel lauldavaks lauluks.

"Hurraa, üles, töölisid!"

PA-669

" Hurraa, üles, töölisid! Vaikida
ja kõhelda kauem ei maksa!
Kes peab meid puudustes aitama,
kui seda me ise ei jaksa. "

Laul kuulub kõige varajasemate eesti revolutsioonilaulude hulka. Ta sai tuntuks juba 1905.a. ja oli täie teravusega suunatud vihatud tsaarivalitsuse vastu, et sisendada mahasurutud töölisklassi revolutsioonilist võitlusvaimu, kutsudes julgelt toetuma iseenda jõule. Kahjuks pole teada, kes on laulu autor ja kas on tegemist tõlke või

---

1) "Priiusel' raiume teed..." Tln., 1970, lk.17.

originaaliga.

Rahvasuust on korduvalt üles kirjutatud mälestusteateid tsaarivõimu verisest arveteõiendamisest 1905.a. revolutsioonist osavõtnutega Rahumäe tee ääres asuvas männikus. Veel praegu on olemas Rahumäe teel maja nr. 4 õuel nn. veremänd, mille tüves on näharist. Selle puu oksa külge olevat poodud inimesi ja ilmselt on see mänd üks tolleaegseid veriseid sündmusi pealt näinud puudest.

"Tallinnast Rahumäele"

PA-669

" Tallinnast Rahumäele
on umbes versta kuus,
kuhu iga öösel viidaks
üks surnuohver uus. "

Kogu Eesti territooriumil oli levinenud laul:

" Saksad surevad, mõisad põlevad,
mets ja maa saab meitele."

Need kaks värssi saatsid 1905.a. revolutsiooni ajal peaaegu kõikjal talurahva ülestõusu, kujunedes selgeks võitlusloosungiks. Peale lühikese ja lööva sõnastuse aitas laulu populaarsusele kaasa veel hoogne reinlenderi viis. Tegemist on ehtsa rahvalauluga, mis on tekkinud rahvasuus ja levinenud trükiallike vahendusega.

Siin olgu rõhutatud, et muusikakultuur arenes ja haaras järjest laiemaid rahvahulki. Üha enam tihenesid revolutsioonilise liikumise käigus eesti ja vene kultuurisidemed. Ning Peterburg kui tsaarivenemaa tähtsaim poliitiline, majanduslik ja kultuuriline keskus hakkas möödunud sajandi keskpaiku ikka rohkem ja rohkem enda poole tõmbama eesti esimest, väikest haritlasperet.

IX p e a t ü k k

Nõukogude massilaul ja selle arengu etapid

Oktoobrirevolutsioon oli pöördeliseks sündmuseks kogu maailma ühiskondlikus elus, tuues suure sisulise muudatuse ka kunstiellu. Pealoosungiks muutusid Lenini sõnad "Kunst kuulub rahvale", mille järele juhindudes püüti teha kõik, et kunst, sealhulgas ka muusika, muutuks kättesaadavamaks kõige laiematele hulkadele.

Noore nõukogude riigi valitsus pööras algusest peale suurt tähelepanu rahva ideoloogilisele kasvatusale. Kunstile omistatakse selles töös tähtis koht, kuna kunsti osaks Nõukogudemaal saab mobiliseerida ja innustada rahvast töös ning võitluses.

1920-ndatel aastatel seisis Nõukogudemaa ees äärmiselt rasked ja vastutusrikkad ülesanded. Hädevajalik oli majanduselu taastamine ja arendamine, mis oli rängalt kannatada saanud maailmasõja, kodusõja ja interventsiooni aastatel. Ees seisis suured ümberkujundused kõikidel elualadel.

Neis uutes tingimustes ei leidnud nõukogude muusikakultuur kohe õiget suunda. Ilmnesid mitmed erinevad seisukohad ja suunad, mistõttu tehti ka palju vigu ja suhtuti paljudesse küsimustesse vääralt. Juba 1917. aastal, Veebruari- ja Oktoobrirevolutsiooni vahel tekkis Proletkult, uue proletaarse kunsti äärmuslik rühmitus, mis eksis eelkõige suhtumises mineviku kultuuripärandisse. Proletkultlased olid arvamusel, et kõik, mis on kunstis loodud enne Oktoobrirevolutsiooni, on uuele ühiskonnale vastuvõtmatu. Seda suunda kritiseeris teravalt Lenin, rõhutades, et uus nõukogude kunst peab tuginema mineviku progressiivsetele traditsioonidele, peab üle võtma ja ära kasutama kõik parema, mis minevikus on loodud. 1920-ndate aastate alguses kritiseeris partei teravalt Proletkulti vigu. Kuid

kohe selle rühmituse mõjud ei kadunud veel, vaid elasid edasi teistes rühmitustes, kus samuti ei peetud lugu minevikupärandist ja klassikalistest traditsioonidest, ei seostatud kunsti ja muusikat ühiskondliku eluga. Väideti, et kunst ei ole ideoloogia ja et ka muusika on vaid puhtheliline ideetu kunstiliik. Kunst olevat kunstniku isiklik asi, millega ta võib ümber käia nii, nagu ise heaks arvab. Selle vastu astus välja teine rühmitus, kes esindas partei positsiooni ja nõudis kunstilt eelkõige seost nõukogude eluga. Kunst peab kaasa aitama ülesehitustööle ja kajastama revolutsioonilist tegelikkust. Väga tähtsaks peeti kunsti rahvalikkust. Lähtudes sellest, peeti lugu ainult populaarse iseloomuga muusikast, peamiselt massilaulust, mida loeti kogu nõukogude muusika aluseks.

Uue laululiigi - nõukogude massilaulu hinnatavamaks omaduseks sai tema operatiivsus ja kiire reageerimine kõige aktuaalsematele sündmustele ning ulatuvus kõige laiemate hulkadeni. Kuid siin tuleb õpilaste tähelepanu juhtida ^{selu} asjale, et kuigi 1920-ndate aastate massilaul oli igati agiteeriv, ei olnud ta küllaldaselt kunstiküps.

Suure tõuke massilaulu kunstilisele arengule andis 1925.a. asutatud Moskva konservatooriumi massilaulu-entusiastidest üliõpilaste rühmitus, kes oli primitiivse agitmuusika äge vastane, nõudes massilaulult meisterlikku kompositsioonitehnikat. Rühmituse hingeks oli A. Davidenko, kelle selleaegsetest lauludest olid omal ajal väga tuntud hoogsad heroilis-patriootilised marsilaulud nagu "Budjonnõi ratsavägi", "Esimene ratsaarmee" ja "Vintpüss". Teiste heliloojate looming nii populaarseks ei saanud. Üsna laialt levis siiski M. Kovali "Noorus", mis sai nõukogude noorsoo üheks esimehiks massilauluks.

Kui 1920-ndate aastate laululooming oli rohkearvuline, aga võrdlemisi madala kunstilise tasemega, siis 1930-ndatel aastatel puhkes nõukogude massilaul õitsele. Üheski teises riigis ei pööratud sellele žanrile nii suurt tähelepanu kui Nõukogude Liidus. Siin kajastus kõik, mis oli tol momendil tähtis meie maa elus: armastus nende inimeste vastu, kes võitlesid meie maa arendamise eest, armastus oma sotsialistliku kodumaa vastu.

Kuulsuse saavutas suur laulumeister Matvei Blanter, kelle laule lauldi demonstratsioonidel ja massilistel rahvakogumistel. Need laulud muutusid kiiresti populaarseteks ka mitmetes välisriikides.

"Partisan" [✓] "Železnjak" M-11932

Kiievi Sõjaväeringkonna laulu- ja tantsuansambel Mõšnikovi juh.

"Laul [✓] Štšorsist" P- 1487

Punaarmee Aleksandrovi nim. Lauluansambel

"Katjuša" P- 5318

U.Loop ja TV ansambel

Laialdase populaarsuse omandas Issaak Dunajevski looming. Tema lauludes on tunda ajastule vastavat hoogu ja noorusevärskust. Mitmed tema laulud olid algselt kirjutatud helifilmide saatemuusikaks ja leidsid just ekraani vahendusel üllatavalt kiire leviku miljonite vaatajate hulgas, kes lausa lennult haarasid I.Dunajevski hoogsaid, kergesti meeldejäävaid elurõõmsaid meloodiaid. Neil aastail kirjutas Dunajevski ka oma populaarseima viisi - "Laul kodumaast" (1936), mille teksti autoriks on poeet V.Lebedev-Kumatš, kellega Dunajevskil juba oma tegevuse algusest peale kujunes väga tihe loominguline koostöö.

"Laul kodumaast" PMST-19633

UR suur koor ja NSVL Kaitseministeeriumi ork.N.Nasarovi juh.

Klassi tähelepanu tuleks juhtida sellele, et nimetatud laulu esimene fraas on tänapäeval saanud tuntuks kui Moskva raadiosaatja kutsung.

"Laul lõbusast tuulest" P-5354
Kvartett "Elektron"

"Noorte masinistide laul PM-13604
Raudteelaste Keskmaja ans. "Junost"

Palju meenutati tolle aja massilauludes kodusõja kangelasi.

A.Novikov "Laul Tšapajevist" 2825

O.Raukas ja ER estraadi ork.R.Merkulovi juh.

V.Solovjov-Sedoi "Kodusõja päevil" PM-11702

V.Netšajev, V.Buntšikov, UR laulu-ansambel A.Andrussenko juh.

Massilaule kirjutasiid ka need heliloojad, kelle loomingu raskuspunkt oli teistel žanritel, nagu D.Šostakovitš, L.Knipper ja T.Hrennikov.

L.Knipper. "Põld põlluke" sümfooniast Nr. 4 PV-5013
Instrumentaalkvartett "Kammertoon"

Suure Isamaasõja ajal massilaulu tähtsus tõusis, seda operatiivset žanrit, mis levis kiiresti nii rindel kui tagalas ja aitas süven-

dada usku võidusse, vajati nüüd eriti. Sellest eri peatükis.

Pärast Suurt Isamaasõda ei muutunud massilaul vähem tähtsaks. Nõukogude rahvas asus taas ülesehitustööle. Sõjale oli alatiseks vaja öelda - ei! Nõukogude noori ootasid tehased ja põllud. Uueks teemaks nõukogude massilaulus saab rahuteema. Relvadeta maailm saab tuhandete unistuseks. Siin on populaarseid laule sedavõrd palju, et õpetajal tuleb valida 2-3 kõige ilmekamat näidet.

A. Novikov "Venemaa" P-5162

G. Ots ja ER estr. ork. R. Merkulovi juh.

A. Novikov "Uudismaalt" PMS -4905

V. Selivanov ja instr. ans. "Meloodia"

Kolmanovski "Kas ikkab sõda meie maa" 5165

G. Ots ja ER estr. ork. R. Merkulovi juh.

Kolmanovski "Elu armastan sind" 5105

G. Ots ja ER estr. ork. R. Merkulovi juh.

Õpilaste tähelepanu tuleks juhtida asjaolule, et see oli J. Gagarini lemmiklaul, milline fakt omakorda aitab kaasa laulu populaarsusele kogu maailmas.

Muradeli "Buchenwald'i häirekell" P- 873

G. Ots ja ER estr. ork. R. Merkulovi juh.

Ostrovski "Olgu jääv meile päike" P-1590

Henrik ja Georg Ots ja ER estr. ork.

R. Merkulovi juh.

Ilmusid ka Nõukogude Eesti heliloojate rahulaulud, milledest on populaarsemaks saanud:

Arro "Rahulaul" M-3835

ER vokaalans. ja estr. ork. R. Merkulovi juh.

Kõrver "Rahu kaitsel seisab Nõukogude Armee" P-9465

ER segakoor ja ans. ja estr. ork.

R. Merkulovi juh.

Rahumõte kõlab ka noorsoohümnides:

A. Novikov "Demokraatliku Noorsoo Hümn" P-11689

ER segakoor ja estr. ork. R. Merkulovi juh.

(Sai auhinnatud 1947. a. Prahast noorsoo- ja üliõpilaste festivalil)

V. Muradeli "Rahvusvahelise Üliõpilaste Liidu hümn" M-5349

Tartu Üliõpilaste Meeskoor J. Laane juh.

(Laul sai Budapestis toimunud noorsoo- ja üliõpilaste festivalil 1951. a. I preemia)

Peale Suurt Isamaasõda algas ka Nõukogude Eestis kohe töös-
tuse taastamine. Moodustati noortebrigaade, alustati sotsialist-
likku võistlust. Nõukogude Eesti heliloojad jätkasid nõukogude
massilaulu žanri viljelemist. Nende muusika kutsus üles taastama
sõjapurustusi, kutsus noori kolhoosipõldudele, tööpinkide juurde.
Näiteid võiks valida järgmiste tolele perioodile iseloomulike
helitööde hulgast:

V.Ojakäär "Kutse tööle" G.Ots ja ER estr.ork.R.Merkulovi juh.	M-1602
V.Lipand "Töötavate noorte marss" ER meesansambel	5108
E.Aarne "Sillad soole" G.Ots ja ER estr.ork.R.Merkulovi juh.	M-5036
B.Kõrver "Au kolhoosi korrale" ER vokaalans. ja estr.ork. R.Merkulovi juh.	P-12320
G.Podelski "Laul tütarlapsest kombainerist" G.Ots ja ER estr.ork.R.Merkulovi juh.	M-6255
B.Kõrver "Traktoristide laul" ER meesansambel	M-3840
L.Tauts "Meie brigaad" ER vokaalans. ja estr.ork.R.Merkulovi juh.	5456

Ja kui meile ei tundu need laulud tänapäeval eriti täiuslikuna,
ei tohi unustada, et see oli aeg, mil vajati hoogsaid rütme kohe,
viivitamatult ja need said toredaks innustajaks nii noorele kui
vanale oma maa ülesehitamisel.

Kõlama jäägu mõte, et kui revolutsioonieelsel ajal muutusid
elukutseliste heliloojate romansid ainult harvadel juhtudel rahva-
lauludeks, siis nõukogude heliloojad pidasid oma aukohuseks luua
laule, mis oleks määratud mitte ainult elukutselistele lauljatele,
vaid ka massidele, et neid laulaksid kõik. Nõukogude massilaulu
sõnas ja muusikas peab kajastuma kogu Nõukogudemaa elu. Iseloomulik
on, et 1974.a. toimunud V üleliidulisel heliloojate kongressil heit-
sid noored kaasaegsele heliloomingule ette selliste populaarsete,
üldlauldavate laulude vähesust, mis jätkaksid 1930.jal 1940.-ndatel
massilaulude traditsioone.

X p e a t ü k k

Suur Isamaasõda ja muusika

1941.aasta 22.juunil ründas fašistlik Saksamaa ootamatult Nõukogudemaad, katkestas rahuliku ülesehitustöö ja sundis meie maale peale ränga, laastava sõja. Alanud sõda sundis ka kõiki nõukogude inimesi, sealhulgas ka kunstnikke, kirjanikke ja heliloojaid juba esimestest sõjapäevadest alates lülituma aktiivsesse võitlusse. Kommunistliku Partei poolt püstitatud loosung "Kõik rinde heaks, kõik võidu heaks!" sai nõukogude rahva elu vankumatuks seaduseks.

Mitte kunagi varem polnud kunst nii tihedalt seotud kaasaajaga, kaasaaja kõige aktuaalsemate ühiskondlike probleemidega kui Isamaasõja päevil. Ühte rivvi teiste kunstiliikidega astus ka nõukogude muusika, innustades rahvast võitlusele vaenlase vastu. Muusika sai vääriliseks kaaslaseks rahva suurtele kangelastegudele.

Õpetamisel tuleks rõhutada, et erilise tähtsuse omandas Suure Isamaasõja aastatel just massilaul, mis oma operatiivsuse tõttu reageeris kiiresti igale uuele sündmusele. Laul sai massiliseks mõjutusvahendiks, toetades kõigi oma vahenditega kodumaakaitsjate relvajõudu. Nii rindel kui ka tagalas oli ta võimsaks agiteerivaks relvaks. Laul innustas võitlejaid rindel, töölisi tagalas.

Juba sõja esimestel aastatel lõi Punaarmee Laulu- ja Tantsuansambli juht helilooja A.Aleksandrov Lebedev-Kumatš'i sõnadele karmi ja mehise võitluslaulu "Püha sõda". Laul kanti esmakordselt ette 1941.a. juuli algul Moskvas Valgevene vaksalis, kust üksteise järel siirdusid ešelonid rindele. Soovi korral võib siin õpilastele jutustada sellest järgmist: Üks rindemeestest on lähemalt kirjeldanud Punaarmee Laulu- ja Tantsuansambli poolt antud kontserti Valgevene vaksalis. Soldatid suitsetasid mahorkat, istudes oma sõduriraniitsatel karmtõsiste nägudega. Ning seal kõlas lihtne, hin-

gestatud ja mehine laul "Püha sõda", mis oli nagu sõjaväe vanne, sõjamehe püha töötus. Kõik tõusid ja kuulasid seistes. Nõuti kordamist. Nii tuli viis korda rindeleminäjate soovil laulu korrata.¹⁾

A.Aleksandrov "Püha sõda" PST-11816
ER segakoori meesrühm ja estr.ork.
R.Merkulovi juh.

Esikohale tõusid patriootilise sisuga võitlusele kutsuvad laulud. Laul sai esimeseks sõduriks sõjamuusade seas. Sellisteks innustavateks lauludeks olid:

M.Fradkin "Laul Volga kangelastest" PM-13860
M.Rešetin ja UR sümf. ork.
A.Andrussenko juh.

M.Fradkin "Rindele sõidab noor kasakas" PM-13965
B.Dobrin, M.Kolossov ja UR sümf.ork.
A.Andrussenko juh.

S.Katz "Rataste mürina saatel" PM-7758
J.Kibkalo ja UR sümf.ork.
A.Andrussenko juh.

A.Novikov "Raketiväelaste marss" PM-9821
V.Ruslanov ja Aleksandrovi nim.
lauluansambel

Muusika mõju aitasid mitmekordistada puhkpilliorkestrid. Innustajateks said erksad ja sütitavad marsid. Juhtus sedagi, et orkester tuli eesliinile ja seisis kõrvuti sõduritega, et anda neile julgustavat jõudu ja rütmi.

Marss "Võitjate triumf" PM-19497
NSVL Kaitseministeeriumi ork.
N.Sergejevi juh.

"Vana marss" PM-19547
NSVL Kaitseministeeriumi ork.
N.Nazarovi juh.

Üks populaarsematest lauludest oli ja on tänaseni A.Mokroussovi "Püha kivi", mis jutustab Sevastopoli madrusest, kes veel surma eel hoiab käes kodust tükikest graniiti ja loodab, et õige pea leiab see kivike oma koha kodumaal, kus on taas rahu nii merel kui maal. See laul on lähedane traagilisele ballaadile, mida rõhutab veel laulu muusikaline žanr - aeglane valss. Kuid see pole tavaline valss, vaid kõlab kui kaugusest kostev meenutus.

A. Mokroussov "Püha kivi" M-5043
O.Raukas ja ER meesansambel

---

1) СВКатонова. Музыка, рождённая революцией. Л., 1968, стр. 110.

Taassünni elas üle M.Blanteri "Katjuša", mis loodi juba 1938.a. ja mida kutsuti võitlejate hulgas hellitavalt meie kõige julmemaks relvaliidiks. Sellele lisandus veel hulk lüürilisi laule, sest armastas ju sõdur ka rindel olles unistada oma kodust, naisest, lastest ja ootavast armsamast. Neis lauludes oli sõduri unistav hing.

V.Solovjov-Sedoi "Õhtu reidil" P-334
V.Gurjev, G.Ots, meesansambel ja
ER estr.ork.R.Merkulovi juh.

Oli ju see motiiv: "Jää hüvast' lemmiksadam! Meid võitlus kutsub jälle" nii lähedane paljudele ja paljudele nõukogude inimestele, kes jätsid maha oma armsaks saanud kodud ja läksid rindele.

Siin on otstarbekas rääkida õpilastele selle laulu tekkelugu. Laul on kirjutatud 1941.aasta augustis, Leningradi rindelähedasest sadamast saadud muljete mõjul. Helilooja ise jutustab; "Mul tekkis mõte kirjutada laul sellest imeilusast vaiksest õhtust, mis oli nii ootamatult saanud osaks neile inimestele, keda juba võib-olla homme ootas ees ohtlik lahing." Teksti kirjutas poeet A.Tšurkin. Esiettekandele tuli laul 1942.a. veebruaris, mil ühel kohtumisel rindevõitlejatega muldonnis paluti heliloojal esitada midagi südamlikku. Solovjov-Sedoi esitas oma "Õhtu reidil".¹⁾

Peale eelnimetatute on oma populaarsuse säilitanud hulk teisigi laule:

M.Blanter "Oota mind" Eduard Hill	PM-15204
M.Fradkin "Minu mustasilmaline" L.Raškovets ja inst.ans. J.Rohlini juh.	PM-13792
M.Blanter "Rinde äärses metsas" U.Loop ja instr. ans. E. Laansoo juh.	P-9901
M.Blanter "Muldonnis" V.Gurjev ja ER estr.ork.P.Sauli juh.	P-6448
M.Tabatšnikov "Teeme suitsu" G.Ots ja ER estr.ork.R.Merkulovi juh.	P-5852

Kodumaa kaitsele fašistliku orjastamise vastu kutsusid mitte ainult laulud, vaid ka sümfoonilised teosed, mis sõnadeta väljendasid seda, mida tundis tol ajal kogu rahvas. Sõja teemal on kirjutatud Sostakovitši 7. ja 8., Hatšaturjani 2. ja Prokofjevi 5. sümfoonia.

Sjatorn tabas Sostakovitšit Leningradis. Lahkumata kodulinnast võttis ta tuletõrjekommando liikmena osa linna kaitsmisest. Vaatamata rasketele blokaaditingimustele ei katkestanud helilooja oma

1) Амеба Динский. Советская песня. М., 1961, стр. 24.

loomingulist tööd. Sel ajal sündis Šostakoviitši 7. ehk "Leningradi sümfoonia", mehisuse sümfoonia, teos tulvil usku võidusse ja rahva kangelaslikkusse. "Tahtsin luua teost meie inimestest, kellest saavad kangelased ja kes võitlevad meie võidu eest," ütles Šostakoviitš.¹⁾

D. Šostakoviitš "VII sümfoonia" ÜP-201(1-4)
Leningradi Filharmoonia sümf. ork.
J. Mravinski juh.

Selle sümfoonia puhul oleks vast kõige otstarbekam õpilastele lähemalt tutvustada just I osa.

I osa jutustab inimeste õnnelikust elust, kes on kindlad endasse ja oma tulevikku. See on lihtne rahva elu, mida enne sõda elasid tuhanded leningradlased, terve linn, kogu meie maa.

Sellesse rahulikku ellu tungib sisse sõjateema. Vaikselt alustab trumm monotoonset, tõmpi rütmi. Pidevalt astuvad juurde uued pillide rühmad, korrates muutumatult esialgset motiivi, mis pikkamööda muutub julmaks, piitsutatavaks marsiks.

II osa on oma meeleolult sõda meenutav.

III osas helilooja kummardub elu kauniduse ja looduse ilu ees.

IV osa mõtteks on võidelda võiduka lõpuni. Osa lõpeb piduliku võidumeeleoluga.

Koos teiste Nõukogude Liidu rahvastega astus oma kodumaa kaitseks välja ka eesti töötav rahvas.

Kooskõlas üldise evakueerimisplaaniga algas 1941. aasta juuli esimestel päevadel Eesti NSV-s inimeste ja varade evakueerimine Nõukogude tagalasse. Suure Isamaasõja aastatel töötas Nõukogude Liidu tagalas umbes 25000 evakueerunud eestlast. Nende hulgas olid ka kunstitöötajad, kes vabastati valitsuse otsusel otsesest sõjaväeteenitusest ja kelle ülesandeks sai osavõtta fašismivastasest võitlusest kunstirelva abil.

1942.a. moodustati Jaroslavlis Eesti NSV Riiklikud Kunstiansamblid, kuhu kuulus üle 250 kunstniku, solisti ja helilooja. Ka meie vabariigi heliloojate looming sai vääriliseks kaaslaseks võitlusele rindel. Selles loomingus oli killukene kodu, mille järele igatses iga rindemehe süda, oli jõudu, mille nimel võideldi. Suuremalt osalt olid sõjaaegsed laulud innustajaks lahingusse minevale sõjamehele ja seetõttu ka oma sisult võitlevad patriootilised, sõjakangelasi ülistavad.

---

1) I. Kull. Nõukogude vene muusikaliteatruur. Tln., 1964, lk. 63.

- Kivi "Eesti Korpuse marss" A-780
G.Metsalu ja meeskvartett
- E. Kapp "Kutse" A-780
G.Metsalu ja meeskvartett
- E.Arro "Punaarmee laste marss" A-780
G.Metsalu ja meeskvartett
- B.Kõrver "Rindeteed" P-9672
G.Ots, V.Gurjev ja meeskvartett

Muusikasse pandi kogu sõdurielu. Nii unistas ka eesti sõdur oma armsast ja kaugest kodulinnast, unistas oma kodustest ja ootavast kallimast. Kogu sõjaperioodi muusika ja laul, see on sõdurihing.

- E.Arro "Kodulinn Tallinn" P-439
G.Ots ja ER estr.ork. R.Merkulovi juh.
- R.Valgre "Hall sõdurisinel" P-9756
G.Ots ja ER estr.ork. P.Sauli juh.
- R.Valgre "Tartu marss" PST-14508
Kvartett RAM--1 ja instr.ans.
- R.Valgre "Peagi saabun tagasi" A-780
G.Metsalu ja meeskvartett

Huvitav oleks siin õpilaste tähelepanu juhtida veel mõnedele arhiivis säilinud Eesti Laskurkorpuse sõjaaegsetele lauludele korpuse oma isetegevuslaste esituses. Lauludele, mis olid äärmiselt populaarsed neil rasketel sõjapäevadel ja mida lauldakse veteranide hulgas veel tänapäevalgi.

- "Suurtükiväelaste laul"
- "Rataste rappudes"
- "Nüüd tõuseb merest mereni" PA-1219
- "Katlad, kotid"
- "Lahingulipp"
- "Vägev" Saksamaa"

Vaenlase vastu astus ka eesti tõsine muusika. Selliseks kujunes E.Kapi ooper "Tasuleegid", millega helilooja tahab öelda, et 600 aastat ei ole midagi muutnud teutoonlastest sissetungijate tegudes. Kui varem oli raudmeeste vastu astunud halvasti relvastatud eesti talupoeg, siis nüüd astub vaenlasele vastu ühtne nõukogude rahvas.

- Vambo aaria ooperist "Tasuleegid" PM-10217
T.Kuusik ja ER sümf.ork. K.Raudsepa juh.

Rõhutada tuleks, et Jaroslavli periood oli eesti heliloomingus väga viljakas aeg, mil töötati erilise innu ja vaimustusega. Siin pandi alus eesti nõukogulikule heliloomingule, eesti muusikasse tulid uued teemad ja uus nõukogulik elutunnetus. See oli ka eesti nõukogude kunsti ulatuslik propaganda sadade tuhandete kuulajate ees, kes varem Eestist vähe teadsid või peaaegu üldse ei teadnud.

Kokkuvõte

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on anda ajalooõpetajale materjale ning juhendeid muusika kasutamiseks ajaloo õpetamisel üldhariduslikus koolis, püüdes näidata õpitavaid ajastuid läbi muusikalise prisma. Nagu teisedki kunstiharud, kuulub ka muusika ühiskondliku teadvuse valdkonda. Avaldades eelkõige emotsionaalset mõju inimestele, suudab muusika nagu iga teine kunstiliik aktiivselt mõjutada ühiskondlikku elu, võttes osa selle ümberkujundamisest.

Suur on muusika osa inimese vaimse palge kujundamisel. Sageli peavad õpilased vääralt muusikaks ainult kerget muusikat, millel on seetõttu küllalt suur osa kaasaegse noorsoo elus, nende veendumuste ja vaadete kujundamisel. Seetõttu kerkib meie pedagoogide ette vajadus õpilaste muusikamaitse teadlikumaks kujundamiseks ja noorte juhtimiseks sajandite vältel kujunenud väärtmuusika juurde.

Diplomitöös esitatud metoodiline materjal on mõeldud 35-tunniliseks ajalooalaseks fakultatiivkursuseks IX või X klassile. Kuid samuti võib töös toodud materjale kasutada klassiväliste ürituste sarja läbiviimiseks või ajaloo tundide illustreerimiseks, et mitmekülgsemalt näitlikustada õpitavat ajaloo epohhi või käsitlevaid kultuuri-teemasid.

Muusikanäidete valimisel võeti aluseks meie vabariigi suurim helihoidla - Eesti Raadio fonoteek.

Töö koosneb kümnest peatükist. Esimesest neist "Fakultatiivkursuse eesmärkidest, struktuurist ja õpetamise metoodikast" vaadeldakse ajalooalaste fakultatiivkursustega seotud üldmetoodilisi küsimusi ning antakse metoodilisi näpunäiteid igale teemale lähenemiseks. Juhitakse tähelepanu teemade iseärasusele ja sellele, kuidas neid õpilastele paremini mõistetaavaks teha. See peatükk on mõeldud õpetajale kursuse metoodilis-teoreetiliseks aluseks.

Üldse on antud fakultatiivkursus jaotatud üheksas teemaks, kusjuures nende struktuuri aluseks on võetud üldhariduslike koolide õppeprogrammid ja õpikud. Seetõttu leiavad siin käsitlust läbi muusikaprisma keskaja, uusaja, NSV Liidu ajaloo ja Eesti NSV ajaloo

tähtsamad etapid.

Materjal esitatakse õpetajale määratud kujul, juhtides enne- kõike tähelepanu teatud ajalooajalooperioodi sotsiaalpoliitilistele ise- ärasustele ja määratledes rõhu asetuse antud teema suhtes kõige olulisemale.

Muusikanäiteid jätkub käsitletavate teemade kohta piisavalt, kusjuures esineb kõikumisi üksikute teemade mahus. Nii tuuakse tun- duvalt rohkem nii muusikalist kui ka sõnalist materjali renessansi- ajastu kui varajase keskaja kohta, Vene XIX sajandi demokraatliku liikumise kohta enam kui varajasema vene rahva elu-olu käsitleva muusika kohta. Rikkalikult leidub muusikalist materjali teema juurde eesti rahvalaulust ja koorilaulu arengust Eestis. Vaeslapse osas on aga ajalookursuse seisukohalt vägagi oluline Prantsuse kodanlikku revolutsiooni käsitlev muusika. Siin ei ole peale "Marseljeesi" meil õpilastele peaaegu midagi näidata. Kahjuks ei ole meie fonoteegis neid tuliseid revolutsiooni aegseid võitlusmarsse, mille saatel läksid prantsuse revolutsionäärid võitlusse.

Õpetajale määratud täiendavat kirjandust leidub hulgaliselt uusaja ja Venemaa XIX sajandi demokraatliku liikumise kohta. Eesti keeles on kesk- ja uusaja muusika kohta ilmunud head lisamaterjali J. Jürissoni sulest. Suurem osa lisakirjandust on aga vene keeles. Vähe leidub kirjandust ja ka muusikalisi näiteid 1920-ndate aastate nõukogude massilaulu osas. Suure Isamaasõja osas on valik avaram, kuid ka mitte eriti ulatuslik.

Käesoleva tööga on tahetud öelda, et muusika võtab pidevalt osa meie elust. Uhtlasi kajastab ta seda elu, kajastab nii suuri sünd- musi kogu rahva elus kui ka üksikute inimeste tundeid - nende rõõme ja muresid. Muusikal pole selleks vähem vahendeid kui kirjandusel, teatril, maalikunstil või skulptuuril. Ja kuigi taoline kursus pole küll seni jõudnud Eesti NSV üldhariduslike koolide praktikasse, on siiski alust loota, et edaspidi leidub muusikahuvilisi ajaloo- õpetajaid, kes diplomitöös esitatud materjale koolis kasutama hakka- vad.

Резюме.

Целью настоящей дипломной работы является снабжение учителя истории общеобразовательной школы материалами и руководствами о том, как изучаемые времена показывать свозь музыкальную призму. Подобно остальным видам искусства относится музыка к области общественного сознания. Оказывая прежде всего на людей эмоциональное воздействие, имеет музыка как каждый другой вид искусства свойство активно воздействовать на общественную жизнь, принимать участие в её преобразованиях.

Огромно влияние музыки при формировании духовного мира человека. Часто считают ученики музыкой ошибочно только лёгкую музыку, которая занимает значительное место в жизни современной молодежи, в формировании их взглядов и убеждений. Поэтому стоит перед нашими педагогами задача наиболее глубоко и сознательно знакомить учеников с музыкой, проторить им путь к музыке, сложившейся в течении веков.

Представленный в дипломной работе методический материал предвиден для факультативного исторического курса для IX или X классов. Несомненно можно предложенным материалом пользоваться при проведении внеклассовых мероприятий или в качестве иллюстративного материала на уроках истории в целях более разнообразного представления изучаемой эпохи

или культуры.

При подборе материалов использован самый богатый фонд республики - фонотека Эстонского Радио.

Работа состоит из десяти глав. Первая из них "О целях факультативного курса, его структуре и методике обучения" рассматривает общеметодические вопросы, связанные с факультативным курсом истории и даются методические указания по каждой теме. Обращается внимание на особенности тем и то, как их сделать понятнее для учеников. Это - методико-теоретическая основа курса для преподавателя.

Целый факультативный курс разделен на девять тем, причём они основаны на структуре учебных программ и учебников общеобразовательных школ. Поэтому находят в музыкальной призме отражение средние времена, новое время, а также важнейшие этапы истории Союза ССР и Эстонской ССР.

I Отражение периода феодализма в музыке	- 3 часа
II Развитие музыки в Западной Европе до французской буржуазной революции	- 6 часов
III Отражение в музыке французской буржуазной революции	- 6 часов
IV Отражение в музыке быта и нравов и освободительного движения негров в США	- 2 часа
V жизнь и борьба русского народа в музыке	- 6 часов
VI Об эстонской национальной песни и любительских самодеятельных хорах до первых профессиональных музыкантов в Эстонии и композиторов	- 5 часов

УП	Отражение в музыке борьбы пролетариата и революционных событий в России	2 часа
Уш	Советская массовая песня и этапы её развития	2 часа
IX	Великая Отечественная Война и музыка	3 часа

материал представлен в форме, предназначенной для учителя, причём основное внимание обращается на социально-политические особенности отдельных исторических периодов с главным ударением на самое важное.

Музыкальных примеров для изучаемых тем имеется достаточное количество, причём наблюдаются колебания в объёме некоторых тем. Так приводится значительно больше словесного и музыкального материала о ренессансе чем о начале средних веков, о демократическом движении XIX века в России больше чем о более раннем периоде музыки, отражающей жизнь и быт русского народа. Богатый материал имеется о народной песне и хоровой музыке Эстонии. В части пьесы выступает музыка периода буржуазной революции во Франции. Тут кроме "Марсельезы" ученикам нечего предложить. К сожалению нет в нашей фонотеке тех горячих революционных маршей, под звуки которых шли в бой французские революционеры.

О дополнительной литературе, предназначенной для учителя, можно сказать, что много материала имеется о новом времени и демократическом движении XIX века в России. На эстонском языке изданы хорошие материалы о музыке средних веков и нового времени от пера Юриссона, но основной до-

полнительный материал на русском языке. Мало литературы и музыкальных примеров также о массовой песне 20-х годов. Большой выбор материала по музыке Великой Отечественной войны, но и тут могло бы его быть больше.

Целью настоящей работы - доказать и сказать, что музыка, это часть нашей повседневной жизни. Она отражает её а также принимает в ней непосредственное участие. Она является зеркалом чувств как отдельных людей так и целых народов - в ней выливаются радость и горе и музыка имеет на это не меньше возможностей чем литература, театр, живопись или скульптура. И хотя в программы школ такой курс ещё не вошёл, следует надеяться, что в дальнейшем мы найдём учителей истории, интересующихся музыкой, которые воспользуются при своей работе в школе представленным в дипломной работе материалом.

Kasutatud kirjandus

1. Lenin, V.I. Kirjandusest ja kunstist. Tln., 1964.
2. Lenin, V.I. Teosed, 31.kd.
3. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tln., 1961.
4. Ajaloo-alase fakultatiivkursuste näidisprogramme. Tln., 1969.
5. Allikvee, A. Huvitavaid lehekülgi muusikast. Tln., 1967.
6. Berljand, J.S. Mozart. Tln., 1956.
7. Eesti heliloojad ja muusikateadlased. Tln., 1966.
8. Eesti muusika. Tln., 1968.
9. Fadejev, A.A. Noor Kaardivägi. Tln., 1963.
10. Gorki, M.A. Ema. Tln., 1963.
11. Haabsaar, E. On's "puhtad" teadmised üldse võimalikud? "Sirp ja Vasar", 26.okt.1973.
12. Jürisson, J. Heliloojad romantikud. Tln., 1967.
13. Jürisson, J. Palestrinast Bachini. Tln., 1966.
14. Jürisson, J. Vanast muusikast. Tln., 1961.
15. Jürisson, J. Viini klassikaline koolkond. Tln., 1967.
16. Kaheksaklassilise kooli ja keskkooli programmid 1973/74 õppeaastaks. Ajalugu. Tln., 1973.
17. Kon, J.S. Isiksuse sotsioloogia. Tln., 1971.
18. Kull, I. Nõukogude vene muusikaliteratuur. Tln., 1970.
19. Kull, I., Tuisk, O. Muusikaajalugu keskkoolile. Tln., 1972.
20. Leht, K. Mõnest esteetilise kasvatuse oleviku- ja tulevikuvajadusest. "Nõukogude Kool", 1971. nr.8, lk.597-598.
21. Levitov, N.D. Lapse ja pedagoogiline psühholoogia. Tln., 1968.
22. Lääne-Euroopa muusika literatuur. II osa. Tln., 1965.
23. Nõukogude Liidu heliloojaid-laulumeistreid. Tln., 1955.
24. Ojakäär, V. Džässmuusika. Tln., 1966.
25. Ostrovski, N.A. Kuidas karastus teras. Tln., 1961.

26. Palamets, H. Uue aine esitamise metoodika ajaloo õpetamisel. Tartu, 1971.
27. Pinn, V. Emotsioonid ja intellekt. "Sirp ja Vasar", 10. aug. 1973.
28. Priiusel' raiume teed... Tln., 1970.
29. Põldmäe, R. Esimene Eesti üldlaulupidu 1869. Tln., 1969.
30. Rannap, H. Muusika eesti perekonnas ja rahvakoolis. Tln., 1972.
31. Revolutsioonilisi laule. Tln., 1957.
32. Rolland, R. Beethoveni elu. Tln., 1970.
33. Rääts, J. NSVL Heliloojate Liidu V kongress. "Sirp ja Vasar", 12. apr. 1974.
34. Soomere, U. Kuulata, mõista, hinnata. Tln., 1969.
35. Tampere, H. Eesti rahvalaule viisidega. I osa. Tln., 1956.
36. Vassina-Grossmann, V. A. Esimene raamat muusikast. Tln., 1955.
37. Õispuu, S. NSV Liidu ajaloo kultuuriteemade õpetamine VII ja VIII klassis. Tln., 1972.
38. Õispuu, S. Olukorrast ja probleemidest NSV Liidu ajaloo kultuuriteemade õpetamisel. Tln., 1968.
39. Белинский, В. Г. Собрание сочинений. Том III. М., 1948.
40. Борисова, Е. С. Эстетическое воспитание школьников. Л., 1972.
41. Вагин, А. А. Методика обучения истории в школе. М., 1972.
42. Вагин, А. А., Сперанская, Н. В. Вопросы культуры в школьном курсе истории (VIII - X кл.). М., 1959.
43. Гордеева, Е. М. Могучая кучка. М., 1966.
44. Грубер, Р. И. Всеобщая история музыки. М., 1965.
45. История русской музыки I. М., 1972.
46. Катонова, С. В. Музыка, рождённая революцией. Л., 1968.
47. Корев, Ю. С. Советская массовая песня. М., 1956.

48. Крутецкий, В.А., Лукин, Н.С. Психология подростка. М., 1965.
49. Лазутин, С.Г. Русские народные песни. М., 1965.
50. Лебединский, А.А. Советская песня. М., 1961.
51. Музыкальное путешествие. М., 1970.
52. Никифоров, А.Н. Наглядность в преподавании истории. М., 1974.
53. Очерки по истории русской музыки XIX века. М.-Л., 1965.
54. Попов, И.Е. Великая Отечественная война в советской музыке. М., 1970.
55. Русская музыкальная литература. Выпуск IV. Л., 1973.
56. Советские композиторы. М., 1957.
57. Тезисы докладов на всесоюзном научном совещании по опыту углубленного изучения отдельных учебных предметов по выбору учащихся (факультативные занятия, специальные классы и школы). М., 1968.
58. Факультативные занятия в средней школе. М., 1973.
59. Факультативные занятия по истории и обществоведению. М., 1973.
60. Штейнпресс, Б.С. Популярный очерк истории музыки до XIX века. М., 1963.

Sisukord

Sissejuhatus	lk. 2
I ptk. Fakultatiivkursuse eesmärkidest, struktuurist ja õpetamise metoodikast	lk. 9
II ptk. Feodalismi perioodi kajastumine muusikas	lk.16
III ptk. Muusika areng Lääne-Euroopas enne Prantsuse kodan- likku revolutsiooni	lk.23
IV ptk. Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajastu kajastumi- ne muusikas	lk.32
V ptk. USA neegrite elu-olu ja vabadusvõitluse peegeldumi- ne muusikas	lk.47
VI ptk. Rahva elu ja võitluse kajastumine vene muusikas ...	lk.52
VII ptk. Eesti rahvalaulust ja asjaarmastajalikust koorilau- lust Eesti esimeste kutseliste heliloojateni	lk.66
VIII ptk. Venemaa proletariaadi võitluse ja revolutsioonisünd- muste kajastusi muusikas	lk.76
IX ptk. Nõukogude massilaul ja selle arengu etapid	lk.82
X ptk. Suur Isamaasõda ja muusika	lk.87
Kokkuvõte	lk.93
Резюме	lk.95
Kasutatud kirjandus	lk.99
Sisukord	lk.102